

SZINES KÖNYVEK

SZEMERE GYÖRGY
MAGYAR VIRTUS

Budapest,
Singer és Wolfner kiadása 1903.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5433-24-5 (online)
MEK-12646

TARTALOM

Pál György viszontagságai

Timár, a pesti koldus

A czigándi bíró

A lelkiismeret

Sunyi Bödi és a szolgálója

A két kyklopsz

A czigándi rézkakas

Csahos, a földimádó

Pál György viszontagságai

Pál György tulesvén a katonasoron, czibilbe vágta magát: úgy ment szeretőjéhez bucsuzkodni.

Az éppen ebédet főzött, könnycseppjeivel sózván az uraság levesét, de a mint a «lieber Schatz»-át (mert Gráciban vagyunk ám és nem Kecskeméten) meglátta, megtörölte szépen a szemét és hozzásimult.

Pál György átkarolta Kati derekát és magyar módra magához szorította a leányt. A csontjai kissé ropogtak, a lélegzete is elállt egy kicsit, de azért jól esett Katinak az ölelés.

Minden stájer leánynak így esik az jól, akár német, akár tót a fajtája. Innen van, hogy valamennyi magyar bakát igyekszik magának szeretőül kaparintani. Mert az ő atyjokfiai csak simogatnak, czirógatnak, legfeljebb, hogy oldalbalökik szeretőjüket a nagyujjukkal, ha már nagy fokra hágott a lelkesedésük.

Pál György egy adag rostélyost kapott Katijától. Azt el is fogyasztotta jóízűen. Aztán fölkelt és mereven maga elé bámult. Bucsuzni kellett, hát elfacsarodott a szive.

- Szerbusz, Kati, ik gé! (Szervusz, Kati, én már megyek.)

A szegény Kati zokogott és kezeibe temette arcát. Pál György pedig kivett kabátja zsebéből egy csomagot és annak tartalmát szépen kirakta az ablak párkányára: egy Jézus Krisztust, egy Szűz Máriát, egy ezüst gyűrűt és egy selyem kezkenőt. Aztán megvakarta fületövét, lehámoztatta Kati arcáról annak egyik kezét és egy pillanatig a magáéban tartotta.

- Ik danke die Rostbratli, Kati, - ezek voltak utolsó szavai, aztán kifordult a konyhából.

Kati már üvöltött akkor és csókolgatta a szentképet. De a gyűrűt azért fölhozta ujjára és a selyemkendőt is megnézegette.

Igy bucsuzott el Pál György két éven át hű szeretőjétől. Azaz a lépcsőházban még elkáromkodta magát, mert egy könnycsepp tolakodott a szeme pillájára. Ez még hozzátartozott a bucsuzáshoz, - a könnycsepp is, a káromkodás is.

Ennekutána arra határozta el magát Pál György, hogy berug. (Rozántul csak nem mehet haza!) De meg sok is volt az ő keserősége az öröme mellett, hát arra is kellett egyet innia.

Keserősége a Kati bánata volt, öröme pedig, hogy nemsokára meglátja az ő édes szülőjét, özvegy öreg anyját. A Márisnak nem nagyon örült, azt nagyon vékonylotta Kati után, hanem azért - becsület a becsület, - hát elveszi, mert várt rá...

Elhangzott a jelző harangszó. Kettőt-hármat prüszkölt a masina, aztán elkezdett szabályosan zakatolni. Vitte Pál Györgyöt az édes szülőjéhez: Kajászó-Szent-Andrásra.

Ott már várta édes anyja keserves sirással és egy turóslepénnyel.

- Hogy van, édes szülém, szentem? - kérdezte György az anyját és azonmód kikezdte a turóslepényt.

Az öreg asszonyka megbámulta óriás szelidképű fiát és úgy meg volt hatva és olyan büszke volt rá, hogy alig mert hozzányulni.

A Máris is ott pironkodott és köténye csücskével eltakarta jobb szemét, csak a ballal nézte az ő mátkását. A mátkása azonban jól szemügyre vette a leányt, elülről, hátulról és a turóslepényéből leszakított számára egy jókora darabot. Csak aztán csipett egyet gömbölyű karján,

- nem másutt, mert sok népek voltak az állomáson - és megelégedésének ekképpen adott kifejezést:

- Szép marha leány lett belőled, Máris, ezt már szeretem.

Mert a Máris csakugyan megerősödött ám. Csak úgy feszült vállán a pruszlik és formásan pörgött csipője hintázásától a kabátja.

...Utnak indultak, a falu felé tartván Pál György kikérdezte az anyját:

- Dolgos-e az Máris?

- Dógosnak dógos.

- Nem hamis-e?

- Hamisnak nem hamis.

- Máris?!

- Tessék!

- Megyünk a paphoz.

- Ne izéljen már, van arra még idő, - pironkodott Máris boldogan és egész közelébe került jegyesének.

Megfogták egymás kezét, úgy mentek a paphoz.

A pap kocsisa, Aranyi Ferkó megismerte Pál Györgyöt, már a Marisnál fogva is, a ki három évig várt rá.

- Az áldóját, Pali Gyuri, te vagy a'?

- Én. Hát te még megvagy?

- Meg. A kis késit, hát lakzi lesz?!

- A'.

- Hány napos?

- Hány? Hát rangos lesz: három napos.

- A Ponciusát! - a' már rangos.

Máris büszkén simult óriás mátkásához, úgy hálálkodott neki a rangos lakziért...

A lakzi meglett. Ráment Pali Gyuri huszonnyolcz pengője. Ennyi maradt meg neki ugyanis abból a harminczötből, a mit katonáéknál összespórolt. Mert tudnivaló, hogy káplár volt Pali Gyuri. A sarzsinak pedig már félre lehet tenni a lénungjából, ha nem italos.

Tehát a lakzi megvolt. Három napos volt. Az emberfia mind berugott, valahány volt és a fehérnép szabályszerűen kisirta szemét. Az illem ugyanis úgy hozza magával, hogy a sirató anyával együtt sirasson valamennyi fehérszemély.

Csak ház nem volt még, a hová Pali Gyuri (otthon már csak az a neve) az asszonyát vigye.

Mert kelengye - az volt bőven. Máris egy dunyhát és két párnát kapott a házhoz, meg négy fazekat és két kést. A Pali Gyuri édes szülője asztalt adott és két széket; két villát a két késhez és egy ágyat a dunnához.

No hát ez éppen elég kelengyének: van mibe főzni és van mivel megenni, ha van mit és ha van hol.

Került az is szaporán.

Parádés kocsis lett Pali Gyuriból a Smudli bárónál. És ennél fogva még czifra libériát is kapott, nemhogy külön szobát.

Máris ennek folytán óriás kontyoskendőt kötött a fejebubjára, mert rangjához úgy illett, hogy reprezentáljon. (Egy parádés kocsisné nem járhat úgy, mint egy kanászné.)

Ettől fogva Pali Gyuri kikérte magának, hogy akár Palizzák, akár Gyurizzák a népek. Mert hiába, elkényesedik az ember a bakon. És Pál Gyuri úgy elkényesedett, hogy már szóba sem állt akárkivel. Az amerikusokkal (a kik Amerikát megjárták) szeretett főképpen beszédbe ereszkedni. Azok világlátott emberek, ő is. (Mert ha nagy is Amerika, de Grác se kutya.) Azok uri ruhába járnak és óralánczuk van, ha nincs is hozzá órájuk. Ő is uras ruhába jár és ha nincs is óraláncza, de van egy pántlikás kalapja, a min olyan darutoll kevélykedik, hogy többet ér egy óraláncznál...

Rangos jó élete volt hát Pál Györgynek mindaddig, míg bele nem bujt a nagy ravágyás ördöge.

De belebujt. Hamar megunta a szolgálatot. Keserű volt neki a más kenyere. A magáéból szeretett volna enni.

Az amerikusok csak szitották nagy ravágyását.

- Olyan legény, mint te, három év alatt szerez Amerikában egy telekre valót. Ha neked volnék, oldalba rugnám a szolgálatot. Nem való az, hogy ilyen emberrel parancsoljanak.

- Hát mennyiért viszik oda az embert? - kérdi György kocsis.

- Nyolczvan pengőkért, - volt a válasz.

Erre szót se szólt György kocsis, hanem elkezdett takarékoskodni. Olyképpen, hogy félretette a borra valókat és a fizetését. (A felesége hagy ruházkodik a tojás árából és a csirkék után.)

De miután az így nagyon lassan ment, hát bizony meglopta a lovait. Négy liter helyett csak hármat adott nekik egy etetésre, a negyediket félretette és a mikor összegyűlt egy köbölre való, eladta Ábinak, a kinek egy ilyen fajta üzlete volt, hasonló klientelával.

Eleinte marta a lelke és kérlelte a lovait:

- A keserves áldóját annak a bitang mivoltomnak, Tüzes! megloplak, büntesse meg Isten a kezemet! No de majd meg szolgálom neked is, a gazdádnak is egyszer, mert tudom, hogy mi a becsület...

Később már beleszokott a lopásba, mentegette magát:

- Vaknak veszem el a szemevilágát: olyantól lopok, a ki meg sem érzi...

Ekképpen gyorsan meglett a pénz. Most már csak utlevél kellett.

Azt is szerzett Ábi. Hamis volt, de az mindegy: Amerikában úgy sem ismerik meg.

Az utlevéllel zsebében aztán elment a jegyzőhöz Pali Gyuri.

- Hej, eladó még a Csahos kvártája?

- Jó pénzért.

- Mennyiért?

- Ezerhatszáz pengőkért.

- Nem lehetne vele két évig várni?

- Beszéljen kend a Csahos fejével.

Pál György elment Csahoshoz.

- Mennyiért adnád a kvártádat, Csahos?
- Ezerötszázért.
- A jegyző ezerhatszázat mondott.
- Hát annyiért is odaadom.
- Ha vársz két évet, adok érte ezerhétszázat.
- Nem lehet, sok rajta a teher.
- Adok ezernyolcszázat.
- Kétezerért sem.
- No hát, legyen kétezer... Tetszik a portád.
- Ez már beszéd. Kétezerért várok, de hát honnan keritesz te annyi pénzt?
- Onnan, a honnan Csele, Bakos, Vaszily, - onnan...
- Az már lehet.
- Hát csapj föl.
- Itt a disznóláb. Hol iszunk?

- Igyál magad. Ne, itt van két hatos foglaló, most többet nem adok, mert kell a pénz.
Igy foglalta le Pál György két hatossal a Csahos kvártáját. - Aztán neki indult Amerikának.

De előbb rendbe hozta dolgát az urával.

- Méltóságos uram, jelentem alásan, köszönöm a szolgálatot.
- Mi lelt, Gyuri? Rossz dolgod volt?
- Nem mondhatnám, de egy kvártát vettem, hát pénz után nézek.
- Te is?
- Énnekem is lehet szabadságom.
- Lehet. Mehetsz. Ha rosszul megy dolgod, visszafogadlak. Jó kocsis voltál és becsületes cseléd.

Arczába szökött Pál Györgynek a vére a meg nem érdemlett elismerésre: összeharapta ajkait.

- Áldja meg a jó Isten a méltóságos urat! - leszolgálom, a mivel vétettem.

Keserőséggel szívében bandukolt György hazafelé.

Szép gömbölyü menyecskéje épen kenyeret dagasztott és olyan piros volt az arcza, mint a kontykendője.

- Máris!
- Mit kíván kend, édes uram?
- Megvettem a Csahos földjét.
- Ugyan mit parádézik kelmed!
- Meg én, de pénzem nincs, hát megyek Amerikába.

A menyecske egyet sikoltott.

- Csak van lelke, - itt hagyni árván!
- Nem leszel árva, majd gondodat viseli az édes anyám.
- Nem ereszttem kendet.
- Muszáj!
- Akkor én is elhagyom kendet. Csalfa leszek...
- Mondd csak még egyszer, Máris! - fenyegeti asszonyát a férfi és vérbeszaladt a szeme.
- Hát mondom is: csalfa leszek!...

Erre aztán az következett, hogy addig verte Pál György viruló menyecskéjét, a míg az vissza nem szíttá a fenyegetését. Már alázatosan és engedelmesen követte őt anyósa házához és versenyt sirt azzal a bucsuzáskor.

De azért Pál György jónak látta megismételni a verést az anyai háznál is, hogy valahogy eltartson az emléke két évig: a míg ő oda lesz Amerikában. De bizony csak két hónapig tartott az emléke! Addigra kiverte azt Máris fejéből az Ábi fia, Moskó.

De erről majd később, előbb Pál György után menjünk Amerikába.

...Pál György nyakába kanyarította szeredását, belerakta azt, a mi bele való: egy mézeskalács-szivről lefejtett tükröt (a jót otthon hagyta), a bajuszpedrőt, egy inget és egy pár kiló szalonnát, - úgy indult utnak Amerika felé, a czifra libériában és darutollas kalappal a fején.

Hamburgban nem nagyon vetettek rá ügyet az emberek, - mert van ott százféle népség, a világ minden tájáról. De a hajón már közfigyelem tárgyává lett György, különösen a mióta megemeltett egy hatmázsás hordót, csak úgy kíváncsiságból, hogy mi lehet benne.

Spitz ur, a kísérőjük (mert huszan mentek Magyarországból) figyelmeztette Györgyöt, hogy tilos a tárgyakhoz nyulni, - de György nem hitt neki, hát mindent összebabrált, a mi csak kezeügyébe akadt és olyan volt, a mit még nem látott Grácban se. Ilyen volt egyebek között egy hosszú rézhenger, a mire Spitz azt mondta, hogy az olyan openkukker, a mivel a csillagokat vizsgálják.

- Nagy az annak, hogy biri el egy ember? Hászé réz - kételkedik Gyuri.
- Nem is emelgetik azt, hanem fölakasztják egy toromba, úgy néznek bele.

György dühös pillantásokat lövelt Spitzre, (őt ugyan ne tegye bolonddá senki!) aztán megmarkolta a rézhengert, úgy nézett a boldogabb végébe.

- Végig lyuk ez, e. m. a. f. - mondta és letette a rezet, a mi csakugyan nem volt egyéb egy üres hengernél. De nyomott egy métermázsát, hát szörnyen megbámulták György ur csillagvizsgálását az utasok.

A kapitány, egy joviális kövér német ur is látta a tüneményes erejű ember mutatványát és szóba ereszkedett vele, illetve inkább mimikába, miután nem tudott magyarul.

De György azért úgy is megértette. Mindenre tudott felelni neki:

- Magyar vagyok, - döbröczöni vidéki, - kocsis vónék, - hogy éhes vagyok-e? Nem biz a, csak szomjas. - És elkezdett gargalizálni, a mit már a kapitány is megérthetett, mert egy jókora edényben bort hozatott Györgynek, miután jóízűen kinevette magát.

György komoly maradt és csodálkozott, hogy mi van ezen nevetni való. De azért nem haragudott meg a kapitányra, hanem inkább kiitta a borát, még pedig egy hajtásra. Azután egy nagyot lélegzett, elkrákgotta magát, mert nagyon jól esett neki az ital. És végül kezét is nyújtja

a kapitánynak köszönet fejében. De nehogy adósa maradjon a németjének, megkínálta őt egy ökölnyi paprikás szalonnával.

- Ehunn van-e. Köll?

A jó kapitány leszelt belőle egy darabkát, hogy majd legyűri valahogy udvariasságból, de nem is kellett nagyon erőlködni, mert bizony jól esett neki.

Ezóta rendszeres csereüzlet fejlődött ki György és a kapitány között. György két liter bort kapott ebédre a kapitánytól, a kapitány ellenben egy ujjnyi szalonnát kért tőle reggeli teájához. Tehát a csereüzlet határozottan György javára ütött ki, értékben beszélve.

Egyébként is jól folyt a György sora. Az asszony nép is járkált a hatalmas, daliás legény után. Különösen egy kifestett dáma. De György nem kért belőlük. A Márissal még nagyon tele volt a szive.

Tíz nap múlva megérkeztek a newyorki kikötőbe a magyarok. Egy sem kapott közülök tengeri betegséget. Miattuk ugyan hányhatta a hajó a farát, legfőljebb elestek, de csak föltápáskodtak. A vége felé már nem is káromkodtak érte.

Megérkeztek a kikötőbe.

Spitz itt valóságos hadvezérnek mutatta be magát. Sorba állította magyarjait s úgy vezette őket a városba, hogy egy sem hiányzott közülök, mire a nagy piacra értek.

György ezt a piacot bámulta meg legjobban.

- Az árgyélusát, hát nem nagyobb, mint a szegedi?!

No, de figyelni kellett Spitzre, a ki csak most jött igazán elemébe. Ő már, mint kivándorlási ügynök, tizszer volt ezen a tájon, hát tudta a dürgést: érdemes volt megszívni a szavát... A mint egy nagy piszkos épület elé értek, Spitz elkiáltja magát: «Halt, magyarok!»

A magyarok megálltak és lesték Spitz szavait.

- Itt lakik a Bumsty meg a Pollák. A Bumsty ad kendteknek munkát, a Pollák meg beszél kendtekkel, hogy milyen munka kell, mert a Pollák magyar ám...

Beléptek.

Egy száz méter hosszú irodába vezette őket Spitz. Vagy huszonöt asztal terpeszkedett a teremben és az asztalok mellett ugyanannyi ember körmölt keserves sietséggel.

Egy emelvényen ült Bumsty maga, egy ridegképű csontos amerikai, a ki a mint észreveszi éles szemével a csapatot, elkiáltja magát: Hungary!

Ő neki olyan szeme volt: egy szempillantásra megismerte a nemzetiségeket.

A «Hungary» szóra a terem másik végéről egy vékonyka hangú ember válaszolt: «Here!» (Jelen!) És nyomban föl is ugrott, gyorsan szedegetve karikalárait.

A mi embereink mindjárt tudták, hogy ez az ő Pollákjuk. Mindnyájuknak falujában volt egy akkurátosan ilyen zsidó.

Pollák ur - mert csakugyan ő volt - egyenesen a magyarok felé tartott, kezet fogott Spitzzel, aztán letárgyalta kívánságait fejenként öt forintért, a miket Spitz azonnal le is szurt az asztalra neki. Mert Amerikában is csak úgy van, még különben, mint otthon: pénz beszél, kutya ugat.

Pál Györgyre keritette Pollák utoljára a sort. Kiállította őt egy szabadabb helyre és se szó, se beszéd, elkezdte fogdosni a karját és czombjait.

- Minek tapogat? Nem vagyok én marha.
- Marhának nem marha, de marha erősnek marha erős. Akar-e birkózni?
- Mi a csudának?
- Jól megfizetik.
- Akkor is, ha én maradok feljül?
- Akkor még jobban.
- Az Isten látott ilyen csudás országot! Hát nem tesznek lóvá?
- Hja, kedves barátom, itt nem figurázunk. Akarja, nem akarja?
- Ilyet az apám se látott, - hát mit fizetnek érte?
- Minden estére husz dollárt, az annyi körülbelül, mint ötven forint.

Erre már nem volt szava Györgynek. Hátranézett, hogy nem teszik-e lóvá és hogy nem-e nevet már Spitz.

De Spitz nem nevetett, sőt egészen komolyan ösztökölte.

- Fogadja el.
- Hát hogyan fogadnám el, a ki áldója van! Hol az a német?
- Csak csendesen, majd holnap megmutatja Spitz ur. Ő fogja majd elvezetni kelmedet és a többieket is, kit-kit a helyére, - informálta a magyarokat Pollák.

Aztán visszakarikázott íróasztalához; ott körmölt és lapozgatott még egy negyed óráig, aztán ismét visszakarikázott és átadott Spitznek egy jegyzéket.

Spitz már tudta, hogy mire való a kapott liszta, hát nem szólt egy szót sem többet Pollákhoz, hanem sorakoztatta magyarjait és kivonult velük. Egy félóráig gyalogoltak, a míg egy kaszárnyaszerű házhoz értek.

- Halt! Itt fogunk meghálni, mert már este van...

...Másnap félóránként elnyelt Spitz egy-két magyart. Először a zsidó honfiakat helyezte el, illetve vezette rendeltetési helyükre, aztán jöttek a többiek, legvégül György.

György különben jókedvűen szíttá pipáját a munkásgarniban, a hol igen sokféle nemzetiségű ember, számra körülbelül ezer, volt megszállva, mindmegannyi vagyonéhes munkakereső európai.

Ezeket megtanulmányozta György és elégedetten konstataálta, hogy a magyar mindennél külömb. Jó képe van és nem hadar össze-vissza mindenfélét az egész áldott napon át, mint a vénasszonyok, aztán egyenes mint a gyertya, nem görbül kétrét a munkától...

Végre rákerült a sor Györgyre. Már estére járt az idő, de Spitz még egy falatot sem evett az egész áldott napon. Ki volt merülve a sok szaladgálástól és sokkal jobban hasonlított már egy fáradt kengyelfutóhoz, mint saját magához. Nyaka ijesztően megnyult és két keze mint az ördögmotolla, úgy járt a levegőben. Azokkal lökött magán, hogy előbbre jusson, mert a lába már roskadozott és az öt forintos gála nadrágja csunyan le volt taposva. De nem bánta. Ő most Amerikában van, - (ő most dolgozik) - majd kipihenheti magát odahaza.

Pali Gyuri megsajnálta a kifáradt vézna alakot.

- Agyonfutkossa magát, Picc. Hát pihenjék és egyék inkább egy darab szalonnát. Ihol-e, - köll?
- Megenni megenném, ha kóser volna.

- Ki láti? Meg a magyar disznó tán már nem is érvényes Amerikában.

- No adja, György gazda, - határozta el magát Spitz és elfogyasztotta a szívesen kínált szalonját. Majd elindultak.

Pali Gyuri minden nyolcz-tizemeletes háznál megállott és megszámlálta az emeleteket. Spitz, a már jóllakott, fürge Spitz az egész uton hadonázott kezével és magyarázott neki. De ő figyelembe sem vette most a Spitz beszédjét. A várost tanulmányozta és elmélkedett. Csak a «halt» kommandóra ocsudott föl.

- Hát itt volnánk?

- Igen. Tudja meg, hogy ez a hippodrom.

- Jó kis kocsmá!

- Nem kocsmá ez.

- Hát mi, ha birkóznak benne?

- No csak gyűjjön; megyünk az igazgató urhoz. Majd megtudja.

Beléptek az igazgatóhoz. Spitz elkezdett némettel vegyes tört angol nyelven magyarázni. Az igazgató, egy kis ősz emberke, bólintott, hogy érti és még szólt egy pár szót Spitzhez.

- Vetközzék csak le, György gazda, - mondja ezután Spitz.

- Mi a menykőnek?

- Hogy lássa az igazgató ur, milyen erős.

- Hát majd elválík a gyöpön.

- Csak ne okoskodják. Gyorsan. A katonáknál is levetközött kend, pedig ott száz ember látta, itt meg egyedül vagyunk.

- Hát nem vetközők.

- Akkor fuccs az ötven forintnak.

- Hát legyen fuccs, de csuffá nem tesznek.

Spitz kétségbeesetten referált a direktornak, hogy nem vetkezik a magyarja.

Az mosolygott. Ő már ismerte ezt a büszkeséget. A spanyol és török viadorok sem akarnak levetközni, pedig azok a legerősebbek. Hát nem erőszakolta a dolgot, hanem egy vasrudat mutatott Györgynek és intett neki, hogy emelné föl.

György fölemelte minden nagyobb erőlködés nélkül.

- All right! Be here at eight! (Legyenek itt nyolczkor) - mondotta az igazgató, miután be-regisztrálta Pál György naczionálóját.

Nyolcz órára pontosan megjelentek magyarjaink.

Akkor már nem az igazgató fogadta őket, hanem egy libériás inas. Ez szépen megkínálta őket helylyel és a mint leültek, legott neki ment György csizmáinak és kezdte őket lefelé czibálni.

- Mit akar ez a majom, Picc? - kérdi György roppant csudálkozással.

- Föl akarja öltöztetni.

- Mikor a csizmámat lefelé rángati!?

- Hát más ruhát kap. Abba a kocsismundérba nem lehet birkózni.

- Nem-e? Különben hadd lássuk azt a ruhát.

Spitz előszedte a kikészített trikókat és megmutatta Györgynek. Az elképedt.

- Hiszen ez komédiásnak való, hé! Hogy gondol, hogy én ilyenbe belebujjak?

Spitz izzadni kezdett.

- Muszáj!...

- Hátha ideadnák az egész Amerigát, - fölvenném! Nem vagyok én se talián, se német!

A vitatkozást az inas szakította félbe, a ki megmagyarázta, hogy birkózhatik saját ruhájában is a gladiátor ur, ha úgy tetszik neki.

- Na, hát ne öltözködjék, ha nem akar; elengedi a direktor ur, - szólt Spitz megkönnyebbülve.

Nemsokára belépett az igazgató is egy óriással, a kit bemutatott Pali Gyurinak, hogy az lesz az ellenfele: Mr. Kurasoff, orosz bajnok - Mr. Pál, magyar bajnok.

A muszka kezét nyújtott Gyurinak. Kezet fogtak.

- Most kezdjük? - kérdi Pál György Spitztól.

- Még nem.

- Hát akkor minek szoriti a kezemet, az adta németje?

- Muszka ám az.

- Muszka? No akkor megállj! Ha csak a' kell, hogy megszorítsák a kezedet, hát én is itt volnék, - szólt György és teljes erejéből kezdi szorongatni a muszka kezét.

Kurasoff nagyobb test volt, látszólag fejlettebb izmokkal, de a Gyuri marka sokkal tekintélyesebb vala, hát biz a muszka belepírult a kézfogásba és szívesen eleresztette volna a György kezét, de most már ő nem engedte.

- A mig nem jajgat, addig nem eresztem el, - szólt Spitzhez szörnyű komolysággal és farkasszemet nézett az óriással.

Az igazgató vetett véget a medveenyelgésnek s még egyszer megkérdezte Györgyöt Spitz révén, hogy csakugyan saját ruhájában akar-e birkózni?

Az igenlő válasz után levezette őket (Spitzet is mint impresszáriót) az öltözőbe.

...György elbámult. Voltak ott pojáczák, kurtaszoknyás tánczosnők és lovasnők, Herkulesek, frakkos urak, négerék, kinaiak. A kurtaszoknyás tánczosnők körül kifent gavallérok legyeskedtek, a kiknek nem ütöttek a körmére, ha eljárt a kezük. A bohócok cigarettáztak, gint ittak és igen komoly urak voltak itt.

Pál György annyira elbáméskodott ezen a tarka világon, hogy szinte nyitva felejtette száját. Különösen egy kínai óriáson akadt meg a tekintete, a ki talán másfél öles is lehetett és nem széken ült, hanem asztalon. Ugy összezüremlettek gondolatai nagy meglepetésében, hogy hirtelen számot sem birt magának adni a helyzetéről. De magyar embernek rövid a zavara: hirtelen föleszmélt a mi Gyurink. Dühösen ráförmedt Spitzre:

- Picc! Hisz e' komédia!...

- Nem komédia.

- Hát mi a frászkarika?

- Hippodrom.

- Hát jól van, legyen az, - mit bánom én, - de minek hoztak ide?
- Wie heiszt, minek? Hát birkózni. Mintha nem tudná!
- A népek előtt?
- Hát osztán!? Persze, hogy a népek előtt.
- No hát, mondok én akkor magának valamit, csak jól megszivelje: kutya birkózik magának népek előtt; nem vagyok én se talján, se csepürágó, hogy a becsületedet hagyjam.
- De ötven pengőért! Gondolja meg kend.
- Az egész Amerigáért se, hallja!

Spitz kétségbeesett. Az üzletember ambíciója - a ki ha mit megfog, nem akarja elereszteni - ágaskodott benne, de azon való reménye is csiklandozta, hogy Pál, rebus bene gestis, megvacsoráltatja őt. Agyafurt eszével végigbillegette a magyar paraszt lélektani skáláját. Melyik billentyűt üsse meg, hogy hangot adjon?

- Senki se tudja meg otthon. De furcsa maga!
- Hát nem elég, ha én tudom?
- Itt más világ van ám, hé! Nem vagyunk Andráson.
- Hát csak fogja be a száját, mert itt se komédiáz mindenki.
- Nem kap majd munkát, ha megtudja a Bumsty uraság, hogy blamirozta magát magával.
- Füttyölök a Bumsty uraságra, - tudí? És most köszönje meg, hogy szükségem van magára (mert ki se tudnék inned magamba jutni), különben adnék egy bufogót a feje bubjára.

No ezzel a beszédivel aztán úgy járt Pál György, mint annak idején Csóri Ferke Nagyidán.

Most már Spitznek állt feljebb. Vonogatta a vállát:

- Én pedig most már nem czipelhetem tovább a nyakamban; nincs pénzmag, - szólt és még az ujjával is illusztrálta a pénzmagot, csettentvén velük.

De erre nem kesergett ám Pál György, mint Csóri, hanem dühbe gurult.

- Az áldóját magának, akkor csak mégis fölbubolom! Nem úgy szegődtünk, hogy helyet szerez nekem?

Spitz két lépést hátrált, aztán meghajtotta magát, mintegy ajánlva az egész hippodromot:

- Tessék, itt a hely; - arra nem szegődtünk, hogy milyen legyen a hely. Hely, hát hely!

Pál gondolkodott, hogy kijöjjön-e a türelméből, vagy sem. Ugy gondolta, hogy nem jön ki belőle. De elhatározása azért nem rendült meg a legkevésbé sem.

- Hát akkor inkább éhen döglök, de majmot nem csinálnak belőlem. A lelke rajta, Picc, ha éhenveszek.

Oly nyugalommal és határozottsággal mondta azt György, hogy Spitz nem kételkedett beszéde őszinteségében. Belátta, hogy a magasabb politikával kell megpróbálkoznia. (Itt más követ kell fujni!) De miképpen? Be kell csapni a Györgyöt. Azt tudta, hogy csak úgy segíthet a dologon. De hogy csapja be? Egyszerre csak a homlokára ütött. Megtalálta a mentő eszmét...

Vállá közé huzta fejét és kifelé fordította tenyereit, úgy mondta Györgynek, sunyin mosolyogva:

- Hát én nem bánom. Mi közöm nekem az egésztől. Nem az én dolgom, sem nem az én szégyenem, ha megretíráll kend egy muszkától és blamirozza az egész országot.

Pál György lekapta kalapját és szörnyen vakarta a fejét. Spitz vigyorgott és ütötte a vasat.

- Lehet, hogy nem tudják meg Andrásom, de lehet, hogy megtudják. Én nem szólok egy árva szót se, - biztosítom magának, - hanem ha mégis kitudódik, hát én nem leszek az oka.

Pál György összekapta a fogát és csak ennyit mondott, összeszorított öklét Spitzre emelve:

- Megállj!

A kínai óriás azon hiszemben, hogy Spitzet agyon akarják ütni, meg akarta kapni György öklét, de Spitz mosolyogva intett neki, hogy ne bántsa.

- He is not even angry (még csak nem is haragszik) - mondta a kínainak, a ki nagyon elcsudálkozott ezen. (Milyen lehet akkor, ha haragszik?) Hja, hogy ismerhetne magyar természetet, a ki kínai.

Spitz vidáman dörgölte kezeit. Örömében megkérdezte Györgyöt, hogy hozasson-e valami innivalót.

György intett, hogy igen. (- Legalább nem rozántul teszem, ha teszem.)

Spitz maga gurult az italért s eléje tette Pál Györgynek a gint. Ezt Amerikában vízzel iszszák az emberek, mert magában olyan erős, mint a választóvíz, de György nem engedte fölereszteni.

- Van abban víz elég, - szólt és jól meghajtotta az üveget. Mert nem pohárból ivott. (A saját anyjából szíjják a pálinkát!)

Jókat krákogott attól Pál György, mert igen kaparta torkát az ital, de éppen az tetszett neki. Meg is dicsérte.

- No, ezek nem keresztölik meg az italt, mint maguk, - he!

Mire fenekére ért György a gines palaczkának, már ő neki kerekedett birkózó kedve.

- A keservességét, most már imádkozzék az a muszka, csak azt mondom. Mert most már én vagyok az, a ki nem hagyom a dógot, - szólt és türte a kabátja ujjait.

Spitz kaczagott örömében. A többi gyülevészek is mosolyogtak Györgyön, de Spitz figyelmeztette őket, hogy főnhangon ne igen nevéssenek, mert olyan ez, mint a vad bika: megharagszik, ha nevetnek rajta és ha egyszer megharagszik, hát öklel is.

Végre rákerült a sor a birkózásra. Spitz betuszkolta Györgyöt a porondra a muszka nyomán. Ez hangoszinü trikóban hajlongott, a díszes közönséget mindenféle kecses kézmozdulatokkal üdvözlölvén.

Pál György ellenben aprókat lépdelve, peczkesen sétált be és körülnézett, hogy tájékozza magát. Konfundálta, hogy nem látja Spitzet. Mit miveljen ő Spitz nélkül? Csak ő tudja, hogy mit kell csinálnia. Hát nem is zsenirozta magát biz ő: megtudja hol van. Elkiáltotta magát:

- Picc, a keservességét, hol buj maga? Itt ne hagyjon hát...

- Ne féljen, itt vagyok, - hangzott Spitz válasza a nézőközönség első sorából.

Óriási kacaj követte ezt a párbeszédet. De már nem hallott Pál György semmit, ő bizony tovább diskurált. Levegőnek vette az egész hippodromot.

- Oszt szólják, mikor kezdődik.

- Csak várjon, először fölolvassák a szabályokat.

- Mi a fenének? Mindenki úgy üt, a hogy tud.

- Hi! - jajgatott Spitz a gyomrát fogva. - Nem verekedés ez, hanem birkózás.

- No jó, hát akkor szorítani kell...

A hangos párbeszédet kísérő kacaj elültével kilép a porondra egy roppant komoly, hosszúszakállu ur és fölolvassa a birkózás szabályait angolul.

Pál György a fölolvadás után komolyan hozzálépett ehhez az urhoz:

- Nekem hiába olvas, mert nem értek egy kukkot se belőle, - mondta neki.

A komoly ur figyelmeztetőleg fölemelte ujját és mondott valamit.

Spitz lefordította magyarra Pálnak:

- Várjon sort, kérem.

Ekkor kivált a háttérből egy másik feketekabátos ur és elkezdte olvasni a szabályokat oroszul.

A muszka gladiátor intett kezével, hogy ő tudja a szabályokat, de azért csak végigolvasták azokat.

Azután föllépett egy harmadik ur és elkezdte czitálni a szabályokat magyarul.

Spitz ekkor odaszólt Pálnak:

- No, most figyeljen!

Ő már annyira tűzbe jött, hogy magát szereplőnek tekintette, a min a jóhumoru amerikai nép pompásan mulatott. Spitznek minden mondatát tapsvihar követte. Olyan kómikus volt minden mozdulata és hanglejtése, hogy szinte azt lehetett hinni, hogy egy rendes embernek maszkírozott bohóc a Spitz, a kit erre a szerepre külön szerződtettek...

Pál György figyelmesen végighallgatta a szabályokat. Nagyon tetszett neki, hogy ennyi nép előtt, vad idegenben, édes magyar szót hall zengeni. Meg is jegyezte:

- Ezt már érteni. Emmár döfi!

...A torna rendezője megadta a jelt. Spitz harsogó kacaj között szól oda Györgynek.

- No most vigyázzon... kezdődik.

- Hát csülökre!? - mondta Pál és ezzel kezdi magát kihámozni a mundérjából. A mundért elhajtja magától. Spitz beugrik érte, mert a porondra esett. (Még meg találna botlani benne.) Ekkor nekigyürkőzik Pál és elkurjantja magát a megfelelő gesztus kíséretében:

- No gyere muszka, a vakapád!

Ezt a jelenetet természetesen szintén frenetikus tapsvihar és harsogó kacaj kísérte. A jó yankeek kétrét görbültek a nevetéstől és zsebkendővel törölték könnyeiket. Érdemükül legyen betudva, hogy az egész hippodrom György mellett «drukkolt».

Spitz különösen egész belebetegedett az izgalomba. No, de ő benne a jó érzésű magyar zsidó lelkessége is tombolt. Ő a nemzet nevében is szurkolt a pálmáért.

Ölbekaptak a gladiátorok.

...Most látszott csak, hogy föl volt türve Pál György ingujja, - milyen karja van ennek az embernek. Vastag, mint egy lábszár és a mi a legkülönösebb, csuklójánál alig vékonyult. És a markai és ujjainak vastagsága, - rengeteg! A muszka félszer olyan nagy test játszó izomzattal. Minden mozdulatánál ugrottak izmai.

Soká törte egymást a két ember minden siker nélkül. Erre - látva, hogy nem igen boldogul másképpen, - elővette a muszka komédiás-fogásait. Kicsuszott Pál György karjaiból, két lépést ugrott hátrafelé, aztán színleges támadást intézett ellene, akkor egyet csapott az ölelni vágyó Pál György vékonyára, azután kisiklott újra az öleléséből.

Az volt a célja, hogy idegessé tegye a magyart. Nem tudta az árva, hogy egy magyar kocsiszt nem lehet idegessé tenni. Hogy annak idegessége a düh, - a mi nem csökkenti, de megkétszerezi erejét. De Pál György még csak meg se haragudott.

Spitz, kinek hajaszála égnek állott, összegörnyedve szurkolt helyén, tátott szájjal figyelte Györgyöt és önkénytelenül mimelte minden mozdulatát. Ha az kapkodott a muszka után, ő is kapkodott a levegőbe, ha szoritotta a muszkát, ő is szoritotta az esernyőjét. Ez csak táplálta a folytonos meg-megujuló kacaját.

Kuraseffnek ez sehogy sem tetszett. Hátraugrott és intett a publikumnak, hogy ne nevéssenek, mert az őt idegessé teszi. Akkor aztán csend lett.

A két óriás erejü ember néma csendben törte egymás testét; lihegésük is hallatszott.

Csak hogy Pál György kevésbé szuszogott, mint a muszka. Ő inkább csak nagy lélekzeteket vett és köpött közbe-közbe. A fáradságnak nyoma sem látszott rajta. Míg a muszkából kinézett, hogy bosszankodik. Nem hitte a magyart ilyen kemény diónak.

Észrevette Pál György ellenfele haragját. Ki is aknáztá, mint egy uzsorás. Ingerelni kezdte gesztussal, szóval.

- No gyere, kis muszkám, emberem vagy már te! - invitálta Kuraseffet és még kacsintott is hozzá.

Ez dühösen neki megy és az lett a veszte. György valahogy elkapta egyik karjával a fejét és elkezdte szorítani, a másik óriás markával meg a vékonyát kenegette.

Spitz örömkönyeket sirt, a mint látta, hogy kékül a muszka.

- No, már most lefektetem, - határozta el magát egyszeribe Pál György.

- De vigyázzon ám, hogy mindkét válla a földet érje, - figyelmeztette Spitz mohón.

- Mind a három fogja érni, ne féljen, - elménczkedett György és a földre kanyarította ellenfelét.

Kaczagással vegyes ordítás, hurráh tört ki erre a jelenetre. Különösen, a mikor Pál György térdei közé fogta a szegény muszkát és megülte, mint egy rossz lovat.

- Még egy kicsit megnyegegettem, hogy megemlegesse a magyarok Istenét, - szólt, de szavát elnyelte a tomboló láрма.

Spitz magyarul kiabálta rekedtre torkát: Éljen Magyarország!... Én is magyar vagyok!...

És ezt a frenetikus lelkesedést a legnagyobb flegmával vette Pál György: nem tulajdonított neki semmi értéket. Azt ő egész természetesnek találta, hogy egy magyar megverjen egy muszkát. Hanem azért, a mikor kiment a porondról, bicczentett fejével a közönség felé, mintha csak azt mondta volna: «Ugyi, hogy megadtam neki!»

...Öt percz múlva kifizették Pál Györgyöt. Mert Amerikában az üzleti dolgokat perczek alatt szokták elintézni. Tíz percz múlva már egy vendéglőben ültek Pál György és Spitz. Mert Spitz nem csalódott: az áldomás el nem maradt. De igazat szólva, ki is érdemelte Spitz ezt az áldomást. Még azután is izzadt vagy egy félóráig a lelkesedéstől és az izgatottságtól és az a sok izzadság mind Pál Györgyért folyt le róla: való igaz.

Pál György ugyan nem méltányolta ezt. Ki is jelentette Spitznek, hogy agyonveri, ha megtudják Andráson ezt a kalandját.

- Nagyszerű maga, hallja, hisz ez dicsőség, - ellenveté Spitz.

- Nem kérek belőle, - mondta György komolyan.

*

Különben ezt a történetet csupán azért kellett elmondani, hogy megérthető legyen az a nagy karrier, a mit Pál György New-York városában három rövid nap alatt megfutott.

A ki ismeri a yankeet, az tudja, hogy igen különös nép ez, melynek nagy kedve telik a különlegességekben. Az izgatja őket, a mi még nem volt. A mi már volt, vagy van, az lett légyen bármily csudálatos, - elvégre is csak másolat. Hát azért lett nagy kelete Pál Györgynek, mert olyan ember, a ki szűk nadrágban és csizmásan vágjon földhöz egy világbajnokot (mert az volt a muszka), még nem járt arra felé. És a mikor azonfelül még azt is megtudták róla, hogy szegény kocsisember létére a legfényesebb ajánlatok ellenére sem tudta őt újabb birkózásra rábírní a hippodrom igazgatója és hogy ez a vonakodás tisztán egyéni büszkeségére vezethető vissza: az élelmessége daczára is jellemtisztelő yankee valóságos romantikus tisztelettel illette a derék kocsist.

Három nap alatt tíz milliomostól kapott szerződési ajánlatot. Valamennyi saját bakjára szeretne volna ültetni Pál Györgyöt, hogy eldicsekedhessék vele a többieknek.

Ezeket az ajánlatokat Spitz vette tárgyalás alá. Ez nem akarta elhamarkodni a dolgot: határidőt kért a válaszokra. Ezek a határidők az érett megfontolás végett kellett, de más okból is. Spitz ugyanis abból az üzletből a maga kalkulusát is ki akarta keresni.

Végiginformáltatta magát mind a tíz ajánlattevő felől, megállapítván sorja, rendje szerint, ki a legmilliomosabb a tíz közül és ki a legkevésbé milliomos. Aztán végigjárta őket alulról föl-felé, mind a tizzel megvesztegette magát és mikor ezzel készen volt, elvezette Pál Györgyöt Mr. Quickhez, a legmilliomosabbhoz, maga pedig ezerötszáz forintnyi közvetítő díjakkal a zsebében nyugodtan visszahajókázott Hamburgba.

Pál György ezerkétszáz dollár évi bérért szegődött el Mr. Quickhez, a mi bőven elég volt a Csahos kvártájára. A bakon magyar uniformist viselt. Ezt kikötötte és Mr. Quick szívesen beleegyezett: mulattatta a dolog.

Igy esett meg, hogy Mr. Quick darutollas és hosszú pántlikás kalapu, magyar kocsis vezénylete alatt hajtattott végig New-York városa utcáin, a miért módfelett megirigyelték őt a többi milliomosok, a kiknek kezéről elütötte a «magyar Herkulest.»

Györgynek különben is jól ment a dolga. Soha nem szólt egy szót se, az igaz, de nem is igen szeretett beszélni otthon sem.

Az istállóban nagy volt a tekintélye. Tíz kocsis és lovász remegett tőle, a mióta egy lovászt fölképelt, mert mulatni mert rajta. De a lovak is féltek tőle, ha magyar módra rájuk rivallt. Ezeknek az ideges amerikai lovaknak nem tetszett ez eleinte. Az egyik közülök meg is rugta egyszer (hogya mit kiabálnak rá), de György úgy visszarugta azt a lovat, hogy arról koldult két hétig. Azóta nem idegeskednek vele a lovak se.

Egy keserősége azonban még is volt Györgynek. Belébolondult egy dáma és folyton üldözte szerelmi ajánlataival.

Nagyon kellemetlen dolog az, mikor az embernek nincs kéznél a felesége. Mert ha kéznél van, akkor egyszerűen rászól az ember a csábító szírére: «Hagyjon békét, nem kell se temnek, se lelkemnek, van nekem párom.» De mikor nincs kéznél az asszony és bizony

kellene a testinek is, a lelkeinek is a csábító szirén, hát mit szóljon az ember, hogy csalfa se legyen és a kedvit is megtalálja. Ezen törte a fejét György, de nem tudta kitalálni.

Ám segítségére jött a fejének csakhamar egy levél; hazulról érkezett. Az édes anyja iratta, ugy látszik, a béres testvérjével, mert az tudott írni.

A levél így szólt:

«Édös Fiam Lelköm. A Máris elfelejtette magát egyszer a Moskóval, hogy ásná ki a vargyu a piszkos szömit. A Máris rít, rít, az igaz, de már megtörtént, hát az Isten álgyon meg és jól megyen-e a dógod, a Te szerel Metes szüléd vár és tisztöl azért a Máris is.»

Szegény Pál György belebetegedett ebbe a levélbe. Hogy szerette az asszonyát és lám! Ő férfi létére hű maradt hozzá, az meg megcsalta őt, az átkozott! Belebetegedett. Egy napig nyomta az ágyat a szerencsétlen ember. Akkor aztán annyit összegondolt magában, hogy végre egy elhatározásra vergődött, illetve kettőre.

Elsőbben is elment ahhoz az özvegy asszonyhoz, a ki bomlott utána és jelekkel értésére adta neki, hogy nem bánja hát, ő is bomlik már.

Két óráig tartott a pásztoróra, akkor elment Pál György a Bumstyhoz és egy levelet íratott nála magának (egy dollárért) a saját gazdájához, a melyben egy hónapi szabadságot kér tőle, mert neki ezalatt okvetlen meg kell járnia Magyarországot, ott is Szent-Andrást.

Mr. Quick nagylelkűen viselte magát. Pál Györgyöt írásba foglalt becsületszava ellenében eleresztette egy hónapra. (Mert az ugy van, hogy a yankeek biznak a becsületszóban.)

Május hó 15-ik napján este érkezett meg György Amerikából Andrássra. Ott nyomban és istenesen elverte a feleségét és a nélkül, hogy egy árva szót is szólt volna neki, még hajnalban visszaindult Amerikába, hogy idejekorán megérkezhessek. Csak innen íratott aztán a feleségének egy levelet, a melyben kijelenti, hogy már nem haragszik rá egy cseppet sem, mert most már meg is kapta a magáét, de különben is ő is megtette, hogy elfelejtette magát egyszer, tehát kvittek volnának. Most már csak az a fő, hogy ezentul becsülje meg magát, mert különben agyonüti stb.

Ezzel a levéllel aztán végképpen megnyugtatta magát Pál György s azontul ismét vidáman forgolódott lovai körül. Ha a szerelmes dáma nem zaklatta és nem átkozta volna, békés nyugalomban teltek volna el napjai. De biz' az sohase tudott abba belenyugodni, hogy egyetlenegy kétórás idill után eldobassék, mint egy rongy.

Ám hiába rimánkodott és átkozódott Mrs. Bloomfield, - mert ez volt az illető neve, - Pál György semmi körülmények között nem volt egy újabb idillre reábirható. Pál György ugy fogta föl a dolgot, hogy neki már nincs mit kvittelnie feleségével: nincs szüksége Mrs. Bloomfieldre.

*

Szolgálati éve leteltével Pál György kétezerháromszáz forinttal zsebében (ennyit takarított meg fizetéséből) vigan ült a hajóra, vévén útját hazafelé.

A hajó fedélzetén elgondolta, hogy milyen szerencsés ember ő most már. Gazd' uram lesz a neve és az Uristenen kívül senki sem fog neki parancsolni. Szeretettel gondolt Márisára, ki hibított ugyan egyszer, de hát azért megfizetett már neki. Biz ő, mihelyt megérkezik, egyenesen neki megy és jól megöleli, mintha semmi se történt volna.

A bolond eszével kifejejtett a kombinációból egy eshetőséget, ha nem valószínűséget...

A mikor betoppant a szülői házba, vette csak észre ezt a valószínűséget: éppen keservesen óbégatott a Máris ölében. Biz az a kis Moskó volt.

Szegény Pál György - mit volt mit tennie, - keservesen elkáromkodta magát, de csak magában és nem bántotta Márist. Mert hát megírta volt neki, hogy nem fogja bántani a Moskó miatt. Már pedig ez a gyerek csakugyan a Moskó miatt volt.

Még a gyerekebe különben csak belenyugodott volna Pál György, ha magyar az a gyerek. De zsidó volt.

Egy zsidógyerekkel éljen ő egy kenyéren, egy fedél alatt holta napjáig s hozzá még türje, hogy apjának hívja ez a zsidógyerek: no már ezzel a gondolattal nem tudott kibékülni sehogy. A vérébe oltott ösztönszerű fajgyűlölet dult benne, hogy szinte szétrepesztette hatalmas keblét.

Hej pedig úgy kigondolta magának a hosszú uton, hogy mint lesz, a mikor megérkezik...

...Ő kinyitja a pitvarajtót csendesen, aztán elkrárogja magát... A Máris éppen akkor készül neki a hálásnak (mert este lesz), hát kikiált a szobából: «Ki a no?» Ő csak krárog tovább, de nem szól egy kukkot sem... Akkor aztán kijön Máris, hogy megnézzze, ki az - és erre ő ölébe kapja Márist. - Az nagyon meg fog ijedni, de nem tesz semmit, nem hal bele, hanem antul jobban örül majd, ha meglátja, hogy *csak* az ura.

Bizony nem úgy történt, csak az eleje: a krárogásig. Ifjabb Moskó sirása már a torkára forrasztotta a krárogást is.

A pitvarban megállott és még hallgatott, hogy csakugyan gyerek-e, a mi sir, nem-e csak macska talán. Bizony gyerek volt az. Az anyja biztatta is, hogy ne sirjon: Bs, bs, bs, - úgy altatta.

György betámolygott a szobába. Máris (szerencsére, hogy bölcsőben volt a gyerek) úgy megrémült tőle, hogy menten elesett egy álló helyében, még csak nem is sikitott.

Pál György nem emelte föl, de még egy szót se szólt hozzá. Pedig akart volna mondani valamit, de nem birta kinyögni. Fogott egy széket és leült. Fejét ráhajtotta az asztalra. Mert elszédült vele az egész világ. Még csak annyit gondolt, hogy bár csak ne volna ebben a világban és akkor aztán már nem gondolt semmit.

Azért nem vesztette el sokára az esztét. Másnap már megszólította az asszonyát. Ennyit mondott csak neki, az igaz:

- Pusztítsd el azt a vatrangyot, akkor majd kedvellek megint.

A szerencsétlen asszony erre nem válaszolt semmit, csak kifutott a szobából. Jó sokára tért vissza egy baltával. Szemeiből dacz és elszántság villámlott. Nem reszketett, a mikor urának nyújtja a baltát, mondván:

- Csak vágjon kend agyon, mert megérdemlem, de a gyereket ne bántsa kend, mert az nem érdemli meg.

Pál György motyogott valamit, azután azt hajtotta egyre: «Megérdemli, nem érdemli, megérdemli, nem érdemli.»

Ez a két szó szeget ütött a fejébe. Azon gondolkozott, hogy tulajdonképpen ki érdemel itt tőle büntetést? (A gyerek nem, az szent... Az asszony azért nem, mert már megbűnhődött... A...)

Megvillant Pál György szeme. Mintha egy mentőgondolat villáma czikkázott volna agyán keresztül. Egy pillanatig tartott az egész. A másik pillanatban már nyugodt volt teljesen, nem különben, mint egy fölengedett kőszobor. Annyira fölengedett, hogy már a kezét is odanyújtja Márisnak.

Máris sirva fogja meg azt a kezét. Belekapaszkodik és áldja az urát, az egek minden áldásával.

Pál György mosolyogva vigasztalja:

- Ne ríjj! Mit rísz hát? Hásze kedvellek, ha mondom.

Igy beszélt, de még nem ölelte meg az asszonyát. Még nem nyult, csak a kezéhez, hát nem is hihette az akkor, hogy a szívéből beszél.

De Pál György megnyugtatta. Mintha kitalálta volna az asszony gondolatát, mintha válaszolt volna rája:

- Elsőben egy kis sorom van, majd aztán.

Ezzel otthagya síró asszonyát, hogy elintézzze a sorát. Kettő is volt, nem egy...

*

Egyik az volt, hogy egy krajczárig kifizette Csahosnak a kvárta vételárát, miután rendbe hozta a jegyzőnél a kontraktus dolgát. Még parolázott Csahossal és egy pohár bort is ivott vele, de már kettőt nem, mert hogy neki nincs ideje: azt mondta.

Ment is egyenesen haza és jó szaporán lépegetett, de azért nem felejtett el visszaszólni Csahosnak:

- Oszť hónap vonujják már kend a házamból, mert én se szeretek a máséba lakni.

Ezzel aztán végképp hazament és vigan jelentette Márisnak:

- Emink (Mienk) már a ház, Máris. Kifizettem végképpen. Te is benne vagy az öröklelben: közös. Még maradt is pénz bőven. Ehun a', - dugd el. Két százás és ez apró - e...

Megszámolta a pénzt és odaadta feleségének. Ez csak alig állott a lábán a nagy ámulattól. Bátorságot vett magának és közelebb huzódott urához, hogy egybevegyült a lehelletük.

Pál György nevetve odább állott:

- Majd rögvest, lellem, csak még van egy sorom, - mondta.

Az asszony most már félelemmel nézett Györgyre. Azon tanakodott és tépelődött, hogy nem-e bolondult meg az ura. Mindig került egy sora... De nem mert szólni.

Pál György azután még bement a hátulsó kis kamrába. Ott szokott gubbaszkodni a jó öreg anyja egy guzsaly mellett. Ott is volt és csakugyan, hogy pörgette az orsót.

- Ejnye szentem, édes jó szülém, még meg se öleltem igazában, a mióta hazagyüttem. No, áldja meg a' Isten! - szólt jó kedvvel és gyengéd szeretettel megölelgette a beteg vén asszonyt, vigyázva rá, mint a tükörre, hogy meg ne fájtsa otromba nagy csontjaival.

A szegény öregasszony boldogan motyogott valamit, de nem jött ki szó fogatlan száján, csak szemei csurrantak meg.

- Már most én megyek, - folytatá György, - csak vigyázzon kend magára, édsanyám, hogy még soká éljen.

Azzal elment. De már egy negyedóra mulva visszajött és egyenesen a feleségéhez nyitott be. Vig volt egészen, mint a ki jól végezte a dolgát. Még nyögött is egyet, mint mikor valaki egy nagy tehertől szabadul meg. Aztán kitárta karjait:

- Máris!

Az asszony keblére repült.

- Hát most már megint tiszta vagy, édes lellem. Áldjon meg az Isten! - így szólt az asszonyához és ölelte, csókolta folytonosan.

Soká ölelkeztek boldogan és szótlanul. Mikor kifáradtak, megszólalt Pál György:

- Oszd jól vigyázz majd a házunk tájékára.

Az asszony mosolygott:

- Miért mondi azt kend?

Pál György is mosolygott:

- No, mert *agyoncsaptam* a Moskót, hát nem leszek itthon egy ideig.

Az asszony tágra nyitotta szemét...

- Megyek is már a törvényre. Az édes anyámnak ne szólj semmit, - szólt Pál György, és...
ment a törvényre.

*

Tíz esztendő múlva került csak haza. Az anyja még élt akkor és a Máris jó gondját viselte a háza tájékának... Tíz évig nem lakott otthon: annyi volt az egész. Mi az - a mikor a *becsülete* kívánta meg ezt a tíz esztendőt!... A fő a becsület.

Timár, a pesti koldus

I.

A mikor Boszniába vitték Timár Mihályt, már három gyermeke volt gyengécske feleségétől: a Kláritul. A maga lábán ment le oda, de haza már nem ezen az alkalmatosságon került. Valami buta ágyugolyó leszakította törzséről a két lábát a tuzlai csatában.

Timár Mihálynak, a mikor vele ez az eset történt, nem ez a fájdalom volt az első érzése, hanem a - csudálkozás. Roppant elbámult azon, hogy most neki nincs lába. Szinte hihetetlennek tartotta. Hiszen csak egyszerü szántóvető ember ő, a kinek szüksége van a lábára, hogy megélhessen! De egy-két percz mulva kiturta a csata hevétől izzó agyából ezt az okoskodást az állati fájdalom. Elkezdett ordítani és a mi vele, a józan, rátartó emberrel sohasem történt meg eddig: istenkáromlásá fajult ajkán a jajveszékelése. De, hogy meglátta térdéből patakozó vérét, elnémult: megijedt. A nagy Istentől ijedt meg, a kinek, ki tudja, talán már egy óra mulva ítélőszéke előtt fog állani. Engesztelni kezdte Teremtő Urát, hogy káromolni merte... Imádkozott hozzá, oltalmába ajánlotta Klárit, gyöngé, törekeny asszonyát és a kis pulyáit: Jánoskát, Pötyit és Andriskát. Mert nagy aggodalom fogta el kis családja sorsa iránt:

- Jaj Istenem, oly gyöngé az asszony, még szolgálatba se való! Jaj Istenem, éhezni fog az Andriská, a Pötyi meg a Jancsika!... Kis koldusok lesznek, tarisznyás kis koldusok a kondorosi Timár gyerekek... Jaj, jaj, jaj!

És ez az aggodalom felszította Timár Mihály csüggedő életösztonét. *Egy* akarattá vált benne minden érzélem. Nem akarta érezni a fájdalmat, nem akart még leszámolni Istennel: *élni* akart! Élni a családjáért. Hogy fog dolgozni így csonkán: arra nem gondolt. Először élni kell, az a fő.

És mint a ki valami szerszám javításába fog, mindenekelőtt jól megvizsgálta Mihály az ő csonka testét. Higgadtan megállapította, mi a legsürgősebb tennivalója, hogy ki ne szálljon belőle a lelke. Ugy eszelte ki, hogy elsősorban is a vérzést kell megállitania, - mert vér nélkül nincs élet.

Az egyik térdén még valami inszál tartotta a lábát. Ettől a függő lábtól nem lehetett volna jól bekötni a sebet. Fogta a bicskáját és elvágta azt az inszálat. A levágott lábát maga mellé tette Timár Mihály. (A másikat pozdorjává zuzta az ágyugolyó.) Azután levetette mundérját és lehuzta ingét. Ezt szétszaggatta és bekötözte vele térdeit; mert bornyuja, a miben erre való rongyokat hord magával a baka, valahol leszakadt róla a harcz zivatarában.

Ezzel elkészülvén, szédülést érzett. Elővette bádog fiaskóját, melyben pálinka volt és jót huzott belőle. Aztán körülnézett, hogy nem-e jön valamerről egy ambuláncz. De nem látott már akkor semmit. Elhomályosodott a szeme... Szörnyü kétségbeesésében félkézre támaszkodott és segítségért kiabált:

- Szanitécz!... Szanitécz!...

...Végre elvesztette eszméletét. Nagyon kemény Isten teremtmése egy ilyen kecskemét-vidéki magyar, de a természetbe ő is bele tartozik: a vérveszteségbe neki is bele kell ájulnia, mint más emberfiának.

Két óráig hevert így Timár Mihály a csatamezőn, akkor csakugyan ráakadtak a *szanitéczek*. A lélek még benne volt. És az orvosok nem is eresztették ki belőle.

II.

Kondorosan a gyerekek megijedtek csonka apjuktól és kifutottak az utcára. A két nagyobbikat alig lehetett haza csalni. Csak Andriska tért önként vissza és mintha jóvá akarta volna tenni, a mit szivecskéje ijedtében apja ellen vétett, azontul alig lehetett többé tőle elszakítani. Váltig ott gubbaszkodott mellette és sirt szegényke... És elfelejtett játszani...

Kondorosan az embereket nagyon érdekelte a Timár Mihály esete. Váltig nyitódott a pitvar ajtaja. Ifjak, vének jöttek a csonka hős bámulatára, hogy milyen is lehet az a derék szálfenyő tartású Timár Mihály láb nélkül. S mivel a kíváncsiságnak is van álszemérme, csirkét és tojást hoztak magukkal ürügyesképpen a kíváncsiak.

Ámde Kondorosan is csak elfogy a kíváncsiság s az ajándékcsirke is, sőt a csirke még hamarább. És a Timár Mihály házában fölütötte fejét a nyomor. A gyerekek eleinte bőgve követelték anyjukon vajaskenyérüket. (Csak Andriska nem szólt egy szót sem, ő beérte a vajtalan szárazzal is.) De később már a másik két gyerek se tett kifogást ellene. Pirosposzsgás arczuk megványadt és komoly, szinte szigorú lett, mint a véneké. Ezt már nem bírta elviselni a Timár Mihály lelke. A papjáért küldött.

- Van-e Isten, tiszteletes ur? - fakadt ki előtte.

- Van bizony, fiam, hatalmas Mindenható Atyánk, az a ki meglátogatott tégedet és családotat és a ki meg fog téged büntetni kishitüségédért, a melylyel látogatását fogadni merted, kételkedvén az Ő gondviselésében.

Timár Mihály megroggyant ezekre a szavakra: összeesett a dereka.

- Nem kételkedek én, - mondta bűnbánóan. - Megnyugszok én, tiszteletes ur. Meg is teszek mindent, a mit Ő akar... Hát azt akarja, hogy kolduljak. Jó, koldulni fogok a pulyáimért... Nem az én akaratom fog járni, hanem az Ővé... Jó keresztyén vagyok én. Nem ölöm meg magamat... Hanem egy kolduslevelet szerezzen nekem, tiszteletes ur... hogy elmehessek vele bárhová - mert itt Kondorosan koldulni nem *birok*.

III.

A Timár felesége és gyermekei Kondorosan maradtak a zsellérházban. Mihály pedig feljött Pestre koldusnak.

Azt mondta ugyan a kondorosiaknak, hogy azért megy fel Pestre, mert ott ingyen kitartja az ország a két lába fejében - s a kondorosiak ezt el is hitték neki - de a feleségének már csak bevallotta:

- Hát asszony, ezentul én már pesti koldus leszek, hogy legyen ennivalótok. Isten akarja úgy, hát már nem is ágaskodok.

Zokogva borult hű párja igaz kegyes ura kebelére. Nem akart tőle megválni sehogy.

- Nem eresztem kendet, édes szerelmes uram. Vagy megyek kenddel magam is, mert ki viseli majd gondját az én jó hites uramnak.

Mihály komolyan megfeddte asszonyát.

- Ne óbégass, asszony, úgy is hiábavaló. Mert ha te jöhetnél is, nem jöhetnének a gyerekek... Azok nem fogják megtudni soha, hogy koldus volt az apjuk... Soha! Értetted?... Soha ebben a keserves életben! Nem akarom, hogy apjuk miatt piruljon az orcájuk. Ezzel is tartozom én nekik, mert az édes szülőapjuk vagyok.

Az asszonynak majd a szive hasadt meg ettől a beszédétől.

- Csak nem gondolod, hogy azok a gyerekek olyan istentelenek lesznek?!

- Az Andriska nem, - mondta nyugodtan a csonka hős, - de a másik kettő bizony restelleni fogna. Már pedig a másik kettő is az enyém... Ugy lesz, a hogy mondom. Te itt maradsz velük és én küldök majd nektek kolduskenyeret... És most megesküszöl nekem itt menten, hogy el nem árulod se a pulyáknak, se a kondorosiaknak, hogy hová megyek, mert ha nem esküszöl meg, akkor téged se foglak látni többé: úgy megbujok én előletek. Csak a pénzről, a mit nektek küldök, fogod tudni, hogy élek, s ha nem küldök, hogy meghaltam... Engem úgy segéljen!

Az asszony megesküdt, azután összeesett mint egy rongy, szegény.

IV.

Utcza szögletén ül a csonka hős... Fején katonasipka, előtte egy cseréptányér. Dobjon belé, a ki akar. Mert alamizsnára nem nyújtja kezét Timár Mihály... Kérni, könyörögni nem tud ő. A nézése sem alázatos. Nem bírja megtanulni a koldustempót a puszták szabadságra és parancsolásra született ura. Még a kapott alamizsnát sem tudja illően megköszönni, mint a rendes koldusok: fizesse meg Isten; imádságot sem duruzsol képmutató módra. Sapkájához emeli jobb tenyerét: ennyit megtesz, többet nem. Ez is roppant nehezére esik. Valahányszor krajczár esik a cseréptányérba, összezsikoritja fogát Timár Mihály. A büszke adós lelki gyötrelme nyilallik szívébe mindannyiszor. Mert iszonyu dolog az: minden ember fiának lekötöztettségévé válni! A ki független lélek, az a megmondhatója, milyen iszonyu. A halál semmi ahhoz képest.

Ám az anyatermészet, a mely relative soha sem igazságtalan, hát absolute mindig igazságos: Timár Mihályra is kiterjesztette kiegyenlítő törvényét. Hogy kiölte belőle az emberszeretetet: az agyát termékenyítette meg. Új képzeteket termelt benne, a melyek bevilágítottak abba a titokzatos kohóba, a hol az emberiség saját csuklója számára edzi a társadalmi együttélésre szükséges törvény-bilincseit. Ott meglátta Timár Mihály, hogy nemcsak a koldusok számára vernek bilincseket... Sőt, hogy a gazdagok, a királyok kezére súlyosabb vasból készítik a béklyót, mint a kolduséra. Csakhogy éppen bearanyozzák, kicsiszolják ezeket a nagyobb vasakat. (De hát nem mindegy az, vas hát vas, az egyik rozsdás, a másik aranyos: ennyi!)

És hogy ilyen elvont, beláthatatlan magas nézőpontról bírálta el az emberiséget, természetes, hogy egyenlő értékűnek látta meg onnan annak minden tagját. (A különbség csak a cifraságban van.) És ennek folytán elfelejtette, vagy legalább kicsinyes körülménynek kezdte tekinteni az ő koldus állapotát. Az emberek közötti értékkülönbséget belső erkölcsi tartalmukból állapította meg. (Hogyne volna például az Andriska különb, mint egy hitvány királyfi.) És ez a csudásan fogantatott világnézet az ő saját egyéni értékének is tudatára ébresztette Mihályt. Már nem szégyelte koldus mivoltát, sőt büszke volt rá. Arra volt büszke, hogy családjá kedvéért istenesen tűrte azt a megaláztatást, - hogy véget nem vetett életének egy késsel, vagy egy kötéllel, az Andriska és a többiek miatt... (Hát nem különb ember ő, mint más? Tud más annyit szenvedni, mint ő?)

A koldus büszkesége lassan göggé fajult: megutálta a jóllakott embereket, a kiknek szenvedés nem jutott osztályrészül.

V.

Az embereket főképpen két dologgal lehet megvenni: az alázatossággal a hiuságuknál fogva - és a gőggel a gyengeségüknél fogva.

Innen van, hogy a daczos nézésű, gőgös koldus tarisznyájába sűrűn hullott a garas. Timár Mihály családjának volt hát bőven miből élnie.

Koronként feljött az asszony Pestre a vásárosokkal. Így alkudott meg a férjével. Akkor adta át Timár az összegyűlt pénzt neki, sokat, néha ötven forintot is.

És ilyenkor mindig megkérdezte Timár a hitvesétől:

- Hát bizonyosan tudják már Kondoroson az emberek, hogy meghaltam?

Az asszony sirva igenlette:

- Bizonyosan tudják.

- No, akkor jól van, lelkem. Csak ne dolgozzál sokat, hanem inkább sokat egyél, mert még mindig gyenge vagy. Oszt mit csinálnának nélküled a kis pulyák.

Egyszer, hogy feljött az asszony, csakugyan igen gyengének találta az ura. Gyengébbnek mint valaha. Egy hetet virrasztott az Andriska betegágyánál. De az semmi se lett volna, hahogy haszna lett volna a virrasztásának. De az Andriska bizony ott hagyta őt!

Jaj, hogy fog beszámolni vele az ő hites urának! - Ez a gondolat sorvasztotta.

De könnyebb volt Timárnénak beszámolni az Andriskájával, mintsem hitte volna. Kár is volt neki a dolgot igen kerülgetnie. Mert kerülgette Timárné. Először csak azt mondta, hogy igen beteg a fiu. (Nem mondta, hogy melyik, mert tudta, hogy éppen Andriskát szereti legjobban az apja.) Aztán csak bevallotta, hogy meg is halt már a fiu.

Timár Mihály se nem káromkodott, se nem busult, még inkább mosolygott, a mikor kérdezte:

- Melyik, te?...

- Az Andriska, - dadogta az asszony.

- Az Andriska?... Hát mégis csak milyen jó az Isten. Elvette az Andriskát magához... Jaj, asszony, de jó is az én Istenem!...

És egy könnycseppet morzsolt szét az öklével Timár. Oly régen nem sirt.

- Az Andriska... Ej, no, az Andriska...

Az asszony nagyon megrémült.

Nem tudta egyébre vélni ura magaviseletét, mint hogy az Andriska halálhírére elment az esze.

Pedig nagyon helyén volt a Timár Mihály esze. Ugy képzelte, hogy Andriskának, az élet sápadt kis rabszolgájának vékonyka csuklóiról lehullott egy rozsdás bilincs... szabad lett Andriska, mint a madár. No föl is repült egyenesen az égbe...

Ezt gondolta el képzeletében Timár és sirt örömében.

...Egy félévvel rá az történt, hogy hiába várta Timár Mihály a rendes időben hitvesét, biz' az nem jött föl a vásárosokkal.

Timár Mihály nem igen nyugtalankodott az eseten, gondolta, hogy majd jön az asszonytól levél, a mibe meg lesz írva, hogy miért nem jöhetett el a rendes időben.

Hát jött is levél, de nem az asszonytól, hanem a paptól.

Az volt benne, hogy:... «Nagy próbára tett téged az Isten, szegény Mihály!... Szedd össze minden erődet, hogy káromlás nélkül viseld a sok csapást... Mert bizony meghalt az asszony, de előbb a két kis fiut vette magához az Isten... Torokgyikban haltak meg a kis fiuk, az anya bánatában a kis fiuk miatt!... Az Isten vigasztaljon meg téged, szegény Mihály!»...

Volt a levélben még sok magasztos, lelkiemelő szító, keresztyéni ige. Ugy vélte a jó öreg pap, hogy bizony nagy szüksége lesz erre Timár Mihálynak.

De bizony csalódott a jó öreg pap. A Timár Mihály lelke már rég nem szorult emberi vigasztalásra.

- Teremtő Uram, áldott legyen a Te szent neved, hogy magadhoz szólítottad Klárit és szegény kis cselédjeimet! - így fohászkodott föl Istenhez Timár Mihály a papja levelére...

De szépen fogta fel a koldus a halált!

...Egy hét múlva meghalt Timár Mihály is. Nem akart többé koldulni. Ugy eszelte ki, hogy *magáért* koldulni már nem kötelessége neki. Hát éhen halt.

- Én édes jó Istenem, - bocsásd meg nekem, hogy a kis cselédekhez kíváncszom...

*

Koldus ember volt Timár Mihály: az igaz. De azért volt akkora ember, mint egy nagy hadvezér, az is igaz.

A társadalom rozsdás bilincset vert a kezére, a hadvezérnek aranyosat szabott. A különbség közöttük csak ennyi. S ez nem fontos. Timár Mihálynak volt annyi jussa a büszkeséghez, mint akár egy királynak. Már mint egy olyan királynak, a ki népéért tett és szenvedett annyit, mint ő a családjáért. Mert amolyan királyoknál több jussa volt hozzá.

A cigándi bíró

Csupa mereven gerinczű, duczfejű és aczélinu magyareMBER-lakta falvak között terpeszkedik el Czigánd dombja tetején.

A falu határát két oldalt a Tisza kanyarítja maga. De a másik két oldal elzárásáról is a Tisza gondoskodott. Tavaszi dagálykor kicsapta fölös vizét az ottani laposokra. A hol mélyet talált, oda befészkelődött ez a fölös víz és nem kívánczolt többé vissza anyaméhébe, hanem összekeveredett a talaj vizével s külön birodalmat alapított magának: a posványt. Ezt benépesítette csikkal, békával, milliónyi vízi szárnyassal, a pióczát is befogadta és a patkányok ezreit.

Ezek a lápok, ingoványok, tavak és az azokon elboruló nádrengeteg, rejtegették, oltalmazták a cigándiakat. A posvány birodalmával védő és támadó szövetségben állott a falu népe.

Évszázadokon át szolgált védővárul és rejtekhelyül a mocsár a cigándiaknak. És a cigándiaknak nagy szükségük volt erre, mert ők külön államot alkottak az államban. Valóságos köztársaság volt ez a falu, egészen külön közigazgatással és kormányzattal. Elszakadt az anyaországtól, nem adott neki se vér-, se pénzdót.

Még negyvennyolczban sem. Még később sem.

Ha hire járt, hogy jön az adóvégrehajtó, vagy akár a szolgabíró, kapta magát a cigándi, kaszát a vállára, fejszét, vasvillát a kezébe és ki a nádasba! Ott nem lehetett rájuk akadni, de nem is lett volna tanácsos. A vad szabadosságban felnőtt nép felkonczolta volna, a ki utjába áll.

De egyszer csak megunt a mocsár a cigándiakkal való egyenetlen szövetséget, - fölbontotta a szerződést, habár az élete árán. Kiszáradt. És ezzel utat nyitott a kérlelhetetlen civilizációnak Czigánd felé.

Egy vizszabályozás, egy ármentesítő társulat új tartományt hódított ezzel az ország számára - czirkalommal és mérő szögekkel, - rést törvén a természetes védősánczokon. Megnyílt az út mindenfelé. Szolgabíró, végrehajtó, csendőr, fináncz ki s bejárhat már a faluba... azaz a két faluba.

És ma már szégyen, de való, hogy egy bíró parancsol mind a két faluban. Kisczigándon és Nagyczigándon.

De ha már másképp nem lehetett, legalább az alkotmányt mentették meg a cigándiak. Olyképpen, hogy a bíró félévig nagyczigándinak, félévig ismét kisczigándinak számítódjék, fölváltva, és a mikor hová számítódik, «odaavalósi» is legyen, azaz ott lakjék.

Eleinte úgy oldották meg ezt a problémát, hogy a két falu határvonalán keresztbe építettek egy községházat. Ugy, hogy a mikor a pitvarból lépett ki a bíró, Kisczigándon volt, a mikor pedig a pecsét-szobából, Nagyczigándon.

Ámde Malaczlopó Túri Ferke kitalálta, hogy ez így sehogy sincs. Mért hogy a pecsét váltig csak Nagyczigándon legyen, mikor Kisczigándnak épp úgy jussa van hozzá?

- Az már igaz, - zudultak föl a kisczigándiak és úgy összebonyolitották ezt a kérdést, hogy a végén maguk is összebonyolódtak. Ugy kellett őket a csendőröknek az egymás öléből kitisztázniok. De az alkotmány kérdése is tisztázódott idővel. A következőképen:

A bíró hat hónapig Kis-, hat hónapig Nagyczigándon lakik. A pecsét megy vele (mert a pecsét teszi a bírót Czigándon, nem is a bíró a pecsétet). Az ősmagisztrátusok közül épségben marad két hivatal: a csordásság és a kanászság. Természetes, mindkét faluban egy-egy ilyen hivatal...

És ezeknek a hivataloknak választás útján való betöltése ma is nagyobb parádéval megy végbe, mint akár a bírőé, mert ezek régi történeti méltóságok, kegyeletre érdemesek.

Adózik is értük kegyelettel a czigándi. Csordástevéskor berug az egész falu, még pedig nagyon, minthogy akkor a bírő is tartozik berugni. Már pedig arra gond legyen, hogy mégis a bírő maradjon a legjózanabb a népei között...

Nagy keserűség volt, mikor elkezdtek szabályozni a falut. Tűzrendőri szempontból megtiltották az össze-vissza való építkezést.

Mert mikéntha a Mindenek Alkotója megunván a rendet és összhangot, - a mi minden művében oly nagyszerűen nyilatkozik meg, - isteni humorában fenséges szeszélylyel egy óriás szakajtóból rázta volna ki házait (hogy vajjon milyen bohó összevisszaságban fognak a földre lepottyanni): olyan volt Czigánd.

A házak hol egymás nyakán egymás füstjétől bámultak; hol szembe néztek apró ablaksze-meikkel; majd hátat fordítottak egymásnak nagy nyeglén, vagy keresztbe feküdtek egyik a másik útjában azért is - hogy el ne szaladhassanak.

Ilyen Czigánd. Hát a czigándi ember?

Faji típusuk egészen elütő a magyar földön élő összes nemzetiségek típusától.

Nem magyar. Magas, széles, barna; diószínű arcbőr és szem.

Nem tót. Tagbaszakadt izmos és megszegett derekával, emelt fejével méltóságos is.

Nem czigány. Hiszen se kóbor természete, sem idegesérzéke, zenetehetsége sincs.

Nem kun, nem jász, nem palóc, nem tatár. Sasorra van s nem szögletes a koponyája.

Keverék? Dehogy! Még ma is főbenjáró dolog a régi kisczigándinak csak Nagyczigándról is házasodni s viszont.

Mi hát?

A *mi* nem az én dolgom és csak azt írom le, hogy *milyen* a czigándi. Ez is nehéz.

Még a külsejét csak eltalálom egy pár vonással, de a belsejét!? Ki látna oda be, mikor ugy elzárják a civilizált ember előtt.

Ostobáknak, egész a hülyeségig gyámoltalanoknak tartják őket a környékbeli.

De nem értelemre és nagy társuló és szervezkedő képességre vall-e, hogy évszázadokon át se adót nem fizettek, se katonát nem állítottak. Hogy csak elvben voltak jobbágyok, tényleg soha?

A hatalmas függetlenségi érzületnek és szabadságszeretetnek - a mi már magában véve is szellemi érték - értelmi képességgel kellett bennük párosulnia.

A bírójuk iránti tisztelet és föltétlen engedelmesség bizonyítja, hogy egészséges közszellem öntött lelket közigazgatásukba.

Tehát nem lehet ostoba a czigándi fajta.

Ime a régi bírója: tegyen róla bizonyosságot.

Sárvájó Fülesi Matyóknak hívták ő kelmét, tehát volt olyan hangzatos neve, mint akármilyen hindu herczegnek, de büszke is volt rá nagyon. Ha megkérdezik vala tőle, hogy mi a neve, kívágta mellét s így felelt: «Sárvájó Fülesi Matyók volnék, éltesse az Isten!»

Sok eredetiséget beszélt nekem erről az őszamatu parasztról Istenben boldogult Körössy György tiszteletes (a kit később csakugyan papjukká *tettek* a cigándiak.) Attól kerekedett kedvem az ismeretségére. Gondoltam, hogy átlovagolok Czigándra és meginterviewolom ő kigyelmét. És úgy tevék, a miként gondolám.

Matyók (még akkor nem tudtam, hogy ő az) éppen egy hosszú botra támaszkodva bámulta a szemhatárt a faluja végén. Ugy állott ott, mint egy kőszobor. Izsó busuló juhásza koránt sincs olyan mereven, mint ő volt akkor: rossz szobor lenne, ha oly mereven volna.

Még csak nem is hunyorított, a mint gyors ügetéssel neki lovagoltam. (Mert éppen az új utca közepén állott ő kigyelme.) Mintha csak azt gondolta volna: «A saját falumba én oda állok, a hova akarok; nem én vagyok a hibás, ha legázolnak érte.»

Természetesen, nem gázoltam el. Megállítottam lovamat és megszólítottam:

- Adjon Isten, atyámfia! Hol lakik itt a biró?

- Még azt se tudja? - hangzott föl a lenéző válasz.

- Már nem, mert nem vagyok idevaló.

- Látszik, - mondta kicsinylőleg és se szó, se beszéd, megfogja lovam kantárát s féljobbra fordítja a ló fejét.

Szinte azt hittem, hogy ki akar a faluból lovastul dobni, de szó sincs róla, készségesen megadta a kért fölvilágosítást. Az a félfordulat is csak annak okáért volt szükséges: egyszerűen beállított a kellő irányba lovastul, mint a hogy a messzelátót szokás beirányítani. Aztán megmagyarázta a biró házáat részletes körülményességgel és egyhangú oktató hanglegjtéssel, hogy azt én, mint kevésbé művelt idegen is, legott megérthessem. Mert nagyon ostobának véli a cigándi ember a nem cigándit. Bizonyára még sokkal ostobábbnak, mint a nem cigándi őt. E tekintetben nem ő huzza a rövidebbet.

- No most nézzék és menjek az orra irányában, de vigyázzék, hogy se csajra, se hajra, mert akkor nekimen a háznak és beüti az orrát. Hát a mint megy, mendegél, olvassa a közöket: egy, kettő, három, négy. Ha meglesz az öt, abba befordul a Csutora Bangyi szuszakja mellett. De a Csutora Bangyi szuszakja azért még nem a biró háza. A biró háza, csajra van onnad és nem is abba a közbe, hanem a másikba. Tudni, hun van a Jancsi Pesta portája? Nem tudja? Hát a Csutora Bangyi portája mellett, a mi már meg abba a közbe van, a melyikbe a biró lakik. De nem az egész közbe lakik a biró, hacsak éhházba, - no de rangosba, az is igaz. Sárgára van pingálva kötözködésig: arról megismerszik, mer hogy nincs kettő az egész Czigándon olyan. Hát csak menjék, meg se állják és ha megismeri - hát térjék be, ha nem ismeri meg, akkor ne térjék be. - Ez volt a magyarázat!

Nagyon tetszett nekem. Gondoltam, elmulatok még egy kicsit ezzel az emberrel. Füles Matyók se lehet ennél originálisabb. Azt kérdelem az atyafitól:

- Mit gondol, otthon van a biró?

- Nem gondolok semmit, ha' tudom, hogy nincs otthon.

- De talán haza jön nemsokára?

- Nem talán, de biztosan hazagyün.

- Hát azt honnan tudja?

- Én ne tudnám, hát akkor ki, ha én nem?

- Derék ember a biró?

- Nem derék.
- Hát milyen?
- Hitvány, vén.
- Hogy jó ember-e? - úgy értem.
- Nem jó. Nagy kutya.
- Rossz ember? Ej ha! Talán nagyon ránczbaszedi kendteket?
- Engem nem.
- Hát kit?
- Mindenkit, csak engem nem.
- És kendet miért nem?
- Mert nem bolond.

Persze ebből a párbeszédből nem igen süthettem ki, hogy a biróval beszélek, csak azt érezhettem ki belőle, hogy úgy fitymálják a beszédemet, mint a sületlen tököket.

De ha ebből a párbeszédből nem érezhettem ki biró uram kilétét, a következőből még éppen csak azt állapíthattam volna meg normális észszel, hogy az, a kivel beszélek, mindenki lehet, csak éppen a czigándi biró nem.

- Hát sok esze van a birónak?
- Nagyon sok.
- Kényes ember?
- Szörnyen kényes.
- De csak szóba áll azért velem?
- Szóba.
- Szeretnék nála ebédelni.
- No, azt meghiszem.
- Nagy gazda a biró?
- Szörnyen nagy.
- Ha meghírna ebédre, bort adnék az ebédhez: egy kis jó bort.
- Biz azt ő megiszi - a borocskát.
- Tán korhely is ő kelme egy kicsit?
- Nem kicsit, nagyon.
- És mégis megtették kendtek birónak?
- Én nem.
- Ugy értem, hogy az egész falu - magyaráztam a szőrszálhasogatónak. (Mit tudtam, hogy nem az.)
- Az egész falu igen.
- És meg vannak vele elégedve a népek?

- Nincsenek, mert igazába kettő kék. (Ahá, ezt már értettem, hogy mire czéloz!)

- Hát nem elég egy biró egy falunak?

- Egy falunak elég, de kettőnek nem, mert almába jó a fél is, emberbe nem.

Elnevettem magamat és megindultam lépésben birókeresni. Az atyámfia szorosán a ló nyomában.

- Kend is arra jön? - kérdeztem tőle.

- Én is.

- Meddig?

- Egész odáig.

- Miért nem szólt, akkor nem kellett volna annyit beszélnie.

- Azért nem szóltam, mert nem kérdeztek. Azért kellett beszélni, mert kérdeztek.

- Az igaz, - gondoltam és elmosolyodtam annyi preczizitáson. Szabatosabb volt az én emberem a maga ötszáz magyar szavával, mint a római klasszikusok a maguk ötvenezer latinjával.

A mint haladunk a kimagyarázott uton, egyszerre csak, se szó, se beszéd, otthagyt az én emberem. Befordul egy kapun. Odanézek. Egyenesen egy félig sárgára festett ház felé tart. (Nini, hisz a magyarázat szerint ez a biró háza!)

- Hát itt lakik a biró, atyafi?

- Éppen itt.

- Miért nem szólt?

- Mert nem kérdeztek. (Megint!)

Belovagolok az udvarra. Egy csitri leány krumplit hámozott az eszterha alatt. Megszólítom.

- Itthon van a biró, lelkem?

- Itthol a'.

A barátom ezalatt elhelyezkedett a tornáczon és tüzet csiholt pipájába... Tovább faggattam a kis leányt:

- Hol beszélhetek vele?

- Akár itt is.

- De ha nincs itt. Leszállok a lóról és bemegyek...

- Jó.

- Melyik szobába van?

- Semelyikbe se.

- Hát hol van, mutasd meg - türelmetlenkedtem. (A manó tud ezeknek a szabatos nyelvén!)

A kis leány rámutat az én emberemre. Az már akkor turáni nyugalommal pőfékelt és megkavarta kezével a bodor füstfelleget. (Mert muskotályt szitt, azzal pedig úgy szokás bánni.)

Még nem értettem meg a helyzetet, de már összezavarodtam, a mi csak egy lépés a tisztázódáshoz.

- Nohát mondja meg kend, hogy hol a biró? - szóltam rá a biróra.

- Itt, - volt egyhangu válasza és megbökte magát a nagy ujjával.

- Hát kend az? Miért nem szólt?

- Mert nem kérdeztek. (Megint!!)

- Nem tart kend bolonddát engemet? (Csakugyan nem tudtam bizonyosan, hogy nem bolondozik-e velem.)

- A ki nem bolond, azt én hiába tartanám bolonddát, attól ugy se bolondulna meg, - jelenti ki nagy bölcsen Matyók.

De már erre jól kinevettem magamat. Leszálltam a lóról. Kezeltünk. És ott is ebédeltünk.

Ez volt a menü: zöld paprika, nyárson sült kecske, lenmagolajos káposzta és tehénsiros főtt kenyér (tészta). Résztvett az ebéden az egész magisztrátus. Tehát ígéretemhez képest sok bort kellett fizetnem. Még tószta is volt. A legőszintébb tószta, a mit valaha hallottam. A bíró ajkáról hangzott el:

- Éljek a ki meg nem hótt. Kivált én magam, mert én adom az ebédöt. De hogy éljek az is, a ki a bort fizeti, mert bizony sokat iszunk belőle és még többet fogunk inni: aszondom én, Sárvidő Füles Matyók, cigándi bíró, tartson meg az Isten!

Általános zajos éljenzés.

Miután a tószta-ban cölzás történt rám, illetve a bugyellárisomra, hozattam még husz liter bort, de azt már nem vártam be, hogy mind kiigyák. Mert a közepe felé már nagy csókolhatnékja támadt az egyik hitesnek. Egyszer, mikor nem vigyáztam oda, el is kapta fejemet és nagyot czipantott a számra...

- Ej, - hát mégis csak magyar a fajtájuk: ázsiai szittyák.

A csók nélkül nem jöttem volna rá. Még most is kutatnám misztikus eredetüket.

A lelkiismeret

Egy paraszt ásta a portája előtti árkot, mert eltemette az esőviz, behordván az utca salakját. Egy másik nézte és csutorás pipából pöfékelt.

Az, a ki ásott, Gergely András volt, a falu első gazdája. De nem volt egészsége a gazdagsághoz: se az ételt nem birta a gyomra, se a bort. Ez meg is látszott rajta. Ványadt, sárga arcát - bár csak negyvenöt éves volt - úgy összeránczolta a sok betegség, hogy igazában ki se lehetett belőle igazodni: nevet-e, haragszik-e, jókedvű-e, avagy morcos. Azonban a szeméből már ki lehetett igazodni. A bánat, a mi arcának barázdái között észrevétlenül meg tudott bujni, szemében nem talált ilyen rejtekhelyet. Az olyan volt, mint a kristálypatak: a mi érzelmet beledobott a lelke, az meglátszott a legfenekén is. Valóságos gyermekszem.

Egy meggörbült gerinczű, májfoltos képű öregember gyermekszemekkel! Olyan fájó azt nézni éppen, mint a mikor a sorvata gyermek öreg szemekkel néz a jövőjébe, a kis koporsó felé...

Az *ellentétek* növelik az ember szánmát, tragikai érzését. Valamint ezek szülik a kómikumot is. Hatványozzák az érzelmeket.

A szenvedés és öröm közös sors. Beletartoznak a nagy világharmóniába. Hatásuk a szánsalom és megnyugvás, a gyönyör és mosoly.

Az ellentéteknél megbomlik ez a harmónia. Az ember nem képes abba belenyugodni, hogy a természetben félszedségeek legyenek; ahhoz van szokva, hogy mindent jól és összhangban rendezzen el Isten. A hol ezt az összhangot föl nem találja: ott összeszorul a szive, megbor-zong a lelke, vagy - kitörő kacajra fakad.

Vagy nem úgy van, hogy az örülteket, a *boldog* örülteket jobban megszánjuk, mint az életnek fájdalomtól letört harczosait? A magát állattá degradáló részegyet kikaczagjuk, mig a csendes boldogság érzése csak egy mosolyt fakaszt...

Igen, szivünket hamarább megejti a megfoghatatlan titokzatos tragikum, mint a legkézzelfoghatóbb kiáltó nyomor.

Bizonyára ezért keltett Gergely a falusiakban fájó benyomást.

Avagy nem az ellentétek tragikuma ébresztett szánsalmat iránta, hanem hogy közelebb tudott férközni az emberek szivéhez, mint más?

Nem. Nem bántott ugyan senkit, de jót se tett senkivel. És ha nem is volt éppen kevély, annak látszott legalább a magatartása után. Mert magának való, zárkózott természete nem nyílt meg senki előtt. Se szenvedéséből, se örömeiből, ha volt, nem adott másnak.

Nem. Azért volt Gergely a «szegény Gergely», mert dolgoznia kellett, hogy csak valamit is ehessék, holott nem szorult a dologra, - azért, mert pihennie kellett volna és nem volt képes pihenni, - élvezhette volna az életet és nem tudott élvezni... Az ellentétek!

Gergely soha sem szitkozódott, némán viselte a keresztet. Ez parasztnál nem mindennapi dolog. Meg is becsülték érte a többiek:

- Fehérmája van neki; de nagy legény, megbir vele, sohasem feledkezik meg magáról, - így vélekedtek a falubeliek.

Mert nem kell azt hinni, hogy a magyar emberben nincsen selfcontrol. Nem angol privilégium ez. Ez az erő él, megterem itt a humusz honában is. És a népek nagyrabecsülik, talán éppen azért, mert ritka. Többnyire elkallódik a heves szenvedélyek, a szangvinikus vérmérsékletü

fiatal évek duhajkodásaiban. Mert olyan a szenvedély természete, hogy ritkán desztillálódik az idő szűrőjén át erénynyé, inkább még ő impregnálja a maga mérgével az egyéb erényeket.

Hát a parasztok azt találták, hogy Gergely Andrásnak nagy az önuralma. Könnyebb volna neki káromkodnia, átkozódnia, szidnia sorsát, mint némán nyelni keserű labdacsait. Könnyebb, mert ez volna a természetes, hogy kiadja azt a sok mérget, a mi benne összegyűlt. De nem teszi, mert büszke magára. Nem mutogatja sebeit a piaczon.

Csalódtak a falubeliek. Gergelynek nem lett volna könnyebb káromkodnia, zugolódnia... Sőt! nem lett volna képes reá... mert nem epe gyűlt meg benne, de fájdalom - a fájdalom, a mi fölszántja, torzítja, rútítja az arczvonásokat, de simítja, egyengeti és szépíti a lelket. Önuralomra nem volt neki szüksége; nem zaklatta a lázadó vére.

Ime a története.

I.

Mialatt Gergely az árkot ásta, - abban a bizonyos ritmikus ütemben, a mi a magyar paraszt munkáját jellemzi, - azokkal a határozott és mégis könnyed mozdulatokkal, a melyekről százezrek között is föl lehet ismerni nemesebb fajtáját: azalatt Szarka Gábor csöndesen eregetve pipájából a füstöt, a boldog, elégedett ember derült nyugalmával nézte, hogy izzad a komája.

Ez a Szarka Gábor szintén erős gazda volt. Háromnegyed kvártát, két ökröt, két lovat vallott a magáénak. A mi sok egy parasztnak, különösen, ha nem vágyik többre.

A legtöbb gazda többre vágyik, mint a mennyije van. Gábor azonban ama kevesek közé tartozott, a kik nem voltak telhetetlenek. Az ő filozófiája azt diktálta, hogy a ki azért vesződik, a mije nincs, az nem tudja élvezni azt, a mije van. Már pedig ő élvezni akart. És volt benne módja. Háromnegyed *kvárta* jótéteményeit el sem lehet igen fogyasztani egyes embernek: még a komáknak is jut belőlük.

És juttatott is a komáknak. Szerette, ha betértek hozzá egy pohár borra, egy kis füstölt kolbászra. Nagy szívesen adta: igaz testvéri szeretettel. A mint hogy a föld népe mind ilyen. Az ő adományának csak egy rugója van: a szív.

Szarka Gábornak pedig igen jó szíve volt. Szívénél már csak hiusága és önbecsérzete volt nagyobb. A ki hiuságát sértette meg, azt megvetette, de a ki becsületében gázolni merészelt, azt már gyűlölte. És ez a gyűlölet nemcsak a szívét töltötte be, de magával ragadta gyakran az eszét is.

A helyett, hogy beperelte volna a becsületsértőt, mint egy észszerű polgár: önkezeivel vett magának elégtételt rajta, mint a lovagok, a kik az ilyesmit nem viszik bíróság elé! Nekiment egy bottal a rágalmazónak és leütötte, vagy az ütötte le őt, ha vastagabb botja volt. Ugy cselekedett ő bottal éppen, mint a gavallérok karddal vagy pisztolylyal. Mindössze, hogy segédek nem vallott.

És valószínűleg ennek a formalitásnak hiánya miatt, (vagy hogy mert az uraknak más zsákból mérik az igazságot mint a parasztnak): a törvény mindig megbüntette szigorúan és soha sem engedett el a király ebből az ő büntetéséből semmit. Egyszer három hónapot ült. Két ízben meg hat-hat hetet.

Hát vagy a börtön csöndes misztikus homályában szállotta meg a Gábor lelkét epikuri bölcselete, vagy hogy egyszerűen elszokott ott a munkától: tény, hogy itt jött tudatára annak, hogy az élet igen becses dolog és nem hosszú, tehát ki kell használni, a míg van rá idő.

A kihasználást úgy értelmezte Gábor, hogy nem dolgozott. Mert a ki dolgozik, az nem az életet használja ki, hanem azt használja ki az élet. Hát erre a célra fogadott inkább maga helyett két cselédet. Azok is éppen úgy két kézzel dolgoztak mint ő, - buzája nem lett silányabb a munkájuk nyomán, - fizetni meg volt miből a két cselédet.

Ilyen bölcs ember kevés van az egyszerű falusi emberek között, de a mennyi van, az aztán mind el is hizik valahány. Szarka azonban ezek között is a testesebb magyarok sorába tartozott. Már a járás is terhére volt. Állani azonban szörnyen tudott: erős lábon állott. Az nem fáradt el a teste alatt, az ülésben még inkább. Különben is azt képzelte, hogy ülve gyűrődnek a belei, a mi nem egészséges. Hát többnyire állt is az egész nap. Igen szeretett így diskurálni.

Ime, a mint meglátta Gergelyt, mindjárt hozzáállott és beszédbe ereszkedett véle. Csak úgy szépen, csendesen. A szót nem jó elsietni, mert minek is. Az embernek úgy sem lehet annyi mondani valója, a mennyi az időből ne futná.

Már a szegény Gergely ellenkezőleg azt tartotta, hogy tán nem is igen érdemes beszélni egyáltalában. A hol kikerülhette, nem adott ki szót magából, inkább intett, vagy bólintott. De azért kérdést nem hagyott válasz nélkül. Felelni: az a tisztességhez tartozik...

- Nehéz a föld? - kérdi Gábor.

Gergely fejét rázta tagadólag.

- Hát a riskának kettő lett, szépek - folytatta Gábor és keresztülköpött az árkon Gergely feje fölé.

- Szerencse az...

- Az a... de hogy lú sosem ellik kettőt, koma.

- Tán az is ellik, csakhoggy nem nekünk.

- A biz' meglehet...

Ezután igen megakadt a diskurzus, de később mégis leszólták a papot és a szolgabíró. A papot azért, mert fiatal gazdasszonyt tart, a szolgabíró azért, mert nem parolázik velük.

- Meg is mondtam neki a magamét - dühösködött Gábor. - Azután, hogy Gergely nem volt kíváncsi, még dühösebben folytatta:

- Tudja koma, hogy mit mondtam neki, a mikor nem fogadta el a becsületes kezemet? Azt, hogy nem disznóláb az én kezem.

Gergely látta, hogy itt érdeklődni muszáj, hogy meg ne sértődjék a komája. Csavart egyet a fejével, aztán szólt:

- Ejha! Hát ő?

- Hát ő azt mondta rá, hogy tudja, mert különben, a milyen nagy étkü vagyok, rég beettem volna kocsonyának.

- És kend erre?...

- Én erre már nem szóltam semmit. Magamba fojtottam, a mit gondoltam. Azt gondoltam, hogy megbosszulom magamat.

- Mit ér a'?

- Mit?! És még kend kérdi, koma?

- Mért ne kérddessem én?

- Igaza van, halli, kend kérdezheti, mert legyüri a mérgit. No én nem teszem, - megpukkan-
nék.

- Ej!

- Aztán nem is jó a', - sűriti az ember vérit... Kend is attól beteg, - állította Gábor határozott-
sággal és örömmel, hogy ezt kitalálta.

- Nem a'.

- Abbiz' a pedig úgy van... Káromkodja ki csak kend magát becsületesen, megláti, mindjárt
jobb dolga lesz.

- Már nem áll rá a szám.

- Nem-e? Próbálja csak kend. Megy az aztán magától, mint az árvíz... oszt hogy meg-
könnyebbül tőle majd!

Gergely a fejét rázta.

Gábor belemelegedett orvosi szerepébe.

- Ugy-e, nyomi valami a véknyát?

Gergely kiegyenesedett és gyermekszemével fájdalmasan ránézett Gáborra:

- Nyomi.

Gábor igen sajnálta. Egész zélussal igyekszik most már rávenni a komát a káromkodásra,
szinte ékesszólóvá válik.

- No pedig már csak a' használna kednek... azt én mondom. Tegye meg kend nekem szives-
ségből, hiszen nem muszáj az Istent szidni azért: a pocsétakerülő Herkópáterit annak a kifor-
ditott czifra kecskeméti bundába járó kutya hajnalának, - mutatta be mindjárt példával, hogy
igazat mond.

De Gergely csak rázta fejét.

Gábor folytatta:

- No jó, ha már úgy sajnáli a szót, hát Isten neki, akkor csapjon kend a falhoz egy pár tálat és
kancsót, ha valami boszuság éri. Mi az kendnek? E' is jó a méreg ellen. Én is szoktam; az
ablakot is beverem néha, akkor aztán elcsendesedik a vérem.

Gergely újra hozzálátott a munkához, de előbb válaszolt:

- Megtennem ám, ha használna, de egyéb bajom...

Most egy kis szünet keletkezett. Ezalatt a jólelkű Gábor valami furfangon járatta az eszt.
Kérésre be nem veszi, - gondolta, talán beveszi, ha az elevenére tapint.

- Nem teszi meg kend, mert kevés kend.

Semmi válasz. Gábor kisvártatva folytatja:

- Mert különb akar kend lenni, mint mük, szegény gazdák.

Csend. Gábor tűzbe jő.

- Hát azért van, azt én mondom.

Egy szemrehányó tekintet. Gábor üti a vasat:

- Hát le is pökne kend minket, valahányan vagyunk, - azt tudom.

Gergely e szavakra abbahagyta a munkát. Rut, májfoltos arcza csak még jobban összeránczosodik. Azt hinné az ember, hogy mindjárt átkozódni fog. Pedig kérőn, könyörögve hangzott el a szózatja. Egyszerű, falusi emberek olyan hangon nem is igen szoktak beszélni, csak ha már érzik a halál lehelését.

- Miért bánt kend, koma, - mit vétettem?

Gábor ettől a fájó hangtól kijön a sodrából.

- Káromkodjék hát, az áldóját neki, szidja kend a keserves szentemet. No! Vagy nem bánom, vágja kend a fejéhez azt az ásót - az istállóját! - nem vágom vissza, mert hát beteg kend!

Gergely megköszönte, mert most már megértette Gábor jóakarátát. Igen átlátszó volt a koma furfangja.

- Köszönöm koma, jó ember kend.

- Dehogyan jó, - tagadta Gábor teljes erejével. - Nincs nálamnál nagyobb kutya a világon, ha nem néz is ki belőlem. Mert én bizony meg nem szántam még senki emberfiát, azt én mondom kednek. Én... tudi kend, én! Nem tudnék jót cselekedni, ha négyfelé fűrészelnének se: kutya kemény szivem van.

Gergely félrehuzta száját. Abból látszott csak, hogy mosolyog, mert nem hisz Gábornak. De már erre dühbe kellett annak gurulnia.

- Mi a? Mit mond kend? Vagy nem szól kend semmit? Hát mikor hazudtam én? Ne nevéssen kend.

- Nono! ne vegye zokon, koma...

A béke megpecsételtetett. Kezet fogtak egymással.

Aztán ki-ki folytatta foglalkozását. Gergely tovább tisztogatta az árkot, Gábor tovább pipált. De most már hidegen. Kialudt a pipa, csak a szára szortyogott a dohány levétől.

Tehát nem a pipa füstjétől rajzottak föl a gondolatok Gábor kerek agyában (a mint az eddigi beszélyírók nyomán hinni lehetne), hanem vagy csak maguktól kezdtek zümmögni, mint méhek a kasban, vagy a szíve kergette föl őket: tény az, hogy erősen gondolkozott Gábor, a mibe természetesen egészen beleizzadt az üstöke.

Abban dolgozott az esze, hogy a dolgok ilyenén állása mellett mi módon lehetne még kikurálni Gergelyt. Mert igaz, hogy Gergelyhez tulajdonképpen semmi köze neki, - nem is igen való, hogy az ember magát a más dolgába ártsa, - de már ő egyszer olyan, hogy nem nézheti a beteg embert és a nyomoruságot: szurkapiszkálja a lelke, hogy segítsen a más baján. Hát olyan és erről nem tehet.

Nagysokára - addig törte a fejét - elkapott egy újabb eszmét a sok közül, a miben, úgy vélte, benne volt a Gergely bajának orvossága is. Csak meg kell csinálni és bevenni. Legott előterjesztette ezt az eszmét, alig kerülgette.

- Halli kend, koma, - hát a véknyát nyomi, ugy-e?

Gergely bólintott.

- Tudok én erre a nyavalyára másik biztos szert is.

- No...

- Igyék kend reggel éhomra meleg bort, de jó borsosat és olyan meleget, hogy összeégesse a száját...

Miután Gergely erre is tagadólag rázta fejét, tovább beszélt Gábor bütykös hüvelykujját magyarázólag fölfelé bökve:

- Avagy ha a bor nem köll, öntsön be minden reggel éhomra egy-két kupicza pálinkát, de paprikásan. Ez biztosan kimarja kendből a nyavalyát, azt én mondom kendnek.

Gergely már csak köhintett: nem tetszett neki az egész beszéd.

Megértette ebből Gábor, hogy nem hisz neki a komája, hát bizonyításra fogta a dolgot:

- Hát pedig engem úgy segéljen, többet ér az egy egész patikánál. Nem volt még nekem olyan nyavalyám, a mit le ne gyürt volna. A korelát is csak azzal kergettem el - én magam - nem is a sok kehes doktor.

- No ebben igaza lehet komámnak, hogy a doktorok nem tudnak semmit. (Ebben általánosan megegyeznek a falu népei.)

Miután Gergely nem adott a meleg bort és paprikás pálinkát illetőleg érdemleges választ, fogta magát Gábor és szó nélkül elpárolgott. Gondolta, majd megcsináltatja az orvosságot és erővel bevéteti Gergelylyel, mint a hogy a rossz gyermekekkel szokás.

Félóra mulva visszajött. Egy kóczos szolgáló vitte utána a meleg bort kulacsba fojtva és a paprikás rozspálinkát nyakas üvegben: válaszszon.

- Koma, hagyítsa el egy kis időre azt az ásót, oszt ihol a', fogja kend a csutorát, csavarja ki a nyakát és huzza meg: meleg bor van benne - kínálkozik Gábor.

Gergely gépiesen nyul a kulacs után, miután az ásót lábához támasztotta, úgy tanakodik, hogy mit csináljon. Bort ő nem szokott inni, pálinkát még úgy se, ámde visszautasítani azt, a mit jószívvel kínálnak, nem helyes dolog. Gondolta, hogy úgy tesz, mintha innék, de azért nem iszik... Egyet fordít a csutora nyakán és szájához emeli a kulacsot; csak a szájaszélit nedvesíti meg a borral, de azért krákog egyet és mély lélekzetet vesz, mint a kinek átfut erein és belein a meleg folyadék.

Ám Gábort nem lehetett elbolondítani.

- Hát megveti? Pedig én jószívvel ajánltam.

- Hisz ittam, köszönöm is.

- Ivott kend a... majd megmondom mingyárt, mit.

- Hát nem igen ittam, ne vegye kend zokon, de én nem bírok inni.

- Pálinkát se?

- Azt úgy se.

- Hát akkor az ördögé is kend, ha nem gyógyíti magát.

- Attól én úgy se gyógyulok meg, mert a lelkem beteg nekem, nem a testem, - attól meg nem érvényes a pálinka.

- Nem-e? Mintha a lelke nem volna bent a testyiben?

- Benne van, az igaz...

- Nohát?

- De azt nem lehet azért itallal gyógyítani.

Gábor először egy nagyot huz a kulacsból, aztán a nyakas üveg tartalmát önti le nyomtatékul, úgy felel... de elsőbben még köszörüli a torkát és köp egyet, mert ezek alatt gondolja ki, hogy mit feleljen. Indiskrét nem akar lenni, hát nem oly egyszerű a kérdés.

- Hát mi baja lehetne a kend lelkinék? Ártott valakinek vele? Csalt kend, lopott kend, ölt kend?

Attól, a mi ezután következett, szinte megijedt Gábor:

Gergely abbahagyja a munkát, elejti az ásót, úgy egyenesedik ki. Szinte tarkára változik májfoltos arcza a beleömlő vértől, - szinte eltántorodik, annyi vér szaladt szívéből a fejébe. Egyelőre nem felel; meg is indul; utközben szánja rá magát a szóra. Misztikus mélységgel, reszketeg fölindulással válaszol Gábornak:

- Nem az én kezem lopott, de az én lelkem sinyli. Tolvaj a vérem, ha tiszta is a kezem.

II.

Ezen aztán volt mit gondolkodnia Gábornak. Nem is végezte az utcán, bement a házába, ott ismételte, magyarázgatta magának ezt a mondatot, de bizony nem jött rá a kulcsára.

Hátha innék egyet, - gondolta, - a bortól bátrabb a gondolat. Tehát fölbátorította magyarosan a gondolatait, reájuk öblitvén az egész kulacs tartalmát.

Ettől aztán igen fölismerhetetlenekké lettek ezek a gondolatok. Nem lehetett tudni, melyik közülök az igazi és hogy egyáltalában közöttük van-e igazi is.

Hát nem is jött rá Gábor. Gondolta, majd rájön Gergely segélyével. Ebéd után a bortól fölhevülve pipacsörösen és azzal a makacs elhatározással, hogy török-szakad, de kigyógyítja Gergelyt, újra fölkerekedett a szenvedélyes orvos...

Gergely az ároktisztogatást folytatta. Mintha egy kissé elevenebb lett volna mint reggel. Még bólintott is komája felé, mintha mondaná: «Derék, hogy eljöttél, szeretem, ha velem vagy.»

Gábor is ütött egyet a fejével üdvözlésképpen, aztán az időt bírálgatta:

- Bárha nem eső kerekedik. Lehet, jeget is hoz. Asszekurál kend koma?

- Asszekurálok.

- Akkor jó.

Ennél többet az időről nem igen lehet beszélni, hát más tárgyra keriti Gábor a sort. Nehezen ment neki, pedig pityókás embernek rendesen igen jár a szája. Pedig most azért lett volna célirányos sokat karatolnia, hogy a szapora beszéd folyamán valami ügyes fordulattal észrevétlenül belekapaszkodhassék a tulajdonképpeni tárgyba. Ugy idétlenül nekimenni nem lehetett, hogy: «hogy is van az a kend tolvaj vérivel?» Meg kell azt kerülni tisztességesen. Hát egy közelfekvő témát meg is pendít Gábor, mert erről könnyebb átugrani az igazira:

- Mondta már kendnek Vaszely Jóska, hogy ellopták a lovát?

- Nem.

- No mert ellopták, még pedig a Hókát, a legkülömbiket.

- Az mindig úgy van, hogy a legkülömbiket lopják el, ha már egyszer lopnak.

- Az a! - Kutya népek azok a zsványok...

Ezzel ez a tárgy is kimerült. Asszonynak még lett volna ebben a dologban száz nézete, ezer szava. Mert az asszony apróra bonczolja az eseteket. Hozzászokik a varrásnál és foldozásnál, hogy minden öltésnek kitapogatja a helyét: ezt a természetét aztán átviszi minden életkörülményre. Az egész világot olybá veszi, mint a foltos kabátot, - a minnek egy foltja se kerüli ki az éles látását.

No, de a férfi, az más. Ő a nagy dimenziókhoz van hozzászokva. Tevékenységi köre általános nagy vonásokkal van határolva. A nagy ég, a végtelen mezők, az egyenletes göröngyök, egyik olyan, mint a másik: tüzetes megfigyelésre nem serkentik őt. Így van aztán az eseményekkel is. Csak a pusztá tényét látja bennük. A tettek részleteit nem nézi, lélektanát nem kutatja. Csupán a nagy vonások rajzolódnak le agya képzetgyűjtő hártájára, az árnyalatok elfakulnak rajta. Ezeket a nagy vonásokat pedig egy-két szóval is ki lehet fejezni.

Innen van, hogy nem könnyű falusi embernek szavakkal hajingálózni. Nagy ugrásokat kell tennie az eszével, a mi pedig épp úgy fárasztja a lelket, mint a hogy a láb ugrásai fárasztják a testet.

Gábor megtette ezeket a nagy ugrásokat. A tolvajok után a kutyáját vette elő: elkezdte dicsérni a Brugóst.

Ennek fejében azonban jól lepiszkolta az adóvégrehajtót, a kinek éppen a Brugós harapta meg a lábikráját. (De ugy kellett neki, kétszer akarta beekzekválni tőle az Italos-féle illetéket.)

Aztán sorra vette a bábaasszonyt (a ki jól érti a mesterségét), a jegyzőt (a kit a fene hogy vinne el), a falu bikáját, a ki háromszáz pengőjébe került a falunak (de abból százat az urak vágtak zsebre, mert háromszáz forintos bika nincs is).

Nem csuda hát, hogy ennyi beszéd után igen kimerült Gábor. Hiszen kifecsegte egész tartalmát. De hiába! Nem volt mibe megvesse az eszt, hogy igazi célja felé lódíthatná a beszédet. Már készülődött is elfelé, a mikor eszébe jutott még valami. Azt se vitte haza. Rákönyökölt botjára, miután kiverte és zsebvágta csutorás pipáját, úgy leste azt a kis szünetet, a mit tíz percenkint szokott Gergely a munkában tartani. A mikor az a pillanat elérkezett, nagy hűhós hangon szólal meg, mint a ki nagy érdeket akar kelteni:

- Halli-e Gergely, mi van az urral?

Gergely önkéntelenül elsápadt.

- No? A mi urunkkal, Geődyvel?

- Azzal. Az ujságba olvastam.

- A Népszavába?

- Nem, a nagy ujságba: a Naplóba.

- Hát?

- Licitálják.

Gábor meg lehetett elégedve a hatással. Az igaz, hogy nem ilyen formában várta. Mert Gergelynek erre a szóra, hogy «licitálják», kiesett kezéből az ásó, úgy elkezdett remegni. Azután a lába és az egész teste is elkapta azt a reszketést. És a feje csak úgy imbolygott, mintha lekiváncoznék a válláról. Vér nem maradt arcában semmi: olyan fakó lett... És ki-düllettek a szemei.

Nagynehezen kimászott az árokból, rendes, gondos ember léteire benne felejtván ásóját.

No, nem volt most se rendes, se gondos. Megbomlott a rend egész valójában. Szótlanul támolygott a házába és magára zárta az ajtót.

Gábornak egy kérdésére sem felelt. Pedig ennek az ijedtségtől most már ugyancsak megeredt a nyelve: annyi szava került egyszeribe, mint egy vénasszonynak.

III.

Földmives ember esze nem igen alkalmas arra, hogy egymástól távol álló okokat kapcsoljon össze vele.

S Gábor mégis, talán mert okosabb volt az átlagnál, vagy hogy valami ösztönszerű sejtelen szállotta meg, - összefüggést érzett ki Gergely iménti fölindulása és délelőtti beszéde között. A mint hazafelé bandukolt, inkább megdönteni, mint megerősíteni igyekezett ezt az érzést, de miután nem dőlt meg sehogy, még jobban megerősödött, valamiképpen a gyengének vélt falazat mindjárt erősnek tetszik, mihelyt az ember csákányával daczol.

Háromszor is megállt Gábor az utcán, azon a száz lépésnyi uton, a mely a házához viszen. Akkor állott meg, a mikor az eleinte egymással összeütköző gondolatai kezdtek kiválni a szürke képzetgomolyból, hogy azután egymással párhuzamosan haladván, sejtelenyszerű érzetét együttesen támogassák.

Az a két távol fekvő láncszem: Gergely akkori titokzatos beszéde a tolvaj vérről és mostani megdöbbenő levertsége, mintha közelednék egymáshoz láthatatlan delejes erővel, noha éppen távolítani igyekezett azokat. Sőt éppen: minden ellenérve egy újabb kapcsot létesített a láncszemek között.

...Szánalomból, szeretetből rettent meg? Nem. Akkor csak a lelkiismeret szózatja lehetett, a mi úgy leverte. Tehát mégis lopott. - Ime az első logikai kapocs, a mit a tagadás kovácsolt s ellenérvek üllőjén edződött.

Azután eszébe ötlöttek Gergely többi szavai. «A lelkem bánt, nem a testem beteg»... Igaz is. Azt be kellett volna látnia, hogy a meleg bortól meggyógyulna a teste. Azért nem ivott hát, mert a lelki betegségeket már csakugyan nem lehet vele gyógyítani, legföljebb rövid időre. Tehát csakugyan lelkét rája a féreg: a lelkiismeret kinozza, - az vájta ki a máját, - attól aszott a bőre csontjához... A másik láncszem.

...Beteg és mégis nyüvi a gyenge erejét, - gondolkodik tovább Gábor. - Szent az, hogy annak nincs nyugta, a kit a lelkiismerete furdal. Az üzi dologra... A harmadik láncszem.

...Nem káromodik, mint más rendes ember, a ki - nem nyomván őt sulyosabb átok - ezt a kis kirugást megkoczkáztathatja a saját könnyebbsége szempontjából, könnyü lelkére ráférévén ez a gyenge kis hiba. Az ő lelke nem birta. Már tul volt terhelve... Ez is egy szem.

Igy róta össze Gábor apránként az egész logikai lánczot. És ennek a láncznak minden egyes szeme azt csörögte: «Meglopta Gergely a földesurat! Tolvaj a Gergely!»

Szive, becsületes természete még nem hitte, de az esze már igen.

- Hátha hitványul gyanusítom? - kérdezte önmagától - akkor én bitang ember vagyok.

De a láncz csak azt csörögte rá: «Nem gyanusítod, nem rágalmazod.»

*

Lassacskán szívével is fölszította Gábor a gyanumérget. De ettől sem lettek keserüekké többi érzelmei. Nem Gergely megvetésére bujtogatta az a méreg, hanem iránta való szánalmát erősítette meg. (Szegény! Mennyit szenvedett! Bizony megbűnhődött.)

A boldog kövér ember meleg szive nem ítélkezésre edződött, hanem a bocsánatra nemesedett fogékonnyá. (Isten ítélkezik, ember megbocsát. Hiszen még az Istenember sem ítélkezett. Mindig, mindig csak megbocsátott...)

Jól esett Gábornak, hogy ilyen keresztény érzelmek ébredtek szívében. Falusi ember többnyire csak az Ur házában imádkozik szavakkal, de lelkében azért hála fakad iránta, - egy szótlán dicsőítés, - valahányszor öröm vagy boldogság éri. Azt mind Istennek köszöni meg ő, mert minden jó Tőle való. De nem áradozik. Szava csak annyi: «Jó az Isten.»

Gábor a Gergely iránt való szánalmában végtelen hálától érezte dagadni keblét: Jó az Isten! Jó, hogy az ő sorsát olyan simán intézte, hogy éppen megőrizte becsületét, hogy nem vitte kísértetbe, hogy boldogságot juttatott neki osztályrészül... És ugyan mivel hálálta meg mind-
ezt? Se jobb, se igazabb nem volt másnál. Ő nem érdemelt ennyi kegyességet, ő adósa a nagy Istennek.

Megfogadta, hogy lerója most az Ur adóját, mert egyszer csak elfordul tőle. Nem, nem azért. Ő kiállja a büntetést, a mit rámér, emberül. De tiszta szívből teszi, azért, mert igaz ember akar lenni. Fogékony paraszt lelkébe szinte beleszugerálta lassacskán azt a hitet, hogy Gergely megmentésével válthatja meg Istennek való tartozását. Hát itt az alkalom. Megmenteni őt az Urnak.

Hogyan?

Mit tudta ő. A mit az ösztön és a szív parancsolnak, azzal sokszor nincs tisztában az értelem. Majd adódik az magától.

*

Azt tartotta Gábor, hogy aznap nem iszik többé egy kortyot sem. De nem is evett. Pedig vén szolgálója (mert özvegy volt) pompás csuszát tálalt eléje. Ez a csusza körül volt kanyarítva vastag füstölt kolbászszal. Olyan pompás étel az ilyen, ugy csurog róla az illatos zsír!... És mégsem kellett Gábornak.

Talán az a hálaadó tömjén, a mi szívéből a magasba szállott, vette el étvágát? Vagy volt is étvágya, de nem tartotta helyén valónak kielégíteni most, a mikor az a másik, a kinek ő megmentője akar lenni, ki tudja, milyen lelki kinoktól vonaglik étlen, álmatlanul?...

Nem evett hát Gábor, hanem fogta hosszabbik tölgyfabotját, - mert leáldozott volt a nap s ilyenkor már harapnak a kutyák - és csuszáját cselédjének ajánlván, elindult, hogy fölkeresse Gergelyt.

A mint sietős, szeles mozdulattal kifordul a pitvarajtón, beleütődik valakibe. Éppen Gergely volt.

- Gyütt kend?

- Gyüttem.

- Kerüljék kend beljebb.

Gergely szótlánul engedett a meghívásnak.

Ott a szobában, a mécses világánál látta meg Gábor, hogy a komája nem is néz ki olyan rosszul, mint várni lehetett volna. Sőt nyugodtabb, mint máskor. Szeméből valami határozottság villant elő. Talán dacz is lehetett. Keményen megropogtatta a szót, mintegy jelezve, hogy itt sulya van minden betűnek.

- Csak azért jöttem koma, mondaná meg, meddig licitálják az urat? - kérdezte Gábort.

Gábor nem igen csodálkozott a kérdésén. Csak a fejét rázogatta, mint a ki nagy szót készül belőle kiejteni.

- Biz azt harminczhétezer forintig - mondta.

- Az sok, - válaszolt Gergely, - de nem igen sok. Mikorra van kitűzve a licitáció?
- Holnaputánhoz egy hétre.
- Köszönöm, koma, csak ezt akartam tudni, - szólt Gergely és szinte sietve távozott...

Még a Gábor lassanjáró esze is egyhamar fölfogta a helyzetet:

...Gergely ki akarja fizetni Geődy tartozását. Meg akarja őt menteni a vagyonbukástól. De hát hogy és miért? Ha meglopta is, annyit nem lopott. Már pedig csak annyival tartozik neki, a mennyivel megkárosította. Többet az a kevély ur úgy sem fogadna el tőle, - egy paraszttól!

...Azután hogy is lesz az? Bevallja majd neki, hogy: «megloptalak uram, ime, hozom a lopott összeget és a hegyibe még tizszer vagy huszszor annyit kamatnak?»

...Ezt csak nem teszi, hiszen akkor akár bujdosónak állhat. Itt, a faluban legalább nem lesz maradása a kicsinyhitű emberektől. Kikerülik őt bűne miatt az utcza során és ujjal mutogatnak reá: «Ni, a tolvaj!» Kivált, hogy már gazdag se lesz akkor. Mert a gazdagságnak, hiába, magának is van egy külön becsülete, a mivel el lehet takarni az igazit.

...Hogy akarja hát Gergely elintézni ezt a nehéz sort?

...Minden lépésnél egy-egy bökkenő, a melyben elbukik a szándéka. Elsőben is az ur nem fogja ajánlatát elfogadni. Másodszor, ha el is fogad valamit, az legföljebb csak annyi lesz, a mennyit lopott. De ezt neki akkor be kell vallania, a mivel viszont nyomorulttá teszi magát. Harmadszor harminczhétézer forintja nincs is Gergelynek. Egy telek legföljebb, ha kilencztizezer forintot ér. Ez huszonhét-harminczezer forint. Pénzecskeje lehet egy-két ezer, több nem...

Gábor úgy ítélte, hogy Gergely lehetetlen dolgot akar cselekedni. De azonkívül, hogy lehetetlen, még bolond is.

...Mert mennyit lophatott? Ezer forintra valót? Hogy juthatott volna többhöz? Ehhez is csuda, hogy hozzájutott. No hát miért akar ő ezer forintokért harminczhétézer forintot visszaadni? Ezerért csak ezer jár és az interesse. Vagy hogy a lelkiismerete még nem nyugszik meg, ha csak a tartozást fizeti meg? a lelkiismerete még áldozatokat is követel tőle? Hát akkor mondasson miséket, adjon templomoknak harangokra, állíttasson utfélre kereszteket, építtessen kápolnát az Avaros ormára. Mert akkor is csak Istennek adós áldozattal, - nem az embernek, kit megkárosított. Azt békitse ki...

Ezenképen okoskodott Gábor magában, de miután így önkéntelenül is valami tátongó ürt érzett okoskodásában, fönhangon ismételte és összegezte érveit és mondásait.

Csak így is megmaradt az az ür. Nem talált hamarjában módot, hogy betömje.

De nagysokára mégis csak eszébe jutott valami:

...Ha az okozta volna az ur vesztét, a mit tőle Gergely ellopott, akkor igenis az egész harminczhétézer forintot tartozik neki kifizetni. Mert ha akkor ezer forintja hiányzott a boldoguláshoz, most már harminczhétézer forintja hiányzik hozzá. Az ő hibája, hogy akkor nem segített rajta, a mikor kevesebb is elég lett volna. Rajta állott, visszaküldeni a lopott pénzt. Hogy nem tette: a következményekért életével, vagyonával felelős.

Tetszett Gábornak, hogy ezt kitalálta, érezte, hogy helyén van az esze és a szive.

Most már csak a kigondolt föltevésre kellett bizonyítékokat keresnie és találnia. Mert hogy csak föltevésnek vette Gábor ezt a gondolatformulát: az természetes. Igen valószínűtlen, hogy ezer forint tönkretegyen egy ezerholdas urat.

...Lehetetlennek azért nem lehetetlen, - fejtegette. - Lám, Páhy András is így valahogy ment tönkre: egy tyukper miatt.

...Két quártája volt Páhy Andrásnak, szép portával, ötezer forint értékben. Egyszer csak összeveszett a szomszédjával, mert átrepültek palánkján a tyukjai. E tyukok miatt legazemberezte a szomszédot. Ez törvénybe vitte. Hetvenöt forintjába került a dolog Páhynek. A hetvenöt forint nem volt meg. Fölvette a zsidótól. A zsidó úgy adta csak, hogy aratáskor tizenöt méter búzát kap a kölcsöne fejében. Ámde aratáskor nem volt mit aratnia.

(Mert olyan az a magyar humusz, mint a jó Isten maga. Egyszer két kézzel szórja az áldást, elárasztja az embert minden javával, másszor, hogy elbizakodik attól a sok jótól, összeszorítja a markát és nem ereszt ki belőle semmit, a míg meg nem tér a halandó, alázatosságot és szerénységet fogadván. Hát a humusz összeszorította a markát Páhy előtt.)

...Tavaszzsal férget kapott a termése, a mi még megmaradt belőle csenevész, azt megütötte a hó nyárban, a szem nem fejlődött ki, szemét lett belőle. Vetőmagra, élelemre se maradt. A szemetet tyukok ették meg. Egyszer az ötszáz forintot kellett fölvennie Páhynek a takarékból, hogy élhessen és fizethessen. Aztán így ment az tovább. Szegény emberbe ha egyszer beleesik a szu, bizony elszuvasodik.

Igy elmélkedett Gábor, de azért úgy tartotta, hogy a mi nem lehetetlen, az azért még lehet valószínűtlen. A minthogy mesésen valószínűtlen, hogy az ur attól ment tönkre, a mivel Gergely őt megkárosította. Azonban arra is gondolt Gábor, hogy egy olyan beteg, féregette lelkületű árva, mint Gergely, nem nézi és nem látja a dolgok állását olyan tisztán, mint egy magafajta, egészséges, ép máju ember.

Tisztában volt Gábor, hogy mi a kötelessége ezek után. Helyrezökkenteni Gergely meghibbant eszejárását... Tisztába hozza tartozását és teendőit. Támogatni fogja minden lépésénél. Gondolkodik a beteg agya helyett, hogy valami bolondot ne csináljon. Ezeket fogja cselekedni. Ettől majd helyrezökken a Gergely lelke: megszabadul a felesleges tehertől.

...Ha pedig mégis kisülne, hogy csakugyan ő az oka az ur bukásának?

Gábor gondolkozott, de csak egy pillanatig:

...Akkor eladjuk a földet. A fő a becsület. Nemcsak azért, - így okoskodott, - mert egészség jár vele. Nem. A nyavalyát el lehet tűrni: az is Istentől való. Hanem legfőképpen azért, mert az ember ne tartozzék senkinek, szabad legyen, mint a madár és ne legyen kénytelen önmaga előtt pirulni. Ez a legnagyobb kin a világon.

IV.

A míg így járt-kelt Gábor gondolatai sikátorán egyenesen, ép fővel és szívvél: addig Gergelyt másfelé vezették utjai. Az ő utja is egyenes volt már és világos: bevilágította erős elhatározása. Ezen az uton már sem megállítani nem lehetett őt, sem letéríteni róla. A nyugalmát kereste rajta: beteg lelkének gyógyulását.

Azt tudta Gergely, hogy akadályai lesznek. De kicsinység egy akadály, ha *akarat* áll ellenében. Annak semmi sem lehetetlen.

És ő akart. Azt akarta, hogy megmentse Geódy vagyonát; hogy megtörje a Geódy-göggöt, ha visszautasítja ajánlatát... Megtöri alázatossággal, könyörgéssel, Krisztus nevére való hivatkozással. Odatartja eléje vérző szívét. Nincs halandó, a ki egy ilyen szívet megrugjon: magyar nincs... Azt akarta, hogy ne maradjon semmije. Ha mije még maradni talál: azt is elszórja

misére, templomra. Ugy fog élni munkájából és száraz kenyeret fog enni. Hej! de jó lesz az neki... Azt akarta, hogy meggyónja az egész világ előtt az apja bűnét, hogy az egész világ bocsássa meg azt neki haló porában, mert az egész világ az Isten...

...Gergely azt hitte eddig, hogy apja emlékét beszennyezni nincs joga, hogy a ráboruló földkupac eltakarja, megvédi őt bűnei következményeitől: a megvetéstől is. És mivel azt hitte, nem árulta el sötét titkát: hogy atyja volt az, a ki Geódy atyjának tizezer forintot tartalmazó tárczáját megtalálta és nem Csafkó, a ki börtönben halt meg miatta.

Ez a hite birta arra Gergelyt, hogy inkább elszenvedje a pokol összes kinjait, bitorul szerzett vagyon ölébe senyvesztvén testét-lelkét. (Mert abból a tizezer forintból származott az egész öröksége. Bevallotta ezt neki az atyja, de örök hallgatást fogadtatott vele halálos ágyán.)

De most már mindezt nem hiszi. Maga sem tudja, hogy miképpen jött: mintha egy régi gonosz ígézet bűvköréből szakadt volna ki, egyszerre fölszabadult lelke tévhite nyomásától Gábor szavaira: «Licitálják az urat.»

Megrendítő hatással volt rá ez a lelki átváltozás. Alig birt bevánszorogni a házába. Ott elájult.

Gazdaember nem szokott elájulni fájdalomtól, csapástól. A mig dobog a szive, mindig magánál van. De örömtől, meghatottságtól elveszti néha az eszméletét. Nem attól roskad össze, a mi sulyt a sors rá mér, hanem attól, a mivel megkönnyíti. A tehetetlenség törvénye az, nem a fizikai, de a lélektani tehetetlenség törvénye.

Mire magához tért ájulásából, már egészen új ember volt. Egyensúlyban minden ina, porcikája. Megváltozott gondolatvilága, mert fölszabadult agya attól a sötétségtől, a mi eddig nyomta. Új eszmék, szinte új ismeretek rajzottak föl benne. Érteni kezdte a bibliát. Megértette, hogy hibásan fogta föl az egyik parancsolatot a tíz közül: «Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életed legyen a földön». Azt hitte eddig, hogy ez a parancsolat neki hallgatást diktál és kinszenvedést ró rá e hallgatással. Most egyszeribe tudatára jött annak, hogy miben áll az a tisztelet.

...Nem abban, mint eddig hívé, hogy titkolja s így czinkosává váljék atyja bűnének; nem abban, hogy ígéretét, haláloságján tett ígéretét a titoktartásra mindenáron megtartsa, lett legyen ez az ígéret tisztátalan és ige ellenére való; nem abban, hogy farizeusmódra, álszemérmes alattomosággal ámitsa az embereket atyja becsületességével; tehát nem abban, hogy csaljon az emlékével: hanem abban, hogy atyja helyett a köteles fiui kegyelet szent nevében jóvátegye annak bűnét, megmentvén azt, a kit megkárosított; abban, hogy levezekelve azt a vétet, a mit levezekelni elmulasztott a megboldogult: abban, hogy ő járja helyette a Golgotát...

...Ez az ő kötelme, nem az álszemérem, az alattomoskodás, a csalás, a világámitás. Minden ember bűnös. Atyja is, ha bűnös volt, hát ember volt. Csak az a megvetni való, a ki tökéletesnek és tisztának hazudja magát és nem a bűnbánó, a ki bevallja bűnét. Hát most az apja helyett ő fog vallani. Ez az ő kötelessége. Mert ő már nem tud beszélni... Igen, kötelessége.

Háromszor is ismételte Gergely ezt a szót, mindig hangosabban. Jól esett neki, hogy olyan szépen hangzik és hogy a hangjától olyan melegség járja át a szívét.

Elmosolyodott. Aztán egyet kurjantott Zsuzsira, a szolgálójára.

Az ijedten ugrott be a pitvarból, mert még sohasem hallott ilyen hangos szót a gazdája szájából. Inkább csak nyögve beszélt máskor, ha ugyan beszélt.

- Mi lelte gazd'uram?

- Éhen vagyok. Hozzál csak kenyeret és szalonnát, de nagyot.

- Jézus Mária! - kiáltotta Zsuzsa, - éhes a nemzetes ur?

A szegény asszony valósággal megijedt, hogy oly hirtelen megéhezett az ő gazdája, a ki még sohasem volt éhes, úgy kellett biztatni, hogy egyék egyáltalán. No most ugyan nem volt erre szükség.

A becsületes Zsuzsa szép paprikás szalonnát, füstölt kolbászt tett Gergely elé: jó két fontot. És ezt mind bevette Gergely rendesen, oly mohón nyelt, mintha rövid időn kellene pótolnia azt, a mit évek hosszú során át elmulasztott.

Zsuzsát is megkínálta és ott tartotta volna Gergely a szobában, de biz az nem birt ott maradni egy percnél tovább, valami ürügy alatt megszökött és sietve beloholta az egész felső sort, hirdetvén a csudát, a mi gazdáján megesett.

Jóllakván Gergely (először, mióta a maga gazdája), belekanyarodott a szürébe és utnak indult Gáborhoz, a ki meg ma éppen koplalással foglalkozott (szintén először, a mióta a maga gazdája).

(A véletlen csinál néha ilyen bolondokat és még arra is vigyáz, hogy egész bolond ne legyen a műve: összeköti szeszélye játékait pszichológiai szálakkal, a mikben pedig mindig van némi logika.)

V.

Hogy mit végzett Gergely Gáborral, azt már tudjuk. Azt is, hogy Gábor mit végzett önmagával, a mikor otthagya.

De mivelhogy Gábornak csak a gondolatait ismerjük, nem - mint Gergelynek, - a szándékát és terveit is: a világosság okáért be kellene számolnunk azzal is, hogy mily végelhatározásra szánta el magát Gábor a Gergely dolga tekintetében.

Ez nem ment könnyen neki. Ő nem olyan ember, a ki mindjárt belenyugszik az első tervébe. Az éppen olyan volna, mintha a vásáron a legelső kezeügyébe eső kaszát venné meg. Azt pedig ő nem teszi. Sőt inkább végigtapogatja, végigpengeti az összes vásáron levő kaszákat: úgy választ, akkor is lassan, és meggondolva, mert van ideje. Hát ha így tesz a kaszával, a mi elvégre is csak egy forint ára holmi, hogyne tenne így a gondolataival és eszméivel, a miknek éppen most olyan nagy a fontosságuk. Bizony végigpengette ő a gondolatait is: lehető, lehetetlent vegyesen.

Azonközben toppant be a hirtvivő Zsuzsa és a beszédjével összezavarta mindamaz eszméket, a miket már félrerakogatott, hogy majd azokból válaszszon. Így szólt Zsuzsa:

- Jaj, Istenem, gazduram! Az én gazdám megveszett. Megevett egy fél kenyeret...
- Tán te vesztél meg Zsuzsa? - álmélkodik Gábor gazda.
- Meg két olyan kolbászt, mint a karom, meg egy olyan darab szalonnát, mint az öklöm.
- Oszt' ivott is rá vagy egy litert? - csufolódik Gábor.
- Nem, azt nem tette, de nevetett...
- Minek?
- Semminek, csak úgy vihánczolt, mint egy szerelmes leány.
- Eredj te, pletykos, nem hiszek neked.
- Így görbüljek meg, - mutatta az ujjával Zsuzsa, hogy mint érti a meggörbülést, majd esküdözött: - verjen meg a frászkarika, ha nem igaz...

Folytatni akarta Zsuzsa, de Gábor szavába vágott. Az ilyen eskümintának hitt már ő is, különben is könnyen változott a hite. Ráírván Zsuzsára, kezébe nyomván egy teli kulacsot:

- Ucczu csak, vidd el ezt a csutorát neki... Köszöntetem... Igyék az egészségemre. Üzenem, hogy megyek mindjárt magam is.

Zsuzsa kiszaladt a kulacscsal. Gábor azonban nem ment mindjárt utána. Először visszakérte a csuszáját. De az nem lévén már visszaadható (mert megette Marcsa), egy félróf kolbászt kebelezett be s jóllakván, szinte megdöbbsent attól a gondolattól, hogy kis hijja lett, hogy nem éhomra feküdt le. (No jó az Isten!)

Most ment csak Gábor a kulacsa után, Gergelyhez. Hát a kulacsot csakugyan ott találta, de Gergely nem volt odahaza. Előveszi Zsuzsát:

- Hová ment a gazdád te, - te szipirtyó? (Vén volt Zsuzsa és bibircsókos.)

- Tudom is én.

Gábort sötét gondolatok kezdték kinozni:

...Hátha valami kárt tesz magában? Tán azért volt jókedvű, azért evett, mert leszámolt magával, leszámolt mindennel - az étellel is... De akkor minek kérdezte, hogy mily összeg erejéig árverezik az urat?

Fejbeecsapta magát az öklével...

...Hiszen éppen azért, hogy megtudta az összeg nagyságát és belátva, hogy nem képes egészen lefizetni, - kevesebbel meg nem segít rajta, - hát...

Gábor újra fejbeütötte magát. A jószívű embernek kidagadtak homlokerei, kapkodott ide-oda, számíthatni kezdte Gergely értékeit. Ha bőven számított, ütötte, ha szűken, hijja volt a harminczhétezer forintnak. Egyszer széna, egyszer szalma. Mitévő legyen?... Nem tudott gondolkodni, úgy állt bambán, tanácstalanul a két czövek lábán...

Egyszerre csak egy villanat czikkázik át töprengő agyán.

Kezdi a számítását újból; vékonyan számít, nem vérmesen... huszonkilenczezer forint jött ki. Ehhez akkor hozzácsap hirtelen egy numerust: «meg nyolczezerhétszáz»... Beleizzad, mig kiszámolja. Háromszor is eltéveszti az ujjait, mig kijön az eredmény: harminczhétezerhétszáz...

- Üti - rikkantott egyet s kapva a botját, egyet lők Zsuzsán, a ki éppen akkor lépett be az ajtón.

- Lódulj, vén boszorka, keresd a gazdádát, a mig nem késő, - járd be a falut, kiabálj utána, magam is megyek. Előkerítsd a pokolbul is, szólnom kell vele... - Üti, az áldóját, - ismétli és a mint megindult, úgy vitték lábai, mint egy kengyelfutót.

- Csak késő ne legyen, - motyogta az utcán s a korcsma felé vette utját; ott majd tudakozódik...

VI.

Az a nyolczezerhétszáz forint, a mit a Gergely értékéhez hozzácsapott Gábor, a megtakarított pénzecskéje volt neki: titokban összerakott garasai. A ládafiában volt élire verve.

Ezt a gyűjtést még a nagyapja kezdte és meghagyta fiának, ez meg az övének, hogy pénz maradjon, sohse válják földdé. Nem igen értette Gábor a nagyapját, a mint hogy kevés az olyan paraszt, a ki jobban szeresse a pénzt a földnél. (Hóbort az.)

De ha hóbot is, - egy halott akarata volt ez esetben. A halottak akaratát pedig tisztelni szokta Gábor.

...És lám, hogy megjutalmazta Isten ezért a kegyeletért. Talán nem is a nagyapja tulajdon akarata volt, hanem a Gondviselésé. És ez a Gondviselés nyilatkozott meg a nagyatyja kívánságában, hogy áldásában részesíthesse őt: az unokáját. Lám, most milyen tökéletes jó dolgot cselekedhetik. Megmenthet egy lelket Istennek. Milyen jutalom a pusztá kegyeletért!...

A mint ezeket így elgondolja Gábor, a Gondviselésben és predesztinációban vetett babonás hite teljesen megnyugtatja aggodalmait.

...Ha így van végezve, hogy ezzel a pénzzel neki egy lelket kell megmentenie, akkor az a lélek úgy sem vész el. Vagy nem így lenne megírva? Hát akkor miért van éppen annyi pénze, a mennyi kell: se több (alig több), se kevesebb? Aztán mért esett volna meg éppen vele, hogy a Gergely titkának nyitjára akadjon? Bizony, nem Gergely árulta azt el, - ő okoskodta ki. Vagy ha ő árulta is el, hát nem azért tette, hogy segítséget kérjen tőle, hiszen nem tud a pénzéről, arról a nyolczezerhétszáz forintról... Igaz-e. A Gondviselés keze jelölte meg az utját. Minden úgy összevág...

Meglassította lépteit, fölemelte fejét, büszke volt magára. A lelkesedés tüze árasztotta el a szívét. Ereiben erőteljes lüktetéssel bizsergett a vére. Olyan érzés volt ez, mint a hazafiság lángja: élet-halálra készítő...

Megérkezett a korcsmába.

Ott ült egy asztalnál a sógora, Puli és sört ivott.

Azt lecsufolta először e miatt, aztán kiáltott csak a korcsmáros után:

- Hé, Mózsi!

- Mi tetszik?

- Hát a bora nem. Hanem hogy nem volt-e errefelé Gergely?

- A Gergely András? Talán keféet vacsorált kend? Hát nem tudja, hogy a Gergely csak vizet iszik, mint a békák?

Volt a korcsmában még egy ember: Csigolya Pista. Ez is elnevette magát, hogy hol keresik Gergelyt.

- Hát változhatnak az üdők, - utasította rendre Gábor a nevetőket.

Mózsi, a ki haragudott Gergelyre, mivel legtehetősebb gazda létére nem volt a klientélájában, - megereszt a rovására egy szarkasztikus viccet:

- Az idő akár úgy változhatik, hogy egyszer csak elkezd hátrafelé sétálni, - hogy kend, a ki most negyven éves, husz év múlva csak husz éves leszen, - de Gergely az nem változhatik meg, mert békákból soha sem lesznek emberek.

Gábor megvetően csettentett nyelvével és cziczentett a fogai között, úgy csóválta a fejét. De azért szavakkal is megrótt a korcsmárost.

- Kicsi kend ahhoz, Mózsi, hogy olyan embert csufoljon, mint Gergely.

...Olyan embert mint Gergely? Hiszen lopott Gergely! Hogy van az, hogy így önkéntelenül is megbecsül egy tolvajt - ő, a ki olyan kényes a becsületére? Hja, Gergely, az ő gyámoltja, - gondolta. - Az ő lelkére van bízva Istentől, hát megvédi őt, saját maga ellenében is.

Igy gondolta Gábor, de azért mégis csudálkozott rajta, hogy nem érzett irányában semmi megvetést.

Az ösztönével érzett Gábor, az eszével gondolkozott. Az esze tévesztette meg ösztönét. Ez volt a helyes nyomon...

Gábor egyet rántott vállával a szűrén. Ez annyit jelent, hogy ő már megy innét, Gergelyt keresni. De nem ment el, mert jött már Gergely maga. Meglátta komáját a korcsma üvegajtáján át, hát beszólt hozzá:

- Itt van kend, koma? - kérdi még kívülről, féligre nyitva az ajtót.

Miután nem kapott hamarjában választ, - úgy csudálkozott minden lélek, - belépett Gergely rendesen.

Gábor, mielőtt felelt volna, még megregulázta Mózsit (No, Mózsi, hát kinek van igaza?), aztán fordult csak Gergelyhez:

- Itt én és kend?

- Én is.

- Iszik?

- Nem iszok.

- Hát?

- Hát, csak megláttam kendet. Derék ember kend... Iszik?

- Nem iszok.

- Hát?

- Hát, csak kendet kerestem.

- Engem-e?

Tenyereltek. Mózsi ismét vicczelt:

- Klárist nyelt a Gábor gazda, attól látott a jövőbe.

Gábor nem haragszik érte, ha gúnynyal is volt mondva. Sőt büszke rá, hogy bámulják a sejtelmét.

Azonban az egész társaságban mégis Gergely lepődött meg legjobban. Attól, hogy mi célból keresi őt Gábor. Mit akarhat vele? Hiszen semmi köze hozzá, - még csak nem is atyjafia, - és mégis éjnek idején jár utána.

- Köll tán valami? - kérdi Gábort.

- Köll.

- Micsoda?

- Majd otthon, - válaszolt Gábor - és maga elé nógatván Gergelyt, otthagya vele a korcsmát.

A mikor kiléptek az utcára, már nem járt azon senki. Itt-ott egy-egy ablak vöröslött még a soron a mécs világától, de már jobbára aludt mindenki. Azonban csend nem volt a faluban: igen ugattak a kutyák. De Zsuzsa tulkiabálta ezeket a kutyákat, a mint Gábor parancsához képest lármázva kereste Gergelyt.

- Nemzetes ur! Gergely András! Nemzetes ur! Gergely András!

- Becsületes egy fehérszemély. Hogy keresi kendet, - jegyzé meg Gábor mélységgel.

- Az. Szent igaz, hogy az. De mért keres, hásze nem vagyok gyerek?!

- Nem gyerek kend, de én hagytam meg neki.
- Minek?
- Mert előbb azt hittem, hogy baja esett.
- Nekem-e? Mitül?
- Hát'sze tudom én, hogy bolondul hittem.

Csend...

A Gábor házához értek; az esett errébb. Gergely megállott, de Gábor nógatta:

- Majd csak kendnél - ott a kulacsom.
- No ha ott van! De amugy is: Adnék egy kiló szűzdohányt, már tiz éves, azóta nem pipáztam.
- Jó lesz a' kendnek is most már.
- Miért most már?
- Azért, mert rendbeszedjük a dolgokat és szíl kend.
- Szilok én, de azt a kilót már csak kendnek szánom.
- Jó lesz akkor. Én meg egy félakó óbort gurittatok.
- Megiszom én azt, - köszönöm is kendnek.

Gergely háza elé érnek. Ott még elébe áll Gergely Gábornak:

- Honnan tуди, hogy meg fogok gyógyulni?
- Hát csak ugy.
- Én azt kendnek köszönhetem. A Gondviselés küldte kendet nekem.

Gábor nem értette meg, mire czéloz Gergely.

- Hát kend ezt már honnan tуди?
- Ki tudná, ha én nem. Nekem kell azt tudni.

Gábor ugy gondolta, hogy biz azt csak ő tudhatja, más nem lát a gyomrába, se a láda fiába, de nem szólt semmit, csak csudálkozott.

De mind a ketten csudálkoztak egymáson. Olyan rejtélyes volt minden: ők maguk is, a viszonyok is... Mintha egy delejes lelki áradat hozta volna őket egymással össze, egybekapcsolva sorsukat, üdvösségüket: olyformán érezték magukat.

Nem kért hát egyikük sem a másiktól magyarázatot. A mi csudás, azt megérteni ugyse lehet. Beleélték magukat ebbe a csudába és ugy tárgyaltak, mint a kik mindent tudnak egymásról. Kisült, hogy mindketten tévedtek.

Kisült, hogy Gergely nem volt tolvaj és hogy Gábor, «a nagy kutya,» egy nagy lélek volt...

A mikorára elváltak, már ugy összeolvadt a szivök, hogy soha el nem különült többé a nagy életben. Gábor egészséges, öserőtől duzzadó lelkületének ikertestvére lett Gergely gyöngéd, érzékeny szive. Egymást nemesítették. Pedig alapjában nemes volt a nélkül is mind a kettő...

De menjünk csak utánuk.

...Beléptek a szobába. Először lekanyarították a szűrüket. Akkor aztán Gábor egyenest neki ment a kulacsnak, - az asztal közepén volt, - kicsavarta nyakát és megtörülte száját a tenyerével (a mitől az aligha lett tisztább) ugy ajánlotta Gergelynek:

- De most már igazába...

- Igazába ám, - erősítette Gergely és nagyot kortyantott a csutorából.

Gábornak olyan jól esett az, mintha csak az ő gyomrába csurgott volna a nemes ital. Nevetett és csiptetett a szemével.

- Nem mondtam, hogy jó. Nohát ezután má'...

- No módjával, - válaszolt Gergely. - Nem is igen telnék ezentul.

- Az én kulacsom mindig tele lesz. Kendé lehet a fele.

- Jó ember kend. Igen becsületes ember kend, koma.

- Ej, ne figurázzék mán.

- Nono, tudom, a mit tudok!... Ne pironkodjék hát. Hásze nem szégyen a!

Gábornak nem tetszik, hogy dicsérik, a tárgyra tereli a beszédet...

- Hát eladi kend?

- Mind egy szálig. Hogy találta ki?

- Csak ugy. Megsugta valami. Hát mennyi is?

- Három telek. Holdba: kilenczvenhat hold.

- Az nem üti.

- De üti, ha hozzácsapom a négyezer forintokat.

- Miféle négyezer forintokat?

- A mik a takarékbá vannak.

- Akkor se bizonyos, hogy üti.

Gergely elsápadt.

- Hát nem éri meg ebben a határban egy kvárta a tizenkétezret? Csupa Isten áldotta föld...

- Megérni megérné, ha üdő volna... Mert mindenhez kell üdő. Az üdő drágítja a földet, ha sok; de ócsítja, ha kevés. Már pedig ezúttal kevés. Egy hét nem is üdő.

- Megveszik azt azért. Jók ám ezek az emberek, a kik itt laknak. Nem nyomik azok az árát, ha megtudják a szándékomat.

- Jók az emberek, koma, az igaz, de biz azért csak nyomik az árát, mert hogy szuszogni se hagy kend nekik. Ha csak egy-két hónapjuk volna legalább, hogy jól meghányhatnák.

- Hiszen tudják, hogy mit ér az én földem?

- Tudják, de mit ér az. Meg kell azt jól fontolni. Egy-két ezer forint megérdemli. Már csak beláthati kend...

- Be, - szólt csüggedten Gergely és még jobban elhalványodott. Arra nem is gondolt, hogy hiszen nem is igen ismerheti más ugy a földje minden rögét, hogy rögtön vásárt csinálhatna. Ő maga is végigjárna tizszer is minden barázdáját mig fölcsapna. (Való igaz az!)

...Hinni meg mért higgyjenek neki. Mindenki többre tartja a portékája árát már csak szokásból is. Nem vétek az, senki sem akad meg rajta.

Gábor észrevette Gergely csüggedését, hál legott könnyebbitett lelkén.

- No azért meg lesz a pénz egy krajczárig... Tud-e kend számolni?

Gergely megkönnyebbülten sóhajtott föl és hálásan nézett Gáborra. Szerette volna megszoritani a kezét, de csak válaszolt elébb.

- Tudok jól.

- Jól? Hát kilenczezer forintjával három telek - -

- Kilenczezer forintjával? - kérdi Gergely elbámulva.

- No csak úgy mondom, mert annyit biztosan megkap értük. Lehet, hogy tizenkétezer forintot is megadnak, de az már nem biztos. Hát kilenczezer forintjával mennyi is lesz?

- Huszonhétezer forint.

- Meg kettő a porta?

- Meg kettő a porta: az huszonkilenczezer forint.

- Meg négy a takarékból?

- Harminczháromezer, - számolta fejből Gergely gépiesen.

Gábor utána számolt az ujjain, hogy vág-e? Vágott.

- Lám, hát harminczháromezer forint már biztos, - szólt örvendetes biztatással Gábor.

- Hát biztos, de nem elég.

- Ennyiért nem adi?

- Nem, mert nem elég.

- Ha elég volna, adná?

- Adnám olcsóbban is, akár a feliért is akkor. Nem kell.

- Hát akkor rendben van. A mi hijja, azt pótolom én la...

- Kend la?!

- Hát.

Gergely nagyot bámult erre. A csudálkozástól gondolkodni se tudott, csak úgy találomra kérdezte.

- Minek pótolná kend, koma?

Erre meg Gábor nem tudott mit kigondolni. A vállát vonogatta.

- Csak. Tudom is én.

Gergely merően nézett a komájára, mintha olvasni akarna a lelkében. Az bátran állotta a tekintetét. Tiszta volt a lelke, hát állotta.

Nagysokára szólalt meg újra Gergely:

- Nem lehet.

- Már miért ne lehetne?

- Mert tudom-e majd visszafizetni?

Gábor tettetett gúnynyal szólt oda élesen:

- Ugy, hát kényes kend?

Gergelynek zokon esett ez a szemrehányás:

- Nem, csak becsületes szeretnék *maradni*.

- Maradni? - csudálkozott Gábor és megismételte a szót: - olyan különösen hangzott az neki - «Maradni?!» Összezavarodott.

Nem szólt egy szót sem. Gergelyt leste, hogy beszéljen ő. Beszélt is.

- Nem volna tőlem becsület, ha megkárosítanám. Soha nem károsítottam meg eddig senkit akarattal. Mért kezdeném kenden, a ki olyan igaz ember?

A botot fogta jobb öklében Gábor, de ez a beszéd úgy meglepte, hogy legott eleresztette a bunkóját. Nagyot koppanva zuhant a földre. A koppanástól, mintha fölrettent volna álmélkodásából, megeredt a szava szélesen és gyorsabban mintsem akarta.

- Nem károsított meg kend senkit?!

Gergely neheztelőleg nézett reá.

- Én? - szólt és mutató ujját a keblének szegezte. - Miért hisz kend ilyet rólam?

Gábor már most csakugyan nem értett semmit: kinezta a homály, ki akart belőle menekülni azonnal. Nem látott, nem hallott. Azt se bánta már, ha sért is, nyersen, szinte durván rivalt rá Gergelyre:

- Hát akkor mi a menydörgős menykőnek akari az ur adósságait kifizetni?

Erre a kérdésre nagyon megdöbbsent Gergely. Gyanu érzett ki belőle: csunya gyanu. De már azért sem haragudott. Sőt belátta, hogy hiszen csakugyan nem ismerheti a komája szándoka rugóját. Hol is járt az esze, a mikor azt gondolta, hogy tudja: a felhők között. No fölvilágosítja. Sebten válaszolt. Először elmondta az okot általánosságban:

- Az apám lelki üdvösségeért. Letisztitom róla a bűnét. Én vezeklek érte...

Aztán megmagyarázta neki az egész tényállást bővebben.

Soká tartott, a mig egészen megértette Gábor, de hogy megértette, legalább volt köszönet benne. Ugy megörült Gergelynek - és úgy felbőszült maga ellen!

- No, hát nem mondtam kendnek, hogy nagy kutya vagyok: egy irtó bitang! Hát nem meggyanusítottam kendet?! Ejha!...

Gergely nem válaszolt. Bizony fájt neki a gyanusítás. De mit nehezteljen. Ő már megszenvedett annyit, a mennyi a haragot ki szokta az emberből pusztítani.

Annál jobban szidta magát Gábor, a sárga földig aláztta magát. A ki őt így gyanusítja, annak rég betöri vala a fejét. Különben majd hogy be nem törte a saját fejét is. Nagynehezen csendesedett le.

- Meg tud-e kend bocsátani ilyen bitangnak, koma? - szólt szinte könyörögve.

Gergely szótlanul nyujtotta a kezét. A két érdes kéz összekulcsolódott, - görcsösen szorongatta egymást... Gábor érzékenyen, rekedt hangon kérte Gergelyt:

- Hogy igazán megbocsátott kend, bizonyítsa be, fogadja el a pénzemet, ha nem lesz elég a kendé. Megadja, ha megadja, ha nem, hát nem.

Gergelyt valami magasabb érzés szállta meg. Ugy gondolta, hogy nincs joga Gábor nagylelkű ajánlatát visszautasítani, ha örökké adósa marad is.

- Elfogadom én kendtől, el én és örökké szolgálni fogom érte: úgy elfogadom.

- Hát engem ne szolgáljon, mert én ingyen akarom azt megcselekedni.

- Elfogadom úgy is.

A kezek szétváltak. Gábor távozott; már a küszöbön mondta:

- Akkor jó. Köszönöm is. Elgyün kend hajnalba vagy én gyűjjek?

- Majd csak én.

- Adj Isten.

Gergelynek torkába fult az üdvözlete. Egy befelé sirt köny állta el az útját. A többi könyek már szemein át szivárogtak arczára, a mint ágya előtt térdelve, hálát adott Istenének, áldást könyörögve a Gábor fejére.

VII.

Gergely földjét huszonnyolczezer forintért vették meg a falubeliek, azzal a klauzulával, hogy megszerzik a vételárát egész ötezer forint erejéig, - ha azt bővebb megfontolás után értékesebbnek ítélnék. Ez azonban nem kötelező, kinek-kinek a becsületére van bízva.

Olyan fajta szerződést alig kötöttek valaha a világon, melyben a becsület pénzértékben fejeződik ki. Pedig hogy pénzt ér, azt bebizonyították Gergely vevői, a kik ötezer forintra elzálogosított becsületüket három hónap lefolyása alatt, egynek hijján, pontosan kiváltották. Az az egy se hagyta zálogban, csak egy évig. Ez a terméstől tette függővé, hogy koczkán forog-e a becsülete vagy sem, ha nem adja meg az ahhoz kötött értéktöbbletet. Tíz mázsát öntött földjének holdja, hát meg kellett adnia. Különben szeme közé köpnek a többiek.

Egyelőre azonban Gábornak ötezeröttszáz forinttal kellett pótolnia a Gergely harminczkétezer forintját. (A portára nem akadt vevő.)

Az árverést megelőző nap délutánján már együtt volt az egész szükséges összeg: harmincz-hétezeröttszáz forint.

Gazdag falu volt ez a Lasnak nagyon. Szükségből, ha szoritják, akadt volna a ládákban kétszázezer forint készpénz is: természetesen a takarékkönyvecskékkel együtt. Mert olyan, a kinek nem kamatozott a pénze, csak kettő volt a faluban: Gábor, a kinek úgy parancsolta meg a nagyapja és Brúgós Márton, a ki nem hitt senki fia becsületében, még a takarékbán sem. (Lába kerekedhetik, - vélte ez a Brúgós, - megesett már nem egyszer, hogy lába kerekedett a takaréknak is és elinalt rajta pénztárnokostul Amerikába.)

A mint együtt volt az egész pénz, csak akkor jutott eszébe Gábornak, hogy biz kár ezért a sok szép bankóért. Nem a magáét sajnálta. Neki még maradt elég, de a Gergelyét. Ez bizony koldussá lesz, ha kiereszti a markából. Hogy is lesz az majd vele? Hozzá tud-e majd szokni a nyomorúsághoz?

Már kezdte bánni, hogy nem maradt meg első elhatározásánál: eszelni Gergelyt tartozásai mérvei iránt. Gyöngeségnek ítélte lelkes felbuzdulását, a mely elnyomta az anyagi érdek iránti érzékét s idétlenül megnövelte lelki érzéseit.

Nagy mulasztással vádolta magát. Nem járt utána, hogy vajjon csakugyan annak a tizezer forintnak hiánya tette-e tönkre Geődyt, a mit Gergely apja tulajdonított el annak apjától. Csak úgy Hübele-Balázs egyezett bele az eladásba, a mikor még meg sem győződött arról, hogy tartozik-e ennyivel Gergely Geődynek és az atyja emlékének. Pedig hogy kiokoskodta magának az egész sort annak idején. Aztán mégis, mintha elvágta volna az esze fonalát. Nem

kérdett semmit, nem adta elő a nézetét Gergelynek akkor, a mikor ideje lett volna. Most már hogy segítsen a dolgon, a mikor késő. Még azt hinné róla Gergely, hogy a pénzt bánja.

- Ejnye, de nagy tinó is vagyok én - mondogatta magában; szörnyen bántotta az ostobasága.

De nem sokáig tartott a töprengése.

Gergely ugyanis kiszámíttatta a pappal, hogy tizezer forint éppen harmincznyolczezer forinttá nő meg kamatok kamatjával a takarékbán harminczhárom esztendő alatt. Ekkép hát még ötszáz forinttal adósnak érezte magát Gergely Geódyvel szemben. Ezt csak úgy melleleg megmondta Gábornak, természetesen minden célzatosság nélkül. Nem is vette azt Gábor célzásnak. Ám az ötszáz forintot azért rátukmálta Gergelyre.

- De már egy vassal se maradjon adós a kend néhai apja neki. Kötelessége kendnek, hogy mindent kifizessen helyette, mert ő már ugy se fizethet.

Gergely megköszönte. Biztosan számított a vevők ötezer forintra taksált becsületére, a ház kétezer forint. Ez összesen hétezer. Ebből mindig ki lehet fizetni hatezret.

...Még marad is ezer. Ebből egy szép keresztet csináltat és egy nagy menykő harangot vásárol a toronyba, hogy hirdesse Isten dicsőségét és akkor aztán boldog lesz teljesen.

Igy melázott és tervezgetett Gergely, a mig a pénzt számlálta az asztal végibe. Mert sok volt az aprópénz is. Ezüstforintos volt a pénznek majdnem fele. Azért Gábor is számolt az asztal másik végibe, hogy hamarább menjen. Száz forintos rakásokat csináltak. Mikor így tiz megvolt, akkor összetolták ezt a tizet és ezer lett belőle. Ezt az ezret szakajtóba tették, úgy hogy a végin csak a szakajtókat kelljen megszámolni: tizenkét szakajtó = tizenkétezer forint.

Nagy munka volt ez nagyon. Kiváltkép, hogy minduntalan zavarták őket a számolásban.

Kíváncsi asszonyok tolakodtak a szobába (mert a falu előtt sem volt már titok a dolog) és szörnyű sáptozást vittek véghez a sok pénz láttára.

- Szerelmes Jézuskám, hogy annyi pénz tud lenni a világon!

Hiába korholta őket Gábor:

- Menjék kend szapulni, oszt ne vicsogjék.

Ők bizony nem hajtottak a szavára, tovább emelgették a szakajtókat és ha Gábor tréfából odaszólt nekik, hogy: «aztán lába ne kerekedjék vagy egy-két tallérnak», lepiszkolták Gábort a sárga földig és megátkozták a csunya száját.

No, de legalább elmentek, a mikor kifáradtak a szitkozódásban.

Öreg este lett, a mikor mindent összeszámoltak. Akkor a tizenkét szakajtó tartalmát beleöntötték egy nagy szeredásba és jó hurkokat kötöttek a szeredás nyakára. A bankót pedig begyömöszölték az ócska kalapba, mert bugyellárisba nem fért el, a kalapot pedig begöngyölték a Zsuzsa kötőjébe, ugyancsak jól összekötvén a kötőt, hogy ki ne szaladjon belőle a kalap.

Ötszáz forintokat azonban hosszú tanácskozás után külön félretettek egy bugyellárisba, hogy össze ne zavarodjék azzal, a mi az exekutornak jár. Ez az ötszáz forint külön dukál az urnak. Ez fölözi az adósságát.

- Ettül koppan a kutya exekutor álla - jegyezte meg Gábor kegyetlen gyűlölettel...

Mikor mindez megvolt, Gábor hazaszaladt a duplapuskájáért és elhozta Gergelyhez. Ott megtöltötték keményen. Nem sréttel: vágott ólommal, az kutyább a srétnél.

A Gergely puskáját is megtöltötték. Ebbe már csak patron kellett, miután hátultöltő volt.

- No, nem is ér az sokat, - jegyzé meg Gábor, - nem töltheti meg az ember kedve szerint; csak annyit lehet beledugni, a mennyi a patronba fér... Már csak az enyimfajta az igazi...

A biztossági és védelmi előkészületek megtétele után a szobába czipelték a Zsuzsa ágát és odatolták a Gergely ágyához. Egy pad volt a két ágy között, azon a szeredás és a kalap, meg a bugyelláris. A töltött fegyvereket a padra fektették nyomatéknak és hogy mindjárt kéznél legyenek, ha sorjuk kerülne.

Minderre nem volt valami nagy szükség, mert becsületes nép lakta a falut, de azért semmit se lehessen tudni: biztos a biztos. És a mi a fő, az a pénz már nem az övék, hát kutyakötelességük volt úgy megőrizniök, a hogy csak birták.

Ezek után lefeküdtek végre Gáborék és nyugodtan aludták a boldogok álmát.

Gábor álmában tovább számította ugyan az ezüst forintokat, de rosszul: huszonöt, huszonhat, hetvenkilencz, kilenczszázötven. Ilyen számolással ugyan meg nem erőltette magát. Hortyogni azonban úgy hortyogott, hogy Sajó, a ki az ilyeshez nem volt hozzá szokva, elkezdett keservesen vonítani az ablak alatt és vonított egyhuzamban reggelig.

De nem volt kit fölébresztszen a vonításával. Aludt az egész ház, mint a bunda.

VIII.

A licitáció műveletének a szenvedő félre nézve különböző hatásai vannak. Azaz a hatások talán egy természetűek volnának, csak megnyilatkozásuk különböző.

Mert abban megegyezhetünk, hogy az állapot természeténél fogva csak kellemetlen lehet, minden rendű és rangu emberre nézve. Dehogy ezen lelki kellemetlenségnek nem, rend és rang szerint különbözőképpen adnak kifejezést az emberek: az is való.

Az asszonyok - tekintet nélkül társadalmi állásukra, - vagy sirnak vagy átkozódnak. Ha sirnak, vagy méregből sirnak, vagy fájdalomból. Az átkozódás azonban már csak rossz szokás, nem az érzelmek világa szülte, nem a lélek háborgó hullámai vetik fölszínre, - az értelem parlagján tenyésző oly dudva az, a mit a vallásos nevelés nem volt képes onnan kiirtani.

A férfiakra igen sokféleképpen hat az anyagi tönk lélekharangja, az árverés.

Az önhibáján kívül tönkrement földmives, a komoly földimádó magyar gazda összeroskad bánata sulyától, az ilyennek szinte megválnak lelke a testétől. Megfásult agygyal mereven néz maga elé. Nem gondolkozik, nem érez, - csak lélezkedik. Ennyi az élete. Egyéb nem él benne...

Az a gazda, a ki hibásnak érzi magát a tönkrejutásában, leiszsa magát és belekurjongat a birói eljárás méltóságos akkordjaiba s nagyokat kaczag, ha haragszanak érte. Tudja, hogy nem lesz érte bántódása, elnézik ezt neki az árverező közegek, ő bennök is van sziv, hagyják duhajkodni. Hiszen hosszú keserűség következik a vig kurjongatásra, hát mit bántsák...

A zsidó megtartja lélekjelenlétét és mialatt ütök fölötte a dobot, már azon jár az esze, hogyan fogja visszaszerezni jó spekulációval azt, a mit rossz spekulációval elvesztett. Ő eszes és filozófus. Tudja, hogy a spekuláció vagy beüt, vagy nem üt be. Minden jó esetben megfelel egy rossz eset. Nos, ha tulesett a rossz eseten, következik a jó eset. Csupa rossz eset nincs. Sorra kell kerülnie a jónak is. Az időt sajnálja csak. A mulasztás az ő fájdalma csupán. De megvigasztalódik... Nincs olyan mulasztás, a mit pótolni ne lehetne...

A földesur, ha új földesur, - úgy tesz, mintha alig érintené az egész eset. Hogy ő neki vannak másutt is forrásai. Fitymálja az egész rongy birtokot. Abból úgy se lehetett megélni.

A földesur, ha stemmate natus, nevet, pezsgőzik, cigányozik, - de belülről forró könny-cseppeket hullat a szíve. Ordítani szeretne fájdalmában. De a «noblesse oblige» gögös mosolyt parancsol ajkára. Zsarnoki lánczaival békóba veri az álgóg. Az álszemérem pánczélja alatt nyögve buvik meg az érzélem.

Ez és a paraszt vannak legrosszabbul sorozva.

Geódy ezek közül való volt. Birtoka ötszáz éve volt családi birtok. A kastélyban soha más, mint Geódy nem lakott, közöttük hősök, vértanúk, matrónák... A kert parkjában van egy hársfa. Erről az a legenda, hogy II. Lajos a mohácsi csata előtt az alatt tanácskozott Tomoryval és Tahyval a haditerven.

Az a haditerv gyászt hozott a házára, de a hársfa csak nőtt-nőtt, zöldült és virágzott tovább. Megélte a boldogabb időket és várja a még boldogabbakat... Most talán majd ki fogják vágni, hogy egy gruppott biggyeszszének a helyére.

Mikor erre az eshetőségre gondolt Geódy, arczába szökött a vére. Elhatározta, megfogadta, hogy megfojtja e miatt a fa miatt az új tulajdonost.

Persze, kimegy az ilyen fogadalom az ember eszéből rövid időn. De a mikor megfogadja, szentül hiszi, hogy megtartja szavát.

Az idő azonban csavarint egyet az ilyen földesur eszejárásán és előrelátásra kényszeríti azokat a lelki szemeket, a mikkel eddig csak hátrafelé szokott volt nézni.

Hja! Az időben nincs kegyelet. A szükségben még kevesebb.

IX.

Az a szokás Magyarországon, hogy az utolsó napon, melyet még joggal tölthet ősi birtokán, - tehát az árverés napján, - vendégséget hí magához a földesur, hogy megülné velük a bucsu torát.

Nem gyásztor ez - hivatalosan.

Folyik a pezsgő. Csupa szilaj nótákat huz a cigány. Ilyen napon kivételképpen nem sirva vigad a magyar, de vigadva sir. És ez nagy különbség. Amott a fájdalmat mutatja, mert örül a szíve, emitt a vigasságot, mert vérzik.

A szájalomra méltót szólni bárdolatlanság nálunk. Valakit sajnálni csak kicsiny dolgok miatt illik. A nagy katasztrófákat nem szokás figyelembe venni. Hát ezeket tekintetbe véve úgy erőlködik az efajta vigasságok alkalmával a vendégsereg, hogy szinte kinos a dolog.

A gazda csalja a vendégeit, a vendégek a gazdát.

Azt mindegyik tudja, hogy csalják egymást. Az egész manőver csak udvariassági és hiusági tény: társadalmi forma, - semmi más.

És e formák alatt fáznak a bortól felhevült testek és fájnak a hegedű hurjától fölzaklatott idegek.

De át kell esni rajta. Az első vizit kötelessége is kellemetlen, ám meg kell legyen az is. Ez is forma: kérlelhetetlen forma.

A divat is csinál formákat, az ősi hagyomány is. Emez szinte még kötelezőbb, mint amaz. Mert emez a múlt társadalomra való tekintetből is kötelez, míg amaz csak a jelent veszi tekintetbe.

Sok ilyen szükségtelen bolondsággal terhelik meg magukat az emberek a saját keserőségükre. Isten tudja mért? Talán, hogy sokallják a boldogságukat és szabadságukat? Vagy azért nyírbálják meg önmaguk szabadakarátukat és emberi méltóságukat, hogy ne más nyírja meg?...

Mindenesetre egész különös a formagyártás, a mikor pedig az ember nem formában teremtetik Isten által.

Miért nem fejlesztik ez emberek inkább őstermészetüket? Miért kell nekik a czirkalom, a mikor a lélek nem geometriai fogalom...

*

Geödy éppen egy ilyen bucsu-torra várja vendégeit.

A pap már ott van. Inkább ne lenne. Sirásra áll a szája és már a nélkül is veres szemmel köszöntött be. Azt mondta, hogy szemgyuladása van és pattanások vannak a szája padlásán. Ismerjük már ezeket a kifogásokat. Olyan vénasszonyos öreg pátereknél - a kik oly hiv, önfeláldozó barátjai a patrónusi háznak, mint ő, - szoktak az ilyen bajok előfordulni, valahányszor valami szerencsétlenség éri a patrónust.

Pedig ez a betegség igen kellemetlen ám a patrónusokra nézve. Főképp azért, mert ragadós: nagyon kell vigyáznia, hogy el ne kapja maga is...

Szerencsére megjött Solniszky gróf. Ez lengyel, tehát tapintatos, mint egy elsőrendű menyasszony. De olyan, a kinek úgy jár a szája, mint a kelep.

Primadonna-hóditásokról beszél. Majd azt kérdi Geödytől, hogy be akar-e állani a derby fogadásába részesnek? Ő tizezer forinttal fogadta meg Fair Queen-t, ötezer forintot átenged belőle Geödynek.

Geödy megköszöni. (Jól esik neki ez a hóbortos, hazug tapintat.) Azt mondja:

- Nincs pikkem Fair Queen-re.

Solniszky persze nem bizgatja tovább.

Csak könnyedén veti oda:

- Biz az outsider, 1:30-hoz... No de ha bevág, legalább pénzt lát az ember. Utálom a habozást a sportban.

Mondanom sem kell talán, hogy Solniszky soha sem mond igazat. Legfeljebb csak akkor, ha eljár a szája. De nem is pretendálja, hogy higgyenek neki. Egy ilyen pretenzió nagyon megkötné szabadszólását; vigyáznia kellene, hogy egészen hihetetlen dolgokat ne fecsegetjen. Ám ő erre vigyázni nem akar, inkább elengedi a hitelt.

Nemcsak ez a Solniszky ilyen cinikus. Valamennyi az. Ha lengyel apától származott és magyar földön lakik: valamennyi sipit...

Egy remek ötösfogat kanyarodik a parkon át a kastély felé. Minden lónak más a színe, de egyforma a növése és fajtája. Nemes kis fejükkal játszva bókolnak, miközben uszályos sallangjuk csakhogy nem a földet surolja. A kocsisuk a gazdájuk maga: Vezekényi Béla. Nem báró egészen, de az anyja grófnő, a nagyanyja is.

Béla ennekfolytán, hogy *igazolja* középnemesi mivoltát (a mi őt belsejében alterálja) a nagy demokratát játszsza. Hogy olyan volt az egész familiája: füttyült a bárói, grófi titulusra, a mint hogy ő is füttyül rájuk. Nem fogadna el rangot egy világért; méltó akar lenni őseihez. Azoknak is tálczán kínálták a kilenczágu koronát, de stb...

De nemcsak szóval játszotta Vezekényi a demokratát, tettel is. Hogy megmutassa, miszerint komolyan veszi elveit és nem restelli őket... Tüntet vele, hogy a modern eszméknek és követelményeknek hódolva, nem szégyelt ipari vállalkozásokba bocsátkozni.

Elnöke volt egy keményítő, egy kékitő gyárnak; igazgatósági tagja takarékpénztáraknak és malmoknak.

Maga is gyártulajdonosnak csapott föl: építettett birtokán szeszgyárat és téglagyárat.

Ő értett a gyárakhoz is. Hogyne? A magyar ur univerzális zseni. Csak az a baj, hogy a zsidó és német urak meg speciális zsenik, a kik csudálatosképpen elnyelik ezeket az univerzális zseniket.

Nyelték már Vezekényit is, - részletekben, mint a boa konstriktor a nyulat. Már csak a feje látszott ki a szörnnyetegből. Ám nem baj, a feje még kint volt belőle, addig pedig még mindig jól érzi magát egy magyar nyul.

Hát Vezekényi jól is érezte magát nagyon. Észre sem vette, hogy már belevetette az élet abba a katlanba, a melyben iparlovagok, faiseurök, szakértők és fiskálisok főzik le maguknak csontjaikról, a hiu és hiszékeny fiatal birtokos urak husát. Nem vette észre, mert ezek a boszorkányszakácsok elhitették vele, hogy arany fő abban a katlanban, nem az ő husa. Arany neki, nem koncz nekik.

Hát elhitte és a reménybeli aranyok fejében ötös fogaton járt és három inast tartott Vezekényi.

- Ez a rezsi, - mondta. - Iparos embernek reprezentálni kell. Luxus a hitel forrása.

Ez a mondás nagyon tetszett neki. Aranymondásnak tartotta. Hogyne, mikor ugy megfelelt az igényeinek és főuri izlésének.

Egy czélt azonban mégis elért Vezekényi az ipar-egyéniségével és modern kultur-törekvéseivel: Megbámulták a szomszéd birtokosok, mint az uj kaput.

- Kutya ész az! - mondták és irigyelték az öt lovát.

Legjobban irigyelte ezt az öt lovat Solnisky.

- Na weiss'te amiczenko, di finf Gäul sind mehr werth, als deine finf Fahrigen.

Geódy összeszorította fogait, a mint nézte a nemes állatokat. Nagyon szerette a szép lovat. Vége! Nem volt irigy, nem a más szerencséje és boldogsága bántotta, hanem a saját szerencsétlensége.

Tény, hogy szerencsétlen, magyarul peches ember volt Geódy. Az arany is rézzé változott, ha ő tartotta a kezében.

Vagyonaival együtt hét pert örökölt apjától s elvesztették mind a hetet a fiskálisai - szántszándékkal.

Három fiskálisa volt s véletlenül mind a három *megvásárolható* gazember talált lenni. Hozzá még zsidók voltak perbeli ellenfelei, a kik pedig tudvalevőleg mindent meg szoktak és meg tudnak venni, a mi megvásárolható.

Ez a sok per elnyelt vagy harminczezer forintot, olyan harminczezer forintot, a mi nem volt meg, mert napjainkig ritkán esett meg az az eset, hogy földesur ne csak földet, de pénzt is hagyjon a fiára. Elég, ha megtartja a földet és csak a jövedelmét veri el. (Tulajdonképpen elég is.)

Hát ebből a harminczezer forintból nőtte ki magát az a nyolczvanhétezer forintnyi adósság, a mi most a birtokot terhelte.

Tudja Isten, hogy van az, hogy ez a magyar humusz nem akar kamatot teremni: nem bírja szűz válla a terhet. Ő ful bele, nem ő szívja magába. Pedig milyen porhanyó, szomjas föld máskülönben!

A lasnaki birtok telekkönyvében első helyen ötvenezer forint volt bekebelezve. Utána jött egy tizezer forintos tétel, azután egy hatezer forintos, két háromezer forintos váltóbiztosítás és egyéb apróságok. Az utolsó tételek, csupa rossz adósság. Magánpénz: a legveszedelmesebb. Rögtön fölmondható és kegyetlenül sietős, haladékat nem tűrő természetű, ha egyszer elkivánczik.

Elkivánczott. Először a hatezer forintos ur mondta föl a kincsét, azután jött utána a tizezer forintos és így tovább.

Geődy nem tudott fizetni. A takarékpénztárakban nem volt pénz. A birtok értéke leszállt. Pénz- és birtokpiacz pangott.

Geődy segíthetett volna magán. Jó barátaitól és rokonaitól összekoldulhatott volna annyi váltójótállást, a mennyivel betömhetette volna egyidőre a hajója lékjét, de nem tette.

Nem tudott kérni. De mint okos ember meg tudta ítélni, hogy ez úgy is amolyan tengődés volna: egy provizórium, a mely bokros gondokat és megaláztatásokat hordoz méhében és végeredményében nem segít a bajon, legfeljebb csak késlelteti a katasztrófát.

És Geődy idegei nem birtak tovább küzdeni ezzel az állapottal. Elhatározta hát, hogy «laisser faire, laisser passer.» Csináljanak vele a hitelezői, a mit akarnak.

A birtoka megért kétszázezer forintot. Azon hát nem kellett aggódnia, hogy tartozása ki nem telik belőle: a becsületét nem féltette. Maga pedig nem félt az élettől. Tudott is, akart is dolgozni.

Ily viszonyok következtében került dobra a szép lasnaki birtok hirtelen és váratlanul. Senki sem gyanította, hogy ennyire van Geődy, mert azt meg nem képzelhette senki, hogy Geődy a kis ujját sem mozdította meg a végrehajtás megakadályozására. Mint a magyar ur körömszakadtig kapaszkodik az atyai jussába és a végsőkig titkolja, halogatja bajait.

Azt senki nem is sejtette, tehát nem is vetette latba, hogy ideges volt Geődy, mint egy ángolna. Nem látta senki vibrálni idegeit. Nyugodt, merész volt a nézése, fennhordta fejét.

Hja, de éppen ez az. Ez a self control került neki óriási kinjába: parancsolni az idegnek, a mikor az ugrálni kezd!

Ezektől a kinoktól akart ő szabadulni még idején. A mig lelki ereje és idegei végképp föl nem mondják a szolgálatot; a mig bírja fönntartani fejét és kihuzni gerinczét. Mert ő így akart átsétálni vagyona romjain: büszkén és daczosan. Ugy méltó hozzá: egy Geődyhez!

Mindenki azt hitte hát, hogy legalább százötvenezer forint adóssága van Geődynek. Nagy volt a csodálkozás, a mikor megtudták, hogy hiszen tulajdonképpen még csak elején van a tönknek. Huzhatta volna még tiz évig is, ha akarja.

- Potom harminczhétezer forint miatt hagyja magát liczitálni! Különös ember, - mondta halkan a kultur-gavallér - (Igy hívták közönségesen Vezekényit) Solniszkynek, mialatt Geődy szivarért ment.

Solniszky megölelte a terraszot őrző kőszfinxet (terraszon folyt a párbeszéd), finom egyiptomi szivarkája füstjét nyelte, prüszkölte, úgy felelt a kék füstgomolyon át.

- Az első helyen is van ötvenezer. Az semmi?

- Az semmi, - szólt Vezekényi komolyan. - A bankkölcsön olyan, mint az életbiztosítás, csak éppen hogy fix-terminusra szól és nem halál esetére. Különben sem perelt a bank, pontosan kapta a járadékot.

- Na jó, - röhögött Solniszky, - furcsa vagy!

Vezekényi megsértődött. Neki, a nagy financztehetségnek nem szokták azt mondani, ha pénzügyekről van szó, hogy: furcsa vagy! Azt az egyet nem is engedi el, hogy a talentumait ne bámulják. Kesernyésen veti oda Solniszkynek és ásit is hozzá:

- Különben te ezt nem érted.

Egy Solniszkyt nem igen lehet megbántani. Egy Solniszky kitér a kellemetlenségek elől. Ő, ha piszok akad utjába, átlépi és nem hág beléje.

Ennél a filozófiájánál fogva a mi Solniszkynek is abbahagyja a nevetést, kijelentve, hogy biz a pénzhez ő nem ért. Különben is ambíciójába vágott, hogy nagy hajdának tartsák, a ki falja a bankót.

Pedig hogy értett ez az ember a bankóhoz. Abból a tízezer forint jövedelméből úgy *mutatott*, mintha harminczezet szórt volna el, holott félre tett belőle hatezet. (Hja, ő csak akkor költött, ha látták. Más meg akkor is költ, ha nem látják.)

Különben a nem létező ticket fele értékével Vezekényit is megkínálta Solniszky.

Ez csóválta a fejét.

- Tönkremész, ember, ha outsidersre bízol tízezer forintokat.

Solniszky vigyorgott örömeiben, hogy jó feleletre kapott alkalmat:

- Wegen den Schmarren? Amiczenko, ott nem fenyeget veszedelem, hiszen csak kicsibe játszom, hanem...

- Hanem?

- Weisste die Masha... Na! Ez a kis vampir kiszijja a tárczám összes vérét. Hehehehe!

- Vigyázz! - intette őt atyailag a zseniális Vezekényi, a ki két millió forint ára reményt vásárolt össze kétszázezer forinton, vagyónának a felén.

És Solniszky, mintha épülni és elmélkedni akarna a bölcs intelmen, lehorgasztotta fejét, sóhajtott egyet, egyszerűen úgy tett, mintha magába tért volna Vezekényi szavain. Holott igazában azt számolgatta össze ezalatt, hogy mennyit takarított meg tizenkét év óta - a mióta is önálló, - jövedelméből és nagyot nevetett befelé, hogy oly zseniálisan csalja a világot. Más magamagát csalja csak, ő az egész világot.

Geődy visszatért. Konyakot és vagy ötféle snapszot hozott utána egy inas, de az ő öle is tele volt szivar- és szivarkadobozokkal.

Kóstolgatták a szivarokat és snapszokat. Megdicsérték valamennyit.

- Még ilyen pompás luftczigárót nem szittam, - szólalt meg Solniszky egy óriás sárga dohánytekercs kékes füstje mögül. Egy forint harmincz krajczáros Uppmann volt ez a luftczigáró.

Vezekényi belátva, hogy ebben a genreben nem versenyezhet vele, tüntetőleg fölszállott a demokrata szekerére: «Regália médiát» szitt és szilvóriumot ivott, úgy rivalt rá Solniszkyre a tekintetével:

- Én így is nagyobb ur vagyok, mint te majom, jött-ment. Nekem nincs szükségem a pózra, mint neked, - ezt dobta oda neki a két szeme...

Az öreg papocska a kertben sétált ezalatt és gondolkozott. Geődy fölhatta:

- Egy kis papramorgó, öregem...

- Bene! - szólt az öreg és sietve szedte a lábait.

- No, - mondta, nagyot fujva, a terrászlépcső felső fokán, - én meg oda lent vártam rá, a király-hárs alatt. Ott szoktuk máskor.

- Majd ott folytatjuk, - mondta nevetve Geődy.

- Ej, ha már jól megülünk itt, mért mozdulnánk odébb? Sedens bibendum, mondja a német, - tréfálkozik a papocska. Mert tudnivaló, hogy a papocska mindig fölvidult, valahányszor papramorgót látott.

Nemsokára politizálni kezdtek az urak, jó hangos disputálással. A magas politikával foglalkoztak inkább: a keleti kérdéssel és a magyar gyarmatpolitikával. Bánffyra (ő uralkodott akkor) rendszerint a csemegénél szokott sor kerülni ebben a társaságban. Akkor magasztalták az egekig és szamarazták le a sárga földig, kiki saját izlése és pártállása szerint...

Vezekényi éppen a kínai partokon sétált, magyarázva a mangor-fát, a miből kitűnő ruhaszővetet lehet csinálni (nála van a szabadság), a mikor egyszeribe csak, mintha a földből nőttek volna ki; felmerül a lépcső alján a Gergely ösztövé s Gábor izmos alakja.

X.

Gábornak a szeredás volt a vállán, Gergely a bankós kalapot vitte a kezében.

Vezekényi abbahagyta a magyarázatot s a feletti boszuságában, hogy megzavarták fejtegetéseit, kellenlően veti oda Geődynek:

- Ugy látszik, két ember keres.

Gergely és Gábor megköszöriútké a torkukat, aztán süvegeltek.

Geődy háttal volt nekik. Visszanézett.

- Mit akarnak kendtek?

Most először köszöntek Gergelyék.

- Adjon Isten jó reggelt, nagyságos uram!

- Fogadj Isten! Mit keresnek? Csak gyorsan, nincs időm.

Gergely levette kalapját a saját fejéről és a botja fejére tette, úgy válaszolt:

- Igen fontos a beszédem, nagyságos uram, sziveskednék meghallgatni engem.

- Jó, jó, hát beszéljen.

- Könyörgöm, itt ez a hely nem igen alkalmas arra.

- A helyben majd csak magam válogatok Gergely, - szólt rideg, büszke hanglejtéssel Geődy.

Gábornak fölfortyant a vére, de türtőztette magát, a mikor a komája segítségére sietett mondván:

- Ez az én komám igen nagy járatban van, instállom, tesszen csak a szobába menni vele, - mert ugyis csak a kettejük dolga, - négy fülre való, - nem többre, a mit mondani akar.

- He! Négy fülre való!... Originális kifejezés! - kiált föl Vezekényi szakértő mosolylyal.

De nem mosolygott Geődy: haragudott. Föllökte a székét és mereven fordult Gábor felé. Mintha meg akarná korbácsolni szemével, - úgy nézett rá, a mikor rendreutasította:

- Tanulja meg, hogy közös dolgunk nekünk nincs, mert nem lehet. Neki lehet dolga velem, de nekem vele nem. Ő kérhet tőlem - én nem kérhetek tőle. Én adhatok neki, - ő nem adhat nekem.

Solniskynek tetszett ez a leckéztetés.

- Eine Dressur! kolosszál!

De Gábor már most igazán dühbe jött. Előre tolta az állát és kihívó hangon veti oda a földes-urnak, - hiába rángatja Gergely a subája ujját:

- Hát pedig most éppen ő az, a ki adni akar... (Gábor maga is megijedt, olyan érdesen adta ki a szót, hát kis vártatva simit rajta, szelid mentegetőzéssel zárja be a mondatot)... instálom, nagyságos uram, ha nem veszi rossz néven a bátorságomat.

Erre az észretérésre szükség is volt bizony, mert Geődy már azon a ponton volt, hogy kikergeti őket az udvarból. Az a parancsoló gesztus, a mint a jobb karját kinyújtotta, erre a szándékára vallott legalább.

Igy csak egy megvető megjegyzést dobott oda nekik:

- Köszönöm, nem fogadok el semmit ingyen.

Gergely egyet lépett.

- Nem ingyen, nagyságos uram, tartozom vele. Másképp nem sérteném meg...

Geődy megcsóválta a fejét.

- Kend nekem nem tartozik semmivel.

- Olyan a tartozásom, - szólt bátor hangon és nyomatékkal Gergely - a miről a nagyságos urnak nem lehet tudomása, mert titok, még senki se tudja.

A papocska fölugrott székéből. Ő sejteni kezdte Gergely szándékát. Feléje tartá karjait.

- Beszélj, fiam, beszélj.

Gergely intett a fejével.

- Igaz is, a főtisztelendő urnak meggyóna az apám.

A pap reszketett, most már bizonyosat tudott.

- Beszélj, fiam, beszélj, a Krisztus nevében!

Gergely mohón kérte a lelkipásztort:

- Segítsen főtisztelendő ur! Hiszen éppen beszélni akarok.

- Segit neked a Szentlélek, én nem segíthetek. Beszélj!...

- Itt?

A pap észrevette magát, Geődy felé fordul, paposan összetéve kezeit:

- Hallgassa meg őt, nagyságos ur, négy szemközt. Könyörgöm.

Gergely meghajtotta fejét.

- Én is könyörgöm, a Krisztus nevében.

Az urak összenéztek. Érdekelte őket ez a titokzatosság.

Geódy ruganyosan leszaladt a lépcsőn és intett Gergelynek.

- Jöjjön hát kend az ebédlőbe.

Gergely követte Geódyt.

Gábor ott maradt, de a szeredást lecsusztatta a válláról. Rengeteg nehéz volt, talán egy mázsánál is többet nyomott. A hogy a fővenyre zuhant a szeredás, megcsörrent a talléros gyomra. Az ilyen csörrenés mindenkinek ismerős. Semmi sem csörög úgy, mint a pénz.

Természetes, hogy Solniszky és Vezekényi érdeklődése most már úgy megfeszült, mint a húr.

Vezekényi nem győzi magát uri tartózkodással, kíváncsian szól oda Gábornak.

- Honnan ez a sok pénz?

- Én nem mondhatom meg.

- Ezüst?

- Csupa ezüst.

- Mennyi?

- Nem tudom, - füllentett Gábor óvatosságból.

A főtisztelendő ur idegesen járt föl s alá; egy könnycsepp futott végig az arcán.

Megtért bárányának örült-e, vagy a patrónusa váratlan szerencsájének?

Mert ő most már biztosan vélte tudni, hogy az egész árverésből nem lesz semmi; tudni vélte, hogy Gergely meghozta az egész szükséges összeget.

...Hát ezért adta el földjeit Gergely, ezért kellett az ő kérelmére három óráig számíthatnia: hogy tizezer forint mennyire nő harminczhárom év alatt kamatok kamatjával?... Tudni akarta, hogy mennyivel adós elhalt apja a halott fiának. Kisült, hogy éppen annyival, a mennyire szüksége van ennek. Ilyen a nagy Isten Gondviselése!... Az utolsó perczben jött, de még elég korán.

Az öreg pap elcsudálkozott, hogy erre még tegnap nem jött rá. - Eleget bámult pedig Gergely kérelmén. (Miért éppen tizezer forint, miért éppen harminczhárom év?) Pedig olyan egyszerű volt az egész rejtély. Hja, nem fog már a vén ember esze.

*

Solniszky és Vezekényi türelmetlenül várták Geódyt...

- Ez valami regény evolúciója - szólal meg Solniszky.

- Vagy a szolgaság romantikája, - jegyezte meg, nem tudni, mily értelemben, Vezekényi.

Ők is sejteni kezdték, hogy egy válságos fordulat állott be a Geódy sorsában. (Ezek a parasztok kifizetik az adósságát, - de miért?)

Solniszky, az okosabb, közel járt a valósághoz. Vezekényi ellenben azt hitte, hogy a falu népe rakta össze a szükséges összeget földesura megmentésére kölcsönképpen. Kíváncsi volt rá, hogy elfogadja-e Geódy azt a mozaik parasztkölcsönt. (Ha ur, nem teszi, - gondolta, - elkergeti őket.)

XI.

Geődy haloványan jött ki az ebédlőből. Gergely a nyomában, földult arczczal és könyörögve.

...Mitől sápadt el annyira Geődy? Mily érzelm kergette vérét arczából szívébe?

Ennek az érzelemnek ő maga sem tudott volna nevet adni. Mert nem is egy érzelm volt az, de az érzelmek egész légiója. Egyik a másikkal ellentétben viaskodva. Marczangolták szívét és zavarták agyát. Az egyik törte gőgjét, a másik szította. Az egyik agyát ébresztgette, a másik altatta. Az egyik így szólt: «én a jogod vagyok», a másik így: «ur nem él ilyen joggal.»

Jött a sanda gyanu és szólt: «nem mond igazat ez a paraszt.» De fölbukkan az ártatlanul elítélt szelleme és elüzi ezt a sanda gyanut.

Merő kétség! Kinos habozás!...

Geődy sietve tartott a terras felé, utközben megállott, mintha meglökte volna egy gondolat. Ez a gondolat volt: «Megtarthatnám a birtokot, őseim kastélyát. Isten küldte ezt a pénzt.» Ejh! Gyermekokoskodás! - csufolt magára egyben és folytatta útját.

Gergely csak követte, mint az árnyék. Ugy is nézett ki, mint egy árnyék. Minduntalan szólni akart, de Geődy idegesen háritotta el kezével, hát csak annyit birt kinyögni:

- Könyörgöm...

A terrasról feszült figyelemmel nézték ezt az érdekes jelenetet. (Mi lesz?)

Geődy a papot kereste a szemeivel. Az keresztet vetett magára:

- Isten, ha szólhatnék, ha fölvilágosíthatnám nagyságodat a *kötelessége* felől!

- Pedig éppen azt akarom, - szólt Geődy remegve, de szárazon.

- Nem lehet, nem szabad! Papi esküm szent! A gyónás szentsége titoktartásra kötelez...

- Segitsen főtisztelendő uram! - könyörgött Gergely.

- Szálljon meg a Szentlélek, Gergely, szólj, beszélj... Én csak imádsággal segíthetek.

És imádkozni kezdett a pap. A cinikus világfiak is meg voltak hatva.

Gergely pedig - mintha csakugyan megszállta volna a Szentlélek, - botját és kalapját elejtve fölrohan a terrasra. Ott térdre veti magát Geődy előtt és így szól hosszú, szürke hajára mutatva:

- Apám lelki üdvösségére, az én megváltásomra, a Krisztusi szeretet szent nevében kérem, fogadja el a nagyságos ur és ne vigyen bennünket pogányul a kárhozatba. Ámen!...

És mintegy csudaképen eloszlott a sötétség ezekre a szavakra Geődy lelkéről. Melegség és világosság áradt szét benne.

Arisztokratikus gőgje misztikus hatalmát megtörte az isteni törvény ereje: *Egyenlők és testvérek vagyunk!*

Ellentmondó érzelmeinek tömegéből ez az ige választotta ki azt az igaz érzelmet, a mely lelki küzdelme közben egyedül volt hivatva őt vezérelni elhatározásában: a szeretetet.

Most már tisztán állott előtte, hogy nemcsak joga, de kötelessége is elfogadni azt a pénzt, a mi őt megmenti, egy halottnak tartozását rójja le s egy élőhalottnak nyújt üdvözlést, életet.

Most már tudta, hogy a zavart és habozást egy sötét érzés okozta lelkében: az előítélet, a származás gőgje. Ez lökte félre a paraszt segélynyújtó kezét, hogy nem ragadhatta meg...

Ez a sötétség repült ki kebléből Gergely szavaira s lám legott megtisztult szellemi világa...

Fölemelte az ősz, törődött embert. A kebléhez szorította és megcsókolta ajkát:

- Bocsásson meg, ha megbántottam, de csak most nyílt meg a szemem. Eddig nem tudtam, hogy maga nemesebb, mint én.

Utolsó szavai már könyeibe fultak. Csak úgy intett Gábornak, hogy jöjjön föl a terrasra.

Az odalépett hozzá és megfogta Geódynek feléje nyújtott kezét. Ez akkor így szólt:

- Szeretni fogom kendteket nagyon. Én nem ismertem eddig kendteket...

A köpczös Gábornak, - ennek a nagy kutyának, ezekre a szavakra még jobban nekivörösödött az ábrázatja nagy érzelmeitől. Szólni nem tudott volna, ha nem kiabál, hát kiabált, mintha üldözne valakit:

- Az áldoját, hát ne hagyjon itt bennünket, mert úgy se eresztjük ki Lasnakról, azt én mondom. Ebbe a kastélyba nem jön idegeny!...

Geódy felelt:

- Nem! Fogadom. Inkább száraz kenyéren élek.

A pap rámondta: «Ámen!»

Vezekényi egy félóra mulva, - a mikorára is lecsillapultak valamennyire a csapkodó hullámok, - egy ablaksarokba szorította Solniskyt és belemagyarázta, hogy egy magyar paraszt lelkileg van olyan ur, mint akármilyen fajta külföldi mágus.

XII.

Gergely ispánja lett Geódynek és tíz év alatt kifizette a birtokot terhelt bankkölcsönt is.

Ezenközben még meg is házasodott Gergely. Paraszt létére egy kisasszonyt kapott feleségül.

És ez a kisasszony nagyon szerette az ő paraszt urát, a ki műveltebb és gyöngédebb volt a született uraknál. Meg is ajándékozta sorjában öt esztendő alatt négy kis lányt. Most már fiut várnak.

Gergely most már nem sovány. Kiteltek arcának redői is.

A bort is megiszsa Gergely és káromkodik is a béresekre. Ez muszáj. E nélkül nincs gazdálkodás.

Különben szegény Gábort tavaly megütötte a guta és Gergely négy leányára hagyta azt a pénzt, a mit Gergelytől visszacapott.

Más ujság nincs. Hanem hogy Vezekényi két év előtt beadta a kulcsot. Most biztosítási ügynök a Newyorknál.

Az öreg pap még mindig él. Most nyolczvannolcz éves. Azt mondja, hogy a papramorgónak köszönheti ezt a hosszú életet.

Ezt a papramorgót most Gergelynél iszsa. Ennek kitünő édes körte-pálinkát tud csinálni a felesége és nagy szívvél tudja kínálni azonfelül.

A papocska szeret évödni vele:

- Édes hugomasszony, kis huszárt szeretnék már a bölcsőben látni.

Gergelyné elpirul, de azért tréfásan felel:

- Majd sorát ejtjük annak is. - Aztán komolyan hozzáteszi azt a mondást is, a mit az urától tanult el: «Jó az Isten!»

Sunyi Bödi és a szolgálója

I.

Bödi András a félszer alatt kente bricskája kerekét s mert sikongást hallott a pitvar felől, csak úgy kutyorodtában hátrafordult, hogy megtudná, mi az.

Kis Pesta, a cselédje cziczázott Borissal, a szolgálójával. A Boris sikított, mert megcsipte Pesta.

Bödi András bizonyos érthető okokból nem jó szívvvel nézte ezt a mulatozást.

- Már meg mindig esz a fene benneteket! - rivalt rá a mulatozókra. - Hej! ha nem takarodtok dolgotokra, még ma elhányok valakit!

Pesta még egy utolsót püffentett a Boris hátára, azután csakugyan mentek a dolgukra mind a ketten.

Boris egy csirkének iramodott neki és hajszolta tüskön-bokron, míg elcsipte végre, azután megvérezte a konyhakéssel, végre kicsapta a nyakaszegett állatot az udvar közepére, hogy vergődjék ott, mert a pitvart befrecskelné vérével, a mivel csak neki gyülnék meg a baja.

Pesta ellenben az istállóba fordult be és valószínű, hogy a lovakat puczoválta, mert olyankor szoktak a lovakkal úgy veszekedni: «Nye te nye, Sármány! Czurokk, az apádat! Hohehő!» Ezek a cifraságok hallatszottak ki ugyanis az udvarra, meg a lovak nyihogása és dübögése, a mint patkóik a kongó hidláshoz verődtek.

András elkészülvén bricskájával, még megfogta a rudja végét és tologatta előre-hátra, hogy elég futosó lesz-e már, azután meggyőződén, hogy az, bement a házba.

A pitvaron még leszólta Borist, hogy ne tutymogjon soká a kopasztással, úgy ment a szobába. Ott a mestergerenda fölibe nyult és levett onnan egy kék írást, lecsapta az asztalra és nekidült, hogy majd elolvassa. Ez nem ment olyan könnyen, mert nem tintával volt írva (törje ki a rossz!) az adta írása, hanem litográfozva volt. Sápadtak voltak a betük, mint a köd és némelyiknek a fele is hiányzott: úgy meg volt kopva. Végre mégis kisütötte András azt, a mit tudni akart belőle. Hét pengő és huszonhat krajczárokat követelnek tőle adóba. (Persze igaztalanul.) Nohát kifizeti, gondolta, mert ugyis hiábavaló lenne a kapálózás, de legalább leszidja a jegyzőt. (Azt már megteszi, ha megpukkad is, mert jussa van hozzá, ha egyszer fizet.)

Tudnivaló ugyanis, hogy nagyon goromba ember volt András gazda, leggorombább az egész faluban. Elannyira, hogy már nem is számított Bereten a csunya beszédje, mert mit tehet ő róla, hogy fehér a mája.

Pedig dehogy volt fehér az András mája. Az egész ember csupa józanság és nyugalom. Nyugalmánál már csak önzése volt nagyobb. És éppen ez az önzése volt, a mi megkövetelte a lármás, szitkos magaviseletét, hogy elriadván tőle az emberek, senkinek eszébe se jusson tőle szívességet, kölcsönt vagy miegymást kérni. Bizony csak ezért és nem meggyőződésből volt András olyan csunyaszáju.

Nem is szerette senki, azt csakugyan elérte. Félni se félt ugyan, de hiszen azt ő nem is akarta...

Tehát elhatározta András, hogy orra elé vágja a jegyzőnek a követelt hét forint huszonhat krajczárt. De majd csak holnapután, - akkor van az utolsó napja, - addig is hagy maradjon zsebében a pénze.

A kérdés csak az volt, hogy mi módon és kin kárpótolja magát az ötlet ért váratlan veszteségért. Mert hol van az megírva, hogy éppen ő csalódjék, ne más! Miért legyen a természetben vesztes csak ő?! Pénz kell az államnak? Jó. Neki is kell. Pénzt harácsol tőle az állam? Jó. Hát ő majd mástól harácsol. Ha egyszer másképpen nem találja meg a számítását!

Ámde, kitől harácsoljon ő hét forint huszonhat krajczárokat? Mert jó az államnak: attól minden lélek meg hagyja magát kopasztani, merthogy muszáj, de ki hagyja majd magát tőle megfejni?

Ki? Hát a cselédjei. Mert valamiképpen kenyeret ad szájukba, ugyanazonképpen el is vonhatja szájuktól azt a kenyeret.

Hát ez egyszerű, csak a módját kell eltalálni ennek az eljárásnak már a népek miatt is (hogy nyelvet ne öltsenek rája), ha nem is éppen a törvény miatt. Az alól kibujik ő, azért van annyi esze.

Mély gondolatokba merült András. Agyafurt eszével meghányta-vetette az összes lehető megoldási módokat. Sorra vette őket; egyiket szembeállította a másikával (melyik könnyebb és tetszetősebb?) míg végre is abban lyukadt ki, hogy legjobb lesz, ha kárban kapja valamelyik cselédjét. A kárt majd ő kétszeresen levonja a béréből, így aztán egy csapással meg lesz térítve mind a két «kára»: az igazi is meg a másik is.

A tett embere volt András, hát elhatározta, hogy azonnal körülnéz háza tájékán és ha csak egy szög is hiányzik boronában, ekében, rögtön lármát csap, kijelentvén Pestának, hogy a hiányért ennyit meg ennyit fizet.

Nekifogott András a szemlének s tűvé tett mindent. Hol itt, hol ott bukott föl zsíros veres képe: hiun, padláson, félszer alatt, istállóban - mindenütt. De sehol sem tapasztalt semmi legkisebb hibát se.

- Nagyon alkalmas gyerek ez a Pesta, - mormogta és vakarta fejét. Szinte boszantotta most, hogy olyan alkalmas. Nem vágott neki ez a körülmény sehogy. Ugy szeretne volna, hogy csinált legyen neki Pesta vagy öt forintnyi kárt, például a bricskában, a miből osztán kicsaholt volna tizenkét forintokat, a mely tizenkét forintból kikerült volna a bricskajavítás is, az adó is.

De hát nem volt kára sehol és semmiben. Bemegy hát az istállóba, mert mit csináljon. Ott ellenséges szemekkel nézte Pestát, a ki még mindig vakarta a lovakat.

- Kibuj a ravasz kutya a markomból, - gondolta inkább, mintsem dünyögte.

Pesta rágyujt egy nótára. Levegőnek nézi az egész gazdáját. Ő elvégzi dolgát rendesen, pontosan, egyéb köze nincsen hozzá, hát mit parádézzon vele. A kolerikus Gatyó, a sárgábbik kancza nyí a vakaró alatt, arra se vet ügyet. Hagy nyíjjon. Majd fejbeveri, ha egyszer megharapja, az aztán az övé lesz. Hát csakugyan hátába harapott Gatyó Pestának és ezért csakugyan fejbeteremtette őt Pesta a vakaróval.

András mereven szemekkel nézte azt a jelenetet. (Nem lehetne ebbe az esetben belekötni valahogy? Fejbe verte a lovát!) Gondolta, hogy bajos, mert megvan a ló egészben: csak olyan, mint volt.

Pesta most elvégezte a «puczoválást» és kezdte befonni a lovak sörényét. Kukoriczahéjjal fonta: attól lesz kondor. Majd a lovak farkát köti föl szép csimbókba. (Az istálló nem legyes egy csöppet sem, minek lógnának hiába!) A kesely farkából még kihuz egy pár szál szőrt. Ezeket szépen a szájába veszi - ott nem hányódnak el - úgy köti föl csak a kesely farkát.

András gazda vigyorogva és kárörömmel nézi ezt a műtétet. Egy eszméje támadt. De nem szólt a világot se. (Hagy tépje meg először jól a keselyt: az kell neki éppen.) Csak akkor szólal meg, a mikor elkészült Pesta:

- Muti csak azt a lószőrt, he!

- Ehun!

András átveszi a nyálas szőrmatringot és megszámolja, hogy hány szál van benne.

- Egy... kettő... huszonegy.

Pesta csak bámul, megveszett-e a gazdája, de nem szól semmit. Szól azonban András! Homlokára huzza szemöldökét, hátracsapja fejét, hogy több hang férjen ki torkán, úgy káromkodik:

- Hát a ki hajnala van annak a ficzfán fityegő vakapádnak, te az én lovamat téped!

Pesta csendes indignációval csóválta fejét, úgy felelt félvállról:

- Mán meg mi lelte kendet? Hasszesze, kefére is kell.

- Kefére? Hű, még szólni mersz, a poncziusodat! No, drága lesz neked az a kefe!

Pesta mellbe lökte magát bütykös nagyujjával és tettetett kíváncsi hangon kérdezte:

- Nekem-e?

- Hát tán nekem? Minden szálért egy garast fizetsz. Hogy jól megértsd és ne kápálj, ha majd negyedkor levonom béredből. A heptyikás mivoltát annak a!...

Pesta gavallérgyerek volt a talpán. Nem is igen boszankodott a negyvenkét krajczárért, annyira furcsának találta az esetet. Gondolta azonban, hogy legalább élvez a pénzeért: ki-figurázza a gazdáját. Eléje állott alázatosan, csak szemével hunyorgatott sunyimódra.

- Hát csak megfizetem. Való, hogy kifizettem volna mégannyit is.

András féloldalt kapta fejét ezekre a szavakra; szinte kiabálta az ábrázatja: «Bolond is voltam, hogy többre nem tartottam.»

Pesta most előre tolta az állát, úgy kérdezte susogva, mintha restelkednék a gazdája miatt:

- Már most csak azt mondja meg, hogy mért méri kend a lószőr szálát éppen hogy garasával?

András nem jött zavarba. Ő soha se jött zavarba. Nincs olyan kérdés, a mire ő meg ne feleljen.

- Hát úgy van a, szógám, hogy nem a lószőr ér egy garast, hanem a ló ér kevesebbet, ha hitvány a farka. Igaz-e? Vagy kéne neked kopaszfarku ló, he!

Pestát boszantotta a ravasz felelet. (Mert tény, hogy a falusi gazdaember azt szereti, ha mennél sűrűbb farka van a lovának.) De nem hagyta annyiban, már ha fizet, legalább ő nevéssen utoljára. Odaszól Andrásnak nagy fontosan:

- Igaz, a mi igaz, bumhos kell, hogy legyek a lú farka, hanem már most nyirekezzék ám meg, gazduram.

- Én-e?

- Hát nem is én, mert én mán tegnap nyirekeztem.

- Megvesztél? Hát minek nyirekezzek én?

- Hát csak kefének, instállom, mer' ha lószőr nincs, hát jó lesz a kend haja is kefébe, - szolt Pesta a lehető legszemtelenebb pofával.

András gazda oda lett ennyi szemtelenségtől. Mert tudta, hogy boszantani akarják őt. No, gondolta, azért se haragszik meg a kedvéért. Hát a Pesta orra elé tartotta a nyálas lószőrmatringot és malicziózus nyájassággal veti oda:

- Hát ez mi, szentem, violám, ha nem lószőr?

Csak ezt várta Pesta éppen.

- Lószőrnek lószőr, hanem avval majd csak én kefélek, mert kendnek drága lesz ez a kefe, a mit az én lószőrömből kötök, csak a haja huszonegy garasomba van, - vágta ki kegyetlen humorral Pesta és nevetett is a végén. Még a czombjára ütött, hogy csakugy csettent, aztán nekiguggolt, úgy kaczagott.

András lefőzöttnek érezvén magát, odacsapta Pestának a lószőrét és nem is igen bánta, hogy kinevették. Ebben a tekintetben éppen nem volt magyar természete. A fő, hogy negyvenkét krajczárt sikeresen letörlesztett adótartozásából. Huszonegy szál lószőrrel negyvenkét krajczárt törlesztett! Szörnyen tetszett az neki. Boldog megelégedéssel dicsérgette az eszét. - No, ész van itt bőven, - bókolt magának és jókedvvel ballagott szobájába. Ott elővett egy szakajtó kukoriczát, hogy a tengeri szem segítségével kiszámítsa, mennyivé apad hét forint huszonhat krajczár, ha negyvenkettőt elveszünk belőle. Ehhez már az ő esze sem volt elegendő egy-magában, kukoriczaszem nélkül.

Kijött az eredmény: hat forint nyolczvannégy krajczár. Hát még ennyit kell valahogy beszélnie!

- Sok pénz ez még, - motyogta. - Bárhanem a Borison lesz muszáj bevennem, - okoskodott tovább és rázta a fejét.

Igen, mert szerette volna kikerülni, hogy Borisra kerítse a sort. Ugyanis bibéje volt ennek a sornak. Az, hogy Andrásnak nem lévén felesége, a Borissal kellett, hogy éljen. Legalább addig, a míg el nem viszi Borist valami kótyonfitty legény. Akkor Borisnak kilenczven forintot tartozott adni András egy tehénre és egy ládára, addig ingyért szolgálta minden tekintetben. Hát már most a Boris kelengyéből csipje el a még szükséges hat forint nyolczvannégy krajczárokat?! Annak a Borisnak kelengyéből, a ki csak éppen hogy pap-végről nem volt a felesége? Már ezt ő maga is sokalta. Elhatározta, hogy előbb megpróbál mindent, csak a végső esetben rövidíti meg Borist. Azt már tudta, hogy Pestát nem csipi meg másodszor, - vigyáz az most magára, - hát másfelé terelte gondolatait.

Volt a faluban egy szegény özvegy asszony, - Rehákné. Ez tavaly tehenet vett tőle hatvan forinton. De nem birta az egész összeget egyszerre lefizetni, hát tiz forinttal adósa maradt. Ezt a tiz forintot kifizette ugyan azóta Rehákné, de - mindegy - az arról való adóslevelet elfelejtette visszakérni, hát még mindig adós. Irással tudja bizonyítani. Ha sikerül ezt a tiz forintot minden nagyobb baj nélkül másodszor kivásálnia, - akkor kiengedi Borist. Különben... nem tehet róla. Miért legyen ő a vesztes, miért nem Boris? Ha ő nem akar az lenni, segítsen magán, a hogy tud, valamiképpen ő is csak maga segített magán, nem is más.

Ezzel a csalási szándékával azonban pórul járt András. Rehák Jancsi, a Rehákné legényfia jól megmángorolta érte, sőt még a törvénnyel is fenyegetőzött. A szomszédasszonyok meg kiköptek előtte, hallván a rut csalásról.

Mit volt mit tennie? (Szakad a pad!) Hazament és elővette Borist.

- Te, Bori, nagy baj van, hat forint nyolczvannégy krajczárt vett rajtam az ország adóba.

- Hát osztán? - kérdezte Boris, vonogatva gömbölyü vállait. - Mi közöm nekem a kend bajához?

- Mi közöd-e? Hát valami közöd csak volna? A mikor engem megkárosít valaki, hát azon vagyok, hogy kárpótoljam magamat, az meg nem megy másképp, csak ha én is megkárosítok valakit. Ez pedig te leszel, mert mán nincs más a kezem ügyében, megpróbáltam mindent...

- Mit akar kend? - kérdezte Boris nyersen.

- A te kilenczven forintodból lehuzom a káromat, - válaszolt András, igaz röstelkedve, de mégis.

Boris csöndes leány volt. Nyers, vad, de csak a szemei beszéltek jobbára, ajkára nem igen szeretett szót venni. Ám ez a komizság kihozta sodrából a nyelvét. Elkezdett az peregni, hogy se vége, se hossza, szitkozódott, fenyegetett vele: hogy száradjon el a keze, fusson ki a szeme, - s több efféle, - ha meg nem boszulja magát ezért a csufságért, ha...

De András csak nem ijedt meg. Mindössze, hogy válla közé huzta nagy fejét és kifordította széles tenyereit: hogy ő nem tehet róla, baj a baj.

Boris elképedt. Meg is unta a veszekedést, látta is, hogy nem menne vele semmire (ismerte gazdáját), fölvetette az ultimátumot:

- Ha levonja kend, százszorosan fizetem vissza, ugy segéljen! Hát levonja kend?

- Le.

Erre Boris nem szólt többé egy szót sem. Kiment az udvarra, nyugodtan folytatta, a hol elhagyta, végezte dolgát rendesen. Vízet huzott a kutból, mosogatott és vigan sulykolta a nedves ruhát, hogy csak ugy csattogott. Majd rágyujtott egy nótára, egy furcsa nótára:

Ki az urát nem szereti,
Kopotnyikot főzzön neki...

Este, mihelyt mindent rendbeszedett volt, fölászott a padlásra, ott kiszakított a háztetőből egy csomó szalmát, csóvát gyürt belőle és meggyujtotta ezt a csóvát. A mikor jó lobot vetett, keresett neki egy alkalmas helyet a szalmafedélben és odanyomta arra az alkalmas helyre. Azután, mint a ki jól végezte dolgát, nyugodtan ereszkedett le a lábtón a pitvarba.

II.

Öt percz múlva már lángban állott a Bödi szalmafedelű háza.

A harangot félreverték és szaladva gyülekeztek a népek a vész helyére. A szomszéd házak tetején az érdekelt felek sorakoztak, egyelőre csak dorongokkal fojtva a beharapó szikrákat. Várták a szivattyut és a vizes hordókat.

Először a vizes hordók érkeztek meg; a szivattyu csak később, mert annak a kerekébe dagadt valahogy a tengelye, hát nem gurult a lovak után, csak csuszott.

A falu tüzoltó-parancsnoka, Csuka segédjegyző ur egy nagy rézsisakkal fején és egy kis baltával oldalán kísért a «pumpát», körülötte fegyelmezett népei; némelyike bádogsisakban, némelyike huszárcsákóban, némelyike csak czibilben bizony.

Csuka káromkodott, vezényelt és ide-oda szaladgált, de senkise ügyelt reá, hiába koptatta a hangját. Pedig nagyon akarta mutatni, hogy milyen legény ő vész idején. És nem mondhatni, a jajgató asszonyok, a kiknek tetszett délczeg egyenruhája, meg is bámulták őt érdeme szerint. De a komoly, nyugodt férfiak inkább csak a kovács után mentek.

Ez a kovács - egy hatalmas termetű, bőrkötényes, ősz ember - kurtán, higgadtan rendelkezett itt-ott, mindenütt. De csak akkor, ha szükségesnek látta. Hiába nem szutyongatta az embereket. Hanem ha mit mondott, az aztán parancs volt. Semmi hivalkodás, semmi fontoskodás nem volt ebben az emberben. Látszott, hogy teljesen megfeledkezett az én-ről s minden figyelme és energiája a tüzre irányult...

A láng lerágta az egész háztetőt. Már a padlást nyalták a tűznyelvek. És a parancsnok még nem tett semmi dicsőségre szert! Ez boszantotta. Meg akarta mutatni ezeknek az embereknek, a kik őt kutyába se veszik, - hogy ki ő, hogy milyen a polgárdi ember. (Polgárról került Lasnakra nemrégiben.) Azt azonban még sem akarta megmutatni nekik, hogy ég meg egy polgárdi ember, hát nem ment az égő házba. Hanem azt tette, hogy titokban befente arcát égett pernyével, hogy úgy nézzen ki, mintha csudára egyenesen a lángok legközepéből menekült volna ki. Ezzel a kormos ábrázattal próbált újra szerencsét. (Most már csak tán hajtanak a szavára!) Fokozott hévvel kezdett rendelkezni: orditozott, üvöltött dühében. Nem használt semmit: rá se hederítettek a komoly emberek...

A házból még nem czipeltek ki mindent. Különösen az éléskamrában maradt még sok mindenféle: lisztes zsák, oldalszalonnák, tiszta buza és még sok egyéb. És a mi baj, már nem állták az emberek a füstöt és hőséget, nem voltak képesek többé menteni.

Azaz dehogy nem! Ott volt a kovács! Ez eddig rendelkezett. Most került rá a sor, hogy dolgozzék ő is. A mikor a mások szíve már nem elég erős, akkor jön ő.

Kapott egy veder vizet és magára zuditotta. A szivattyusoknak intett, hogy arrafelé fecskendezzenek, a merre tart. Azután bevetette magát az égő házba. Kihozott onnan egy zsák lisztet. Visszament. Másodszor két oldal szalonnát hozott ki a lángok közül. Most egy vederbe mártotta ősz fejét, aztán ugrott be újra.

A segédjegyzőt lelkesítette ez a lelki nagyság! (És csakugyan megmutatta, hogy nem pipogya ember a polgárdi ember.) Utána ugrott a kovácsnak a tűzbe. Az emberek erre már bicczentettek a fejükkal.

- No, mégis derék ember ez az idegeny.

Jött ismét a kovács egy zsiros bödönnel, azt már csak úgy csapta le, nem birta tovább. A fél bajuszát bent hagyta, elkapta a láng; egy seb is volt a homlokán. Már nem ment vissza a tűzbe. Vigasztalta Andrást: - Hisz nem maradt bent egyéb, mint egy kis gabona.

- No meg a kis jegyző, az istenfáját, - szólalt meg egy jóra való paraszt.

- A jegyző? - kérdi a kovács és tágranyitotta szemeit.

- Igen, a parancsnok.

- Az akkor odaveszett, - mondta a kovács és lehorgasztotta fejét. Majd szomorúan folytatta: - Kár egy ilyen fiatal gyerekért.

A népség ráhagyta: Kár, kár, még alig pelyhedzett a bajusza.

Ekkor egyet gondolt a kovács. Megvillantak szemei. Egy pillanatig az égre nézett velők, mintha Istent keresné ott a magasban.

- Eh! én meg már vén vagyok. Eleget is éltem, megpróbálom, - szólt és a másik pillanatban újra eltűnt a lángok között.

A férfiaknak elállt a lélegzetük. Az asszonyok jajgattak és sirtak. Olyan is akadt, a ki imádkozott. A szivattyusok óriási erőfeszítéssel dolgoztak, mintha csak tőlük függne egy hős ember élete. Sistergett az üszök a vizsugár nyomán, de oltani nem volt képes, csak füstöt csinált a lángból, ám a láng is megmaradt azért.

- Csak le ne szakadjon a tető, addig van remény! - szólt a főtisztelendő ur és keresztet vetett magára...

...Egy üvöltés tört ki egyszeribe az összes torkokból. Csudálatos hangok fakadnak az öröm és meglepetés nyomán, semmi más hangokhoz nem hasonlíthatók: mintha nem is a hangszálak, hanem egyenesen a sziv idegeinek rezgése szülte volna őket.

A kovács jött, vállán a másik hőssel. Illetve nem jött, de tántorgott. Az égő ház ajtaján már csak úgy bukott ki a testével.

Megmenekültek. Élt a segédjegyző is. Igaz, hogy a jobb kezét összeroncsolta egy zuhanó gerenda.

- Vége a kenyermeknek, - dadogta és bambán bámulta nyomorék kezét. Ekkor eléje lépett Csontos, a falu birája és ekképpen szólt, nagyot ütven öklével domboru keblére:

- Már pedig itt Lasnakon mást nem teszünk meg jegyzőnek, mint az urat, ha fél keze lesz is. Igaz-e, embereim?

Rázugta a népség az egész lelkével: Szent igaz!

*

Két érdemkereszt érkezett a főszolgabíróhoz. Az egyik a segédjegyző, a másik a kovács számára. Ezt a másikat vissza kellett küldje a főszolgabíró, a kovács nem fogadta el.

- Csak egy kereszt van: a Krisztusé! - azt állította a puritán.

III.

Másnap azt mondja Boris a harangláb alatt a falu füle hallatára:

- Ha ott vész a Csuka, én is beugrom a lángba.

- Ejha! minek, he, - kérdi Csontos, a bíró.

- Mert hogy miattam... - tovább nem folytatta Boris, elkapta szavát a bíró.

- Miattad-e? Hát ha miattad, akkor te...

Boris érezte, hogy elárulta magát. Daczosan rántott a vállán, már-már szólni is akart, de előbb Bödinek volt valami mondanivalója. Sietett vele nagyon.

- Nézzétek a jámbort, hát még mit nem hisz magáról. Tán biz miattad tűzbe ugrik valaki, tán, hogy megvegye szivedet? Kell is azért tűzbe ugrani! - így beszélt a nagyeszü Bödi. Hangos kacaj követte beszédjét.

Boris meg volt mentve. A bíró gyanuja belefult az általános kaczagásba.

*

Miért mentette meg Bödi Borist?

IV.

András ugyanis mindent tudott: rajtakapta Borist, a mint jött le a lábtón, közvetlen a tűz előtt.

Ez nem futott világgá, mint más leány tette volna. Meg se remegett a bosszu érzetétől elfásult szive. Nyugodtan várta, hogy ítéljenek fölötte ember és törvény.

Hiába várta. Senki sem ítelt fölötte. András nem árulta el.

Ez a különös ember egy szót sem szólt hozzá, míg a biztosítási összeg a zsebében nem volt. Ez meg lett hamarosan a tüzeset után. Új biztosító társulatnál biztosított; ez, hogy reklámot csapjon vele, sürgönyileg intézte el az András sorát. Szó nélkül fizették ki a kárát, még többet is. (Szükséges az néha, sőt kell is, hogy a paraszt bevegye a maszlagot.) Csak akkor kereste föl András Borist.

- No, Bori, te sátán fajzata, most már nem hat forint nyolczvannégy krajczárokat vonhatnak le a kilenczven forintodból, hanem kilenczvenet.

- Menjek csak kend a törvényre, oszt jelentsen föl, én szóba nem állok kenddel.

- Hát nem szólok egy szót sem, - szólt András nagy vigyorogva - mert nem kárt csináltál, ha' hasznót.

Boris összecsikoritotta fogát. Fájt neki, hogy hasznót csinált kár helyett. Hogy bezárják? Bánta is ő, ha egyszer megboszulta magát. De így!...

András ezenközben előveszi zsiros bugyellárisát és először megemelgeti. Ezerkétszáz forint volt benne, csupa tizes bankóban. Azután megnyálazza mutatóujját és kinyal a százhusz bankó közül kilenczet. Ezt a kilenczet újra végigmorzsolja, hogy nem-e ragadt közülök kettő egygyé. Nem.

- No, Bori, itt van a pénzed, vigyen el a karádi boszorka! - mondta András, egy asztalra téve a kilencz tizest.

Boris arcát elborította boszutól teli szívének sötét vére...

- Kell a kutyának!

- No, mán no!

Boris dühösen összemarkolja a bankót és arczába vágja az ámuló Andrásnak. Ez fölszedi és visszateszi az asztalra, azután ott hagyja Borist. (Majd mást gondol, ha magába marad.) De ez csak utána hajítja a pénzt újra.

- Mondtam már, hogy kell a kutyának!...

V.

Négy hónap alatt fölépült az András háza még pedig rangosan: zsindely alá építették. De még ideje sem volt újra biztosítani, ismét rászállt a vörös kokas: porrá égett.

András gazda a haját tépte fájdalmában De hallgatott. Még csak nem is káromkodott. Hanem a helyett elvette a Borist igazi feleségül. Mert nagyon, de nagyon félt tőle.

Hát nem is égett el többet a háza. És nem is fél már a Boristól. Még el is veri néha.

Az türi neki. Hogyne, hiszen az ura!...

A két kyklopsz

(A dargói csuda)

Buzát nem igen ad a dargói határ. A dargói határ a kősziklák hazája. Egy-két hüvelyknyi humusz, alatta mindjárt kövek: hideg, kemény óriások, a miktől nem birnak gyökeret verni a gyenge növények, hozzá nem férnek a földanya emlőjéhez.

De hozzáfér az ember! És megszijja. Mert az embernek is csak a földanya ad élni valót. Ha pedig nem ad; vesz magának erőszakkal tőle, megbirkózik vele.

...A kősziklával való örökös küzdelemben élnek a dargói telepések. Kőfejtők, kőfaragók. Meghasogatják, szétszaggatják azt a kőpánczélt, a mi elsorvasztja az ő kenyéradó növényüket és eladják palotára, szoborra, hogy kenyeret vehessenek az árán. Így is jó az, ha nem lehet *másképen*. Mert bizony mégis csak jobbízű az öntermesztette kenyér. A magyarnak legalább jobban esik.

Dicső dolog is ez: a természettel karöltve teremteni.

...Az ember megszántja a föld hátát, szépen elápolgatja, porhanyóra, simára takarítja... aztán elhinti rá a magot. A föld hálából kicsiráztatja ezt a magot... A nap is megbecsüli az ember szeretetteljes munkálkodását és segítségére áll. Kicsalja a csirát meleg, ragyogó sugarával, felneveli, szépen gyümölcscsé érleli... Akkor aztán Isten ajándéka következik: Nesze ember, ez a tied, arasd le és vedd jutalomképen, a miért segítettél nekem teremteni...

Ilyen érzések rügyeznek a szántóvető keblében. Bárha ezek az érzések nem alakulnak képzetté soha, misztikus sejtelmek maradnak csupán. De gyönyört okoznak az ilyen sejtelmek; világfentartó ösztönök azok.

Azért is derültebb, plasztikusabb, méltóságteljesebb a szántóvető, mint más ember fia. Komolyabb, istenfélőbb és erkölcsösebb. Mert közelebb áll a nagy Alkotóhoz; naponként érzi hatalmát és kegyességeit...

Az iparos, a gyári munkás, a mesterember, hej, az már kutya legény! Egészen más a jelleme. Ő nem szívbeli bajtársa a természetnek, hanem ellensége; törí-zuzza, igába hajtja az elemeket; nyugözi, megváltoztatja a természet ősi harmonikus rendjét. Az ő alkotása harcz és rombolás. Innen, hogy a munkásnak durva, elégedetlen, lázadó a természete. A kemény munkától ina rogyik, idővel megkeményedik a szive... Csuda is! A mikor nincs szegénynek igazi nyugalma: a mikor a nyugalma csak fizikai és nem lelki üdülés!... Mert nincsenek *érzései*, a mik beleillesztenék lelkét a nagy világharmóniába; csak eszméi, gondolatai vannak, a mik félrevezetik agyát és megbomlasztják idegrendszerét... A természet nem dajkálja, nem pártfogolja, nem oktatja erkölcsökre őt, mint a boldog parasztot. A napsugár, a harmat, a virág, a gyümölcs nem Isten áldása neki: meleg, csatak, takarmány csupán... Nincs - nem él meg - szívében az ideál. A joggal vesződik: emberi jogokkal, a mikben nincs igazság, szépség és jószág, csak erőszak, korlát és kapzsiság...

Hanem azért akad, magyar munkás között bizony akad olyan is, a kinek szüz marad a lelke, rendithetetlen a nyugalma az élet legéktelenebb zivatarában is. ...«Nec orbis pavidum feriunt runiae.» Ilyen volt Danyi Mihály.

Hej, híres legény volt valamikor ez a Danyi: roppant erejű és nagy verekedő; de becsületes azért. Igazságos volt mindenha és nagy volt az ő Istenbe vetett hite. Pedig bizony gyakran *meqlátogatta* a Gondviselés. De még arcizma se rándult soha a csapásra; örökké ott ült

arczán a méltóságos turáni nyugalom... Szava se volt rá. Csak ha sajnálgatták. Ilyenkor is csak annyit mondott:

- Az én Istenem akarta, hát jól van az ugy...

Valamikor szántóvető ember volt ez a Danyi Mihály. Szép egy kvárta földet örökölt az édes apjától a Topolya partján. Belsősege oszlopos tornáczos; határbeli földje fekete, porhanyó; rétje selymes, zöld, szinte nevetett.

Épen házasodni készült Mihály, a mikor az első nagy csapás érte.

Tavaszzal volt, egy kemény tél után.

A hegyekben temérdek hó és jég gyült össze; az most mind elolvadt a tavaszi nap sugarától. És megindult a völgybe rombolni, pusztítani. A Topolya medre benyelte a mennyit benyelhetett. Hej, de nagyon szűk volt annyi rabló víznek az a kis ágy. Elmosta, kitágította a szűk medret és csinált magának réteken, mezőkön mellékcsapásokat. Dánoson, a Danyi faluja határában magában öt medret vájt. De még az sem volt elég neki. Rácsapott a falura is és szétrombolta a házait.

A Danyi oszlopos házát vitte el először az ár. És a Danyi földje lett az ötödik Topolya meder. Nem maradt semmije. A pap vigasztalta. Danyi zokon vette.

- Elvette Isten - mondotta - az Övé volt, mert minden az Övé.

Danyi most már természetesen nem házasodhatott. Azt mondta Pató Erzsébetnek, a mátkás társának:

- Most már nincs hová vigyelek Örzse, hát várj reám, a mig az Isten uj hajlékot ad... Ugy-e vársz?

Hitetlen egy teremtés volt ez az Örzse. Azt felelte Danyinak, szerető társának, volt szive hozzá:

- Nem várok én kigyelmedre mert igen soká tartana. Megyek inkább a Csobolygó Pistához, mer' az mingyárt *akar*.

- Jó - mondta Danyi egész nyugalommal - ha csak *olyan* vagy, akkor jobb is, ha mész.

- Milyen vagyok én? - pattant fel a kényes rangos Pató Erzsébet és szikrázott a szeme.

Danyi vállat vont:

- Istentelen...

És szívének egyetlen hurja se rezdült meg az Örzse után. Olyan egészséges, ép szive volt neki.

Annál többet siratta Örzse őt. Különösen, mivelhogy igen sokat verte feketevérü ura: a Csobolygó.

Hát még mikor gyarapodni, nőni kezdett Danyi: béresből - mert cselédnek szegődött az öreg báróhoz - gazda lett, gazdából kulcsár, kulcsárból ispán! Ugy megcsordult az Örzse szive, hogy nem állotta tovább a büszkesége: megvallotta Danyinak:

- Az Isten vert meg engemet, hogy megszegtem a kendnek tett esküvésemet...

...Igaz, nem soká tartott a Danyi szerencséje. Szégyenbe borította a sors becsületes fejét.

Az ugy történt, hogy megdézsmáltak a báró magtárát éjnek idején. Betörték a falát és elvittek belőle vagy ötven mázsa buzát.

A törvényt ülő birák egy hónapi keresgélés és okoskodás után azt sütötték ki, hogy Danyi a betörő tolvaj, más nem is lehet. A Danyi szemébe is megmondták ezt, merték a szemébe mondani.

No hát ezt nem tűrte a Danyi természete. Kegyes szívvvel vette Isten minden csapását, de már az emberekkel másképp számolt el ő. Ha pozdorjává törik is a csontját, embertől nem tűrt megaláztatást... Görcscsé szorította hatalmas öklét és rácsapott a vizsgálóbíró feje tetejére, hogy menten lefordult a székeről, azt se mondta: jaj.

Danyit természetesen legott elcsukták e miatt. És ki nem eresztették két álló esztendeig. Pedig kiviláglott, hogy csakugyan nem ő volt a tolvaj. És a vizsgálóbírónak sem lett különösebb baja. De hát hiába, a törvény dupla krétával rójja fel a felkent szolgálai ellen vétkezők adóságait...

Mire kikerült Danyi a börtönből, nagyon megváltozott a világ Dánoson. Legalább úgy látta Danyi. Mert bizony alig állottak vele szóba az emberek; saját atyjafiai is kerülték, az öreg báró sem eresztette maga elé.

...Furcsa! - gondolta Mihály - két évig ültem a becsületért, megszenvedtem az igazamért és mégis... a helyett, hogy jobban megbecsülnének érte, mint a bélpoklost, úgy utálnak az emberek...

Elmosolyogta magát. (De hitványak a népek.) És hátat fordított a szülőfalujának (Majd ad neki Isten másutt is kenyeret).

Adott is egy hónapra valót: a balajti uradalom kulcsárja lett Mihály.

Ám egy hónap alatt kitudódván valamiképen, hogy börtönviselt: kiadták az útját Danyinak. Mehetett tovább.

Hát odébb is állott és feltette magában, hogy ezentul nem árul zsákba macskát: nem titkolja multját, hogy csalódás ne érhesse se a kenyéradóját, se őt magát.

...Csak akad széles e hazában igaz ember, a ki meg fogja érteni az ő kevély lelkét - gondolta Mihály.

Hát pedig nem akadt. Azaz akadt volna biz az, ha hittek volna szavának. Csakhogy nem hittek neki. Olyan a börtön, mint a tüzbélyeg: meggyalázza az embert, hitelét veszi.

Három vármegyét vándorolt keresztül Danyi, míg a negyedikben végre foglalkozást talált. Községi rendőrré tette meg a monaji bíró. Nem mintha bizott volna a Danyi *meséjé*-ben. (Biz csak lopott ő, ha ült), hanem ellenkezőleg éppen azért, mert nem bizott benne.

Ugy okoskodott ugyanis ő kigyelme, hogy nehezebb attól lopni, a ki maga is zsvány. Hát hogy az ilyen illő fizetségért jobban megőrzi a falut, mint más jámbor emberfia.

No meg is őrizte a falut Danyi. Ugy ránczbaszedte a bicskásokat, hogy nem tudtak tőle verekedni se. Ha ölbe kaptak, szétütött közöttük, kihámozta őket az egymás öléből és vitte fülönfogva a dutyiba. Egy szóval megrettegték roppant erejét Monaj falujának nagyhirű bicskásai.

Természetes, hogy ez így nem maradhatott soká. Mert hogy egy *idegeny* úgy megjuhászítsa az első legényeket is, mégis csak irtóztató szégyen a falura.

Maga a bíró is belátta ezt.

- Mán igaz, hogy nem jó ilyen marha legény a gáton. Még egyszer majd magamat is a csizmája szárába talál gyukni, ha rossz kedvibe lesz... - És elbocsátotta Danyit.

Ezután keserves napok következtek. Rengeteget koplalt Danyi Mihály. Mert az ingyen kenyeret nem birta lenyelni, *megszolgált* kenyeret pedig nem talált a hazában.

Hát - mit volt mit tennie - neki vágott a határnak: átlépte a honvédő bérczeket. És akkor az egyszer összeszorult a Danyi kemény szive is. Szurta, fojtogatta valami. Ádám érezhetett olyan kínzó fájdalmat, mikor kikergették a paradicsomból.

Csak hogy Ádám bűnnel terhelt lélekkel hagyta oda hazáját, a míg Mihálynak tiszta és nyugodt volt a lelkiismerete. Nem is soká tartott a bánata.

- Ha hazátlanná akar tenni az én Istenem, legyen meg az ő akarata.

...Végigbolyongta az egész Közép-Európát, de mint az üldözött vad, sehol sem találta helyét...

Hamburgban végre találkozott egy nyitrai tóttal, a ki épen ott drótozgatta a németek törött fazekait. Ez a tót egy eszmét adott neki: azt, hogy jó lenne áthajókázni Amerikába; sok ott a magyar amugy is; legalább egész árvának nem érzi majd magát.

Hát áthajózott Amerikába. A «Delfin» kapitánya átvitte ingyen. Azaz dolgoznia kellett a hajón: mosogatni és szemet hordani. De ezért élelmet, sőt még pénzt is kapott...

...Amerikában ráakadt Danyi a magyarjaira. És ott maradt közöttük álló harmincz esztendeig. Akkor osztán nem birta tovább a szive - egy pár ezer forinttal a zsebében visszajött *meghalni* haza.

De nem egy könnyen tudott meghalni Mihály. Hiába mult hatvan esztendő, még csak pihenni sem tudott, úgy hozzászokott, ott túl a tengeren a kemény munkához. Hát beállott kőfejtő munkásnak a dargói telepre... Ott él már ötödik esztendeje. És nem lankadó erővel és kedvvel vágja, repeszi a sziklákat. És nagy kedvét találja bennük... Hatalmas kemény óriások, gyönyörűség birkózni velük...

*

Ime ez volt az egyik kyklopsz: ez a Danyi.

A másik az egy bizonyos Borbély Ádám nevezetű. De már ez nem olyan fajta kyklopsz mint a másik. Sziklák között él ő is - terepfelügyelő Dargón - de nem velük áll harczban: egy még szívósabb óriással, a minek feje és lelke, millió feje és millió lelke van. A társadalom ez az óriás...

Valamikor pap volt Borbély Ádám; Isten igéjét hirdette. És követte is a mit hirdetett. De egyéb törvényt aztán - se egyházit, se világít - nem igen vett be a természetébe. Ugy tele volt Istennel, hogy igen kicsinynek látta az embert, nem ismerte el kötelezőknek parancsait.

- Csak egy törvény van - szokta volt mondani - az, a mit lelkiismeretem ír fel a homlokom megé. A többi rendészeti szabályzat, arra való, hogy a gyengék lelkéből az erősek számára hatalmi tökélet csapoljon...

Természetes, hogy ilyen elvekkal nem sokra vitte Borbély Ádám. A társadalomban nem fér el annyi szabadság, mint a mennyi az ő lelkében élt...

Leparancsolták róla a papi csuhát s mint közveszélyes nihilista szellemet, rendőri felügyelet alá helyezték a lánglelkű papot. Egyéb baj nem történt vele, mert a társadalomnak is van szemérme: a szólás és gondolatszabadság dogmája. Ez a szemérem mentette meg Borbély Ádámot attól, hogy lánczra ne verjék az emberek.

...Pedig tudták, hogy megadják az árát: hogy azt az *erkölcstelen rendet*, a mi az embereket buta nyájává veri össze, meg fogja bontani elméje hatalmával ez a pap.

Meg is bontotta. A merre csak járt, - pedig bejárta az egész országot - a meddig csak szava ért: megrészegítette az embereket a jog és szabadság ígéivel. Felkavarta az *erkölcstelen rendet*: erkölcsszabadságot hirdetett: a lelkiismeret szuverenitását proklamálta minden emberi törvény felett.

És az emberek, miként a szomszédos humuszföld a csendes esőáldást: akként szívták fel szikkadt lelkükbe üdítő tanait... Itt kiüzték papjukat, mert asszonyaikkal paráználkodott; ott megfenyegették a földesurat, bérlet, mert a vérüket szítták; emitt ellene szegültek a hatóságok erőszakosságának... igazságért és jogért kiabáltak mindenütt.

És kaptak igazságot és jogot. Mert úgy van az, hogy követelésre kapnak az erősek, kérésre a gyengék soha.

...Nagy volt hát a hatalma erős Borbély Ádámnak az emberek felett. Ám őt is utolérte a nagy erők tragikuma: szembekerült nagy emberi erejével egy még nagyobb erő: a természet ereje... És össze kellett roskadnia.

Egy asszony elcsábította Borbély Ádámot. Egy Delila megfosztotta őt attól, a mi urrá tette a tömeg felett: erkölcsi alapjától, hitétől, lelkiismeretétől.

Hosszu tévelygés és bolyongás után végre megbujt Dargón a szégyenével a hajdanta híres néptribun... Csendes néma hivatalnok lett belőle a dargói kötelepen. Kinosan ügyelt a rendre, hogy valahogy meg ne bomoljék: az erkölcstelen rendre, a mi nyájja alacsonyítja a társadalmat s a gyengék véréből az erősek részére tökéket csapol. De habár nem köteles vele, maga is dolgozik azért: töri-zuzza a sziklákat; hatalmas acél pörölye nyomán cseng-bong, szikrázik a gránit, duhog a föld. Szereti ezeket a vad nyers hangokat, a mik elzsibbasztják agyát, elnyelik emlékeit...

Ime a másik kyklopsz... Elzüllött alakok a tömeg szemében. Hogyne, az egyik kicsapott pap, börtönviselt ember a másik.

Ám a tömegnek rossz a szeme: erkölcsi színvak a tömeg.

Nem elzüllött alakok ők. Valódi óriások. A kor, a viszonyok törpék és züllöttek, a miért az ő lelki nagyságuk bukk.

Majd akkor fog az kisülni, ha eljő *ama nagy vihar*... Akkor a Danyi Mihályok fognak törvényt ülni az emberek felett és a Borbély Ádámok fogják diktálni a törvényeket.

Nem bombaszt ez.

Ime egy csudás kis történet, a mint megesett tavaly nyáron a dargói kötelepen... Egy kis szellő abból a nagy viharból felkerekedett, megcsapta a cynikus kőfejtők hevült ábrázatját és ujjászülte lelkeiket.

Csak ezt a szellőcskét kell megszászorozni, kiki kiszámíthatja, hogy igazi viharban mily óriások lesznek ez a Borbély és Danyi. De egyebet is kiszámíthat belőle az, a ki tud a lelkével számítani: a magyar faji erő megbízhatóságát, felébredésének pszichológiai genesisét: jövőnk történetét...

Azért gyönyörű ez a dargói történet...

Tavaly a nyáron, a dargói kötelepen esett meg ez a csudás eset, a mint következik.

II.

Délfelé járt az idő. Javában folyt a munka... Némelyek feszítő vassal dolgoztak, mások vésővel, pörölylyel. Öregebb, hozzáértő munkások dynamittal robbantották a gránitsziklákat.

Danyi Mihály egy-egy robbanás után megereszt egy tréfát. Ezen aztán nevetnek a többiek. Már a ki nevet tudniillik, mert van ezek között a munkások között sok olyan is, a ki nem tud nevetni.

Ime mingyárt Pratócs Samu: egy veres képű, szúrószemű legény, a ki előtt semmi se szent az ég alatt; utálja az embereket, saját magát is.

De Veder Jákót se hallotta nevetni soha senki se. Igaz, hogy ennek a szegény embernek elcsábította az egyik leányát egy úr, a másik meg tűzbe esett.

Igen mord ember volt még Szaniszló János is. Ez váltig attól félt, hogy egyszer csak megrukkan a kemény munkában. És akkor kénytelen lesz leugrani a szikláról. Mert koldulni nem tud. Egyszer régen próbálta már.

A többi munkások jobbára közömbös, üresképű emberek valának. Jókedvű tréfás ember az öreg Danyin kívül még csak egy volna közöttük: Csigolya Peti.

De ez azután olyan csajbókos fiú volt, hogy sosem fogyott ki a bolondságokból. Még pedig - különös passzió - olyan tréfákat eszelt ki többnyire, a mik miatt megrakták a munkástársai. De nem haragudott rájuk azért. Sőt! odaadta volna nekik utolsó falat kenyerét is, ha kéri: olyan lágy szíve volt.

Például ő tartotta el jobbára az öreg Baltánét is: egy irtó vén asszonyt, a ki ott élőködött a kőfejtő telepen, mert nem volt hová lennie. Férjét meglőtték a szabadságharcban; gyermekeit pedig, kik gondját viselték volna, elvitte a nagy kolera.

Szidta is érte a Gondviselést a csunyaszájú vénasszony, váltig jajveszékelt és káromkodott, pedig már csak két foga volt.

Különben káromkodott és panaszkodott itt majdnem minden ember. Különösen kenyéradójukat szidták, aztán általánosságban valamennyi urat.

...Megcsendült a déli harang. Pratócs épen emelte pörölyét, hogy egy éket verjen a gránitba. De nem verte bele. Hogy meghallotta a harangszót, messzire eldobta a pörölyt. Aztán kiköpött maga elé, nyújtózkodott és végre előkereste a tarisznyáját.

A többiek is. Megkezdődött a lakmározás. Csendesen meggondolva evett mindenki, hogy tovább tartson az élvezet. Szó nem esett közöttük. Csak Csigolya Peti hadart össze-vissza holmi becstelen bolondságokat és az öreg Baltáné átkozódott és hadonászott a mankójával, hogy az átkozódása még csunyább legyen.

Oda se neki. Rájuk se hederítettek az emberek. Csak miután vége lett az ebédnek, eredt meg a szó. Lomhán hömpölyögve eleinte, később azonban megnőtt a beszéd, mint az áradat. Egyik szó a másikat adta; egymást szították az indulatok.

- Már igen vén vagyok, tágul az inam... Mivé leszek? - kesereg Szaniszló János.

- Penziót kap az úrtól Jancsi bácsi, oszt batáron fog járni: a' lesz - tréfálgozik Csigolya Peti.

- Kap kend egy föstetlen koporsót, nem penziót - véli a keserű Veder Jákó. - Jó lesz kendnek az is.

A vén Baltáné elröhögte magát:

- Legalább megpihenhet kee és nem kér többet enni...

Danyinak, bár megszokhatta volna, nem tetszett ez a közönséges beszéd.

- Ne járjon a szátok, csunyák - fakadt ki. - Majd csak lesz valamiképen, mert Isten az embert nem hagyja el soha.

Erre elhallgattak valamennyien. A Danyi egyenletes derült lelkét nem merték nem tisztelni a cynikusok.

Már egész csendben folytatta Danyi, mintegy engesztelőleg.

- Igaz, hogy kemény a munka - már a kinek kemény, mert én birom, Istennek hála ma is... Hanem hogy keveset fizetnek érte, az való szent igaz... Tudjátok-e, szógám, mi bért kap egy jóra való ember Amerikában, ha dolgozni akar?

Tudták azt az emberek, mert százszor elmondta nekik Danyi. De sohase unták meg, elhallgatták volna ezerszer is. Hát biztatták is Danyit.

- No? - Menyit hát?

- Két egész dollárokat. Ez akkurát öt forint; majdnem hogy annyi.

Pratács, a vásott Pratács kételkedik, csóválja fejét:

- De hogy ott nem maradt kend akkor, ha igaz.

Danyi még csak ros néven se veszi a sértést ettől a kölyöktől. Még csak le se szólja, inkább a lelkébe akarja magyarázni, hogy mért jött haza.

- Hogy ott nem maradtam! - fordul Pratácshoz. - Hát tudod-e, hogy milyen korásu vagyok én?

- Nohát?

Pratács becsülgeti a Danyi korát.

- Vagy ötven lehet.

- Ötven?! Alig hanem tizenöt évvel több, te gyerek!

Tetszett Danyinak, hogy olyan öreg; büszke volt rá, hogy tizenöt évvel fiatalabbnak nézik. Igaz is hogy mi sem imponál jobban, mint a kor, ha erővel párosul.

Meg is csudálgatták a Danyi épségét. Pratács is.

- Pejg hogy biri a munkát még ma is... Antúl furcsább, hogy nem maradt kend a husos fazéknál.

Danyi megcsóválja fejét. Furcsa - gondolta, - hogy némely embernek olyan nehéz a feje: nem képes vele megérteni a szív érzéseit... Ugy érezte magát, mint idegenek között. A szerint is beszélt:

- Hát hogy birom a munkát, az való. De hogy meddig birom, azt csak Isten tudhassa... Már úgy van az ilyen vén ember vele, hogy egyszer csak nyekk! És oda az alkotmány... Hát biz' én csak visszakiváncoztam meghalni - haza!

Szaniszló János, a halállal foglalkozó megvetőleg legyint a kezével.

- Mindegy a már akkor.

Danyi megharagudott Szaniszlóra. Le is szidta.

- No nincs kendnek se becsülete, se lelke, ha ilyeneket mond... Hát volna kendnek szive idegen országban elpusztulni, a hol még a kutya se vonit utána, nem hogy becsülettel megrikatná az atyjafiai. Nem szégyelli magát kend, hazátlan lelkü!?

Szaniszló nem szégyellte magát.

- Bánom is én, ha egyszer meghalok...

Fájt Danyinak ez a beszéd. Szinte kizökkentette örökké humoros, derült kedélyéből, érzélgős, elegikus lett, a mi ilyen kemény parasztnál ritka eset.

- No hát én bánom - mondta meghatottan. - Többet ér nekem egy könnycsepp, a mi egy jó czimborám szeméből pottyán a koporsómra, mint egy...

Megakadt Danyi, már restellte az érzékenységet. (Nem szokás azt kimutatni, nem piacra való.) Hát tréfásan folytatta:

- Mint egy literke ebből az itókából e...

És egy pálinkás üveget vett ki szeredásából. Jót húz belőle először, csak aztán fejezi be a mondani valóját:

- Pedig hát ezt se vetem meg épen, az igaz.

Danyi szavaitól kissé megfényesedtek a szemek. Valami gyenge érzelemfoslány szelid zománczczal vont a arcokat.

Bartó (igaz, hogy paraszt volt valamikor) meg épen lelkesedni kezdett:

- Jól beszél kend Danyi bácsi, igazi ember kend.

És a lenyelt pálinkára czélozva, köszönti Danyit.

- Kedves egészségére válják.

Danyinak jólesik az elismerés. Megkinálja Bartót a pálinkával.

- Nocsak, - jó.

Bartó restelkedik egy kicsit.

- Nem azért mondtam.

- Én meg nem azért adom.

- Akkor hát beveszek egy slukkot - határozza el magát Bartó. És beivott a szeszből vagy husz slukkra valót.

A többi munkások is ittak. (Csigolya Petit kivéve. Annak Baltánéra kellett a pálinkára való pénze.)

...Danyinak melegedni kezdett a füle töve. Egyszeribe nagy mesélhetnékje kerekedett. Témája már volt. Az, a mit előbb firtattak. Sokat lehet arról beszélni nagyon. Vissza is tért reá.

- Oszt ne gondújjátok ám hékás, hogy fenékgig tejfel az az Amerika. Nagy kuvaszok az ángolyok, bántik az idegenyt.

- Kendet is bántották? - kíváncsiskodik Peti. Mert azt majdnem lehetetlennek tartotta, hogy bárki fia is bántani merészelte volna az ő Miska bácsiját.

Meg is nyugtatta Danyi.

- No engem épen nem... Vagy ha igen, hát megfizettem érte. Mert már olyan a szokásom, hogy szörnyen nagyot ütök, ha megbántanak. Azt se bánom akkor, ha felakasztanak.

- Nem jó a. Baj lehet abból - véli Veder Jákó.

- Azt alkalmasosan mondi, - hagyja helyben Danyi - baj lesz belőle. Magam is ütem egy félévig a hazáért.

Pratács azt hitte, hogy viccből mondja Danyi úgy, hogy a *hazáért ült*, hát elröhögte magát. De még a többiek is azt hitték. Maga Borbély is.

Ez nem is állhatta meg, hogy meg ne feddje érte Mihályt.

- Ne vegye fel kend a haza szent nevét hiába.

Nosza, rést kapott a Danyi tekintélye ettől az intéstől. Konfidenskedni kezdtek vele, gunyolták és nevettek rajta egyszeribe. Holott soha eddig csorbát se mertek ejteni nyugodt méltóságán. Nem látták most ezt a méltóságot sehol; úgy érezték az emberek, hogy ő se különb náluknál, lám, ő is gúnyt, tréfát üz a hazából, a mi elvégre is csak szent dolog.

Pratács horkantott egyet, mint valami állat, úgy kiáltott fel:

- Aunye be jó! A hazáért ült kend! Tán úgy járt kend, mint az egyszeri kis lány, a ki hideg kőre ült oszt...

Nem folytatta tovább Pratács. Ismerték már az egyszeri kis lány történetet, a végét meg se hallgatták, inkább elröhögték az emberek.

Lángba borult a Danyi arcza. Egy pillanatra meg is billent klasszikus egyensulya, felemelte öklét... De meggondolta magát és megvetőleg nézett végig a léha tömegén. Csak Borbély Ádámnak válaszolt keményen.

- De ha mondom, hogy a hazáért történt, a hét szentséges milliomát neki, a magyar becsületért!

Tovább is folytatta volna Danyi, de lefegyverezte a bukott apostol:

- Ha úgy volt, - bár nem értem, hogy lehetett - bocsánatot kérek kendtől, bátyám. Mert akkor nagyot vétettem kigyelmed ellen.

Danyit megindította ez az elégtétel.

- Nono, - kérlelte most már ő a volt papot - hiszen nem is igen lehet azt érteni csak úgy fejből. Majd elmondom, hogy esett, oszt ha igazam vót...

Csendes, zamatos mesélő hangon beszélni kezdett Danyi. A távolabb állók közelebb huzódtak hozzá; valamennyi szem belefeküdt a szemébe; egyeseknek még a szája is mozgott, ha valami igen jót mondott Mihály. De a legnagyobb élvezettel mégis Baltáné hallgatta; szörnyen szerette a meséket, még a dajkameséket is. Mindjárt megrikatta a legegyszerűbb eset is, még ha nem is volt szomorú. Nagyon jól esett neki a köny. Egyszeribe fiatalnak és jónak képzelte magát, ha a szemére jött.

- Hát a celfboxi rézbányákban dolgoztunk - kezdi Mihály. - Legtöbben voltunk mi magyarok, de idegen csürhe is akadt elég. Az ángolyok nem dolgoztak, csak vigyáztak a munkára. A mi munkafelügyelőnk egy bizonyos Bing volt: olyan ember, hogy megütötte az ölet, ha nem tetézte. Egyszóval egy irtó nagy marha ángoly volt ez a Bing...

Most kialudt a Mihály pipája, hát először tüzet csihol beléje, aztán folytatja csendes pipa-szónál:

- Hanem a hangja, az csak olyan vékonyka volt, mint a kappané; sikitósan eresztette, mint a síp és rekedten, mint a köszörű. (Nevetés.) No nem is igen szerette használni, mert igen tudtunk nevetni rajta... Igaz, hogy csak a markunkba, de mégis... Hanem ha valakit ösztökélni kellett, hát nem szóval cselekedte, hanem szimplán a hátára huzott egy nagy botval, vagy csak úgy lökte oldalba a csupasz öklivel. Az ilyen osztán fel is fordult rögvest, azt se mondta: nyekk... Mindennap felöklelt így vagy öt-hat tótot, már mondok sárosi vagy zemplényi tótot. ...Nohát azok túrték.

Most egy kis szünet következett, mert a hallgatóság zajos méltatlankodásba tört ki a tótok gyávasága felett. Egyesek kiköptek, mások czifrákat káromkodtak rájuk. Danyi igen is helyeselte ezt a felzudulást.

- Hej rosz sor is az szógám, - panaszolta - hogy a jó Isten tótokat is kevert a magyar közé. Nincs abba semmi igazság, mert biz azok leteszik a becsületünket éppeg ott, a hol legjobban kéne kivágni! Nem akadt közöttük, - folytatja felháborodással - a ki visszavágott volna annak a marha ángoly Bingnek. Igaz biz a, - ismeri be - hogy szörnyen nagy ember vót, e. m. a. f. de inkább meghalok, minthogy eltűrjem idegentül a bántást, még a magyartul se!... Hát nem is türtem el. Mert ugy történt, hogy egy szép napon engem is hátba lökött a Bing...

Feszült figyelemmel, sóvár szemmel lesték a továbbiakat. (Nagy dolognak kellett most következnie.)

Danyi nagyokat szippantott a pipáján és lesütötte szemét.

- Elbuktam, az szent igaz - folytatta csendesen, de vészt jósolt a hangja...

Csigolya Peti is kiérezte belőle a vészt, harczias állásba vágja magát és szinte elfulva kérdezi:

- Aztán elkáromkodta magát kend, Miska bácsi? Aztán...

Danyi közbevág:

- Azt tettem, a mit köllött. Elsőbben is elkáromkodtam magamat csakugyan. Csakhogy azt nem értette meg az ángoly, mert magyarul czifráztam. (Akkor még nem tudtam ángolyul.) Hát olyat is akartam neki sugni, a mit ő is megértsen.

- Mit sugott neki? - kérdi mohón Peti és majd kiugrott a szeme.

- Mit-e? - válaszol szörnyű flegmával Danyi. - Hát biz én oldalba szólítottam a csákányom nyelével; igaz, rajta volt a vasszerszámja is... Hát ezt aztán megértette a Bing, mert mégse volt olyan ostoba.

No az ilyen beszéd aztán tetszik a magyarnak. Kárörvendő kaczajba törtek ki a hallgatók. Baltánénak csak ugy potyogott a könnye: roppant élvezett.

- Oszténg mit csinált az ángoly? - türelmetlenkedik Csigolya Peti.

- Mit? Hát felkalyimpázott egy kicsit, mert muszáj vót neki.

- Meghótt-e? - kérdi a halállal foglalatосkodó Szaniszló.

- Nem ő. Egy percz mulva már átkozódott is csunyán. Azt mondta: hungarian beast!

- Hát a mi? - kérdi valaki.

- Olyasforma, - felelte Danyi lángbaborult arczczal - hogy: magyar disznó.

Borbély Ádám felállott erre; arczán végigczikkáztak a régi nagy szenvedélyek; olyan halvány lett, mint a halotti álarcz.

- És kend? - fordul szinte fenyegetőleg Danyi felé.

- Ne busuljon - felel az keményen. - Megraktam istenesen és a képébe tapostam.

Csend lett erre. A fajgőg villanása szikrázott a szemekben; hátracsuklottak a fejek. Mintha villamos áram járta volna át, megfeszült minden izom, ideg. Nagyön szépek voltak így ezek az emberek...

Siri csendben folytatta Danyi.

- Igaz, hogy nem volt az már akkor tülem se dicsőség, se becsület, mert négy oldalbordáját törte be a csákány és amugy is vér folyt a szájából, de hát meghályogosodott a szemem: vak lettem... Ez volt - végzi szavait - a miért becsuktak... Hát nem a hazáért ültem, gyerekek, nem a magyar becsületért?

Az emberek némán bicczentettek a fejükkel. Nagy érzelmeknek nincsenek szavai.

Danyi Borbély felé fordul, a győztes önérzetével.

- Jól csináltam-e?

Az aggastyánnak egy szó pattant le ajkáról; mintha az emberek szívét dobta volna meg vele: úgy hatott ez a szó:

- Nem!

Az emberek zugni kezdtek. Danyi megvetőleg néz végig a papon.

- Tán el kellett vón bujnom?

No a mit a pap erre felelt, az már váratlan volt csakugyan. Hát még az, a hogy mondta:

- Nem! nem! nem! - ismételte háromszor is. - Hanem az agyába kellett volna vágnod a csákányt, hogy szót se többet! Az agyába, nem az oldalába!... Mit bántja a magyart?!

Az aggastyánnak úgy remegett az egész teste, mint egy fakiré. És a szava oly csudálatos bugással vált le ajkáról, hogy vibrálni kezdett tőle a levegő, mint az orgona hangjától. Kalapja leesett. És mintha dicsfény keletkeznék feje körül, úgy ragyogott hosszú fehér haja.

A munkások megdöbbenve nézték. Nézték egy ideig. Mert sohasem láttak ők ilyen csudát.

Valami fényesség, valami láng terjengett köröskörül a levegőben... és rászállott az agyakra, agyokról az erekbe, erekből a szívek közepébe.

Az öreg Baltáné, a béna honvéd asszony, elfelejtette, hogy nem birja a lába: elejtette mankóit és lassu, de biztos lépésben tart Borbély Ádám felé. Megáll előtte. Ott összecsuklik a térde. És imára kulcsolja kezeit.

Pratács, a hazátlan lelkű leveszi kalapját s mintha vezekelni akarna, megcsókolja a kicsapott pap kezét.

A többi munkás meghatottan néz maga elé...

Csuda?

Dehogy. Egy apostolt láttak maguk előtt az emberek, egy fanatikus embert, a kinek láng csapott ki a szívéből: a fajszeretet lángja. És ez a láng fanatizál. Ismeretes a világtörténelemből ez a láng: olyan régi, mint az emberiség maga.

Csak a keletkezésében van a csuda. Senki sem tudja, honnan, mikor, mitől támad, miért csinál forradalmat.

Nyilván égi jelenség lesz. Mert hogy a Borbély Ádámok szítsák, az lehetetlen. Ebben a négy szóban: «mit bántja a magyart» nincs annyi isteni erő.

Vagy van?

No ha van, akkor nem féltem a magyart.

A cigándi rézkakas

Isten éltesse Sárvajó Fülesi Matyók, cigándi kiérdemült bírót, Isten éltesse.

És ne vegye tőlem rossz néven, hogy megírom a cigándi kakas történetét. Ezzel csak még hiresebb lesz ő kigyelme, meg a faluja. Pedig már a nélkül is szörnyen hiresek...

Különben bánom én, ha meg is haragszik. Negyven mértföldnyire nem ér el még az ő haragja se. Sem a bunkós botja vége, a mivel biztosan megkinálná az oldalbordámat, ha kezeügyébe kerülnék a cigándi kakas-ért és egyéb krónikákért, a mit róluk irok.

Mert mingyárt azt hiszik ők, hogy csufolódom velük. Pedig dehogy. A mikor írom a cigándi históriákat: komoly az én képem nagyon. Csak mások nevetnek rajtuk ha nevetnek. *Appejg*, engem úgy segéljen, nem az én hibám.

*

Mint egy összeszorított ökölnek felemelt mutatóujja: úgy mered az égnek a cigándi templom karcsu *toromja*. Ennek a bizonyos *toromnak* a tetejibe csikorog az a bizonyos hires kakas... És vigyáz a népekre.

Mert messzire el lehet ám onnan látni: egész Peskóczig, (t. i. Miskolczig) ha tiszta az idő. Volt eszük a cigándiaknak: oda építették a templomukat, a hol legközelebb esik az éghez: a domb tetejére. Hiszen az Istené.

A rézkakas ennél fogva jól belátja a határt. És megkordul valahányszor vész járja a tájat. Idegen nem hallja, de hallja a cigándi. És az a fő. Hiszen *neki van*, másnak mi köze *tűle*.

Különben régi fájdalma, büszkesége Czigándnak ez a rézkakas. Valamiképen az anya megszenved gyermekéért, mielőtt a világra hozná, hogy aztán (mikor már tul esett a fájdalmakon) annál jobban szeresse: úgy volt a cigándi ember az ő rézkakasával.

Mert meg kellett ám szenvednie a cigándi embernek ezért a rézkakasért. Nem került az csak úgy kutyaszaladtában a torony tetejébe. Először a fél falunak kellett elpusztulnia, aztán a jég verte el a határt, de nemcsak a termést, az aprómarhát is kipusztította a garabonczyás diák, (csupán azt hagyta meg belőlük, a melyiknek volt annyi esze, hogy a hiu alá bujjék), csak azután kerekedett a mai kakas, hát nem is ingyen.

A dolog ugyanis úgy történt, hogy egyszer szörnyű vihar kerekedett Czigándon. Vihar kerekedik más határban is, de nem olyan, mint akkor Czigándon. Nem elég, hogy megczibálta a házak tetejét, nekifenekedett a haranglábnak is és kihajította belőle a harangot. Aztán a lábát csavarta ki, hogy még a neve se maradjon meg hirmondónak.

Ezt a vihart már nem állotta a kakas sem (a régi) a torom tetején. (Ez a régi kakas veresre volt pingálva és nem volt réz a bőre, ha' csak pléh, vagy legfeljebb pákfung.) Hát, mondom, a kakas nem győzte a vihart szuszszal, biz az lekiváncozott, a nélkül, hogy hitta volna valaki. Röptibe elütötte a Marcsi Gyuri ballábát. De az még nem lett volna baj, ott volt Gyurinak a jobb lába is. De meg a bal is összeforrott ingyen (t. i. orvos nélkül). Hanem hogy tüzet diktált a falura, az már igen nagy veszedelem vala, főképen a papra való tekintettel. Annak ugyanis akkor éhen koppant az álla egy álló esztendeig.

A dolog nevezetesen úgy állt, hogy a pap kommencziója háztető után járt ki Czigándon. Ámde miután elégték a háztetők, semmit se kapott a pap. Hiába nyaggatta a bírót. Az csak azt hajtotta egyre: nincs mi után fizetni...

Ekkor változtatták meg a pap bérlevelét. Lealkudván a papi járandóságokból egy jó porciót: beleegyezett a magistratus, hogy ezentúl a fal számítódjék tetőnek, nem a tető, következésképpen azután járjon a papi porció. A mi bolond dolog, mert a tető ötakkora Czigándon, mint a fal. De hát így olcsóbb lett a pap. Appeg valami.

Hát azután a nagy tűzvész után felmászott a bíró háza tetejére és leült ott a csonka falra, miként kétezer esztendővel ezelőtt Marius Karthagó romjaira. De nem sirt a czigándi bíró, mert nem volt római, hanem káromkodott inkább, mert magyar volt: úgy vigasztalta a falut.

A czigándi ember nem istenkáromló. Ő csak a garabonczás diák heptyikás szentjét szidja és a karádi boszorka máját. Ezekkel veszekedett a bíró ur leégett háza falán, mialatt a jól ismert hangokra összegyűlt eléje a falu.

Megszólal a csordás:

- Lesz-e valamiképen, bíró koma?

- Lesz, - válaszolt a bíró - mert úgy még sohasem volt, hogy sehogyse lett volna.

A falu bólintott: nagy megnyugvására szolgált ez a bölcs beszéd.

De szól a porciós is. (Ez egy különleges hivatalnok Czigándon: a pap adószedője.)

- Hát hogy lészen ezentúl?

- Ezentúl úgy lészen, hogy új tetőket rakunk a falakra, mivelhogy a régi mind leégett. Hanem először megreperáljuk a kokast, mert ez az oka mindennek - volt a válasz.

- A kakas? - zugott a kérdés a bánatos ajkáról.

- Az. A veres kakasok czimborálnak a karádi boszorkával és meggyújtik a falukat. Így tanítik azt Patakon is. A kutyó pap is nyomtatásból tudja.

- A kutyó pap? (A pap fia.)

- Az... És peniglen, hogy le ne koptyék róla az új fösték, úgy gondútam, jó lesz a régi kakasnak lenyuzni a pléh bőrit és sárga rézbőrt huzni a helyibe. Akor fösteni se kell...

- Hagy maradjon meg a régi bőre is, - javasolta a kovács - mert akkor nem tudjuk majd az ujat mire huzni.

- Jó, hát maradjon - látta be bíró uram. - Akkor a régi hegyibe huzzuk a második bőrért, nem lesz a neki sok. Azomba! - folytatja és jelentősen felemeli botját - mivelhogy a kakasnak üres a hasa, könnyen bele talál kapni a szél ujrég, hát megtömjük... Ugy oszt nem kívánczok le többet...

- De mivel? - zajgott a tömeg.

- Hát kavicsokkal - felelte a bíró ur.

Az egyik «hütös» ezt nem helyeselte.

- Megboszuli magát esmeg, mivelha kővel tömgyük. Inkább rászánok egy véka buzát.

A bíró intett a fejével, hogy nem bánja és kifejezést is adott a helybenhagyásának.

- Az bárha nem Űstönnek tetsző dolog, kend Csutora Bangyi... De két véka fér el a hasába, hát ki adi a másik vékát? - jutott az eszébe.

A porciós vállalta, hogy majd beszedi ő a papi porcióval együtt.

- Jó, - szólta a bíró - de úgy, hogy inkább a pap csalógygyék, mint műk. Mert a pap csak egy ember, hiába pap, mi meg szörnyen sokan vagyunk.

Ezt nagyon igazságosnak találta a falu.

...Igy lett a régi veres kakasból sárga kakas s ilykép került annak bendőjébe két véka buza, hogy le ne kívánozzék a földre és mindenképen meg legyen elégedve az ő népével.

Nohát nem is volt azóta tűz Czigándon, hanem antul több méreg, a mit pedig ugyancsak a czigándiaknak kellett lenyelniök a kakasuk helyett.

Az történt ugyanis, hogy a buza kicsirázott a kakasban, a mitől aztán fü nőtt a hasában, sőt a feje teteje is begyepesedett. (Azon ugyanis egy lyuk volt: a helybeli kovács csinálta... Ezen a lyukon töltötték a kakasba a buzát.)

Hát ezt észrevették a karádiak (a kutyák!) és csufolni kezdték a falut: hogy a czigándi kakasnak fübokrétája nőtt a taréja mellé.

Nagy keserűség volt ez! Eleinte türték a czigándiak, de később inkább leütöttek egy karádi embert miatta. Azóta el is hallgattak a karádiak.

Különben a buza is elavult idővel és most már nem nő fü a kakas feje tetején. A gaz karádiak azt állítják ugyan, de csak úgy titokban, hogy megfizettek ezért a czigándiak. A falu bikáját huzták fel a toronyba kötélén, hogy lelegelje a füvet, ám mire lelegelhette volna, megfult a szegény pára ég és föld között. De ez nem igaz. Annyi igaz, hogy megfult akkoriban a falu bikája, de nem attúl. Egy kis macskát eresztettek a torkába, mert szorulása volt. (Na ez majd kiviszi, mire a végire ér.) De ügyetlen volt a kis macska, soha sem ért a végire; örökre a bikában maradt. Az lett az eleven temetője, de csak egy napig eleven, másnap már megfult a temető maga is. Ez az igaz.

Különben akárhogyan volt is, annyi bizonyos, hogy ma már nyugodtan alszanak a czigándiak a kakasuk miján. Becsületes, hiv állat is ő. Lucza napján kukorikol éjjélbe, hogy elűzze a boszorkányokat. Más veszedelem adtán azonban csak nyikorog és kordul. Azt is megértik a czigándiak: félreverik legott a harangot...

Csahos, a földimádó

- Adjon az Isten jó reggelt, egészségére váljék az éjszakai nyugalom! - így köszöntött fel Csahos János egy szép reggelen és rákönyökölt a botjára. Ez rendesen annyit jelentett, hogy hosszú lére ereszti a szóbeszédet, - mert egy pár szóért a botra rákönyökölni nem érdemes.

- Jó reggelt szomszéd, - viszonztam az üdvözlést, - mi jót hozott?

- Minden jót, csak egy rosszat, - elménczkedett János gazda. Mert aféle humoros paraszt volt ő, ki ha már nagy vagyonnal nem dicsekedhetett, legalább szellemi értékeit szerette fitogtatni. «*Rendesen* az is tud beszélni, a kinek nincs sütni valója» - szokta mondani és nem is beszélt inkább, minthogysem *rendesen* beszéljen. Különösen szerette a képleteket és a virágnyelvet. Engem pedig azért kedvelt, mert tudta, hogy mulattat töről metszett paraszt humorával és ez a konkludens elismerés hízelt neki.

Helyén van a szive a nagyságos urnak, olyan igenyes a lelke: egy paraszté se különb - dicsért meg egyszer az én öreg parasztbarátom. És a dicséretétől, - tudja Isten - olyan jóleső melegség járta át keblemet...

- Mi legyen az a rossz, Csahos János uram? - kérdeztem az öreget.

- Hát a Sáfrány, instálom, beadta a kócsot.

- Megdöglött szegény pára? Ejhaj, igazán sajnálom.

- Nincs mit sajnálnia rajta, hászen csak lú volt. Inkább csak engem sajnálhatna a nagyságos ur, mert nekem van belőle károm.

No azt már tudtam, hogy egy Csahost sajnálgatni nem illő dolog - csak próbára tesz az öreg a beszédjével. - Nem ugrottam be neki.

- Megharagudnék, ha sajnálnám, János.

- De biz meg, - azt alkalmasan mondja. Annak döglük, a kinek van. Senki fia engem ne sajnáljon... De azért megtehetyi, mert ur, az urak pedig nem respektálják a paraszt becsületét...

Végtelen keserűség hangzott ki a szavából.

- Nem jól szaval János, én mindenkit megbecsülök, ha ur, ha paraszt. Ne legyen igazságtalan.

Ám az egyszer igazságtalan volt velem Csahos János. Nagy lehetett az ő bánata.

- Csakhogy az urat akkor is megbecsüli, ha nem szolgált rá, - ripakodott rám szinte mérgesen.

- Az már nem úgy van.

- Nem-e? Hát nem kezelt multkor is a követünkkel, pedig a Morgó kutyám is tudja, hogy piszok ragadt a kezéhez.

- Még az nem bizonyos, János, várjuk be az ítéletet... A saját fejem után én nem ítélek el senkit, - bizonyíték kell ahhoz.

- No, ha bizonyíték kell, akkor az nincs és nem is lesz. A bizonyítékokat elnyeli a főfiskárius, pénzért, vagy egy zsiros hivatalért. Más volna, ha balpárti volna a követ, akkor kerülne bizonyíték, igazi is, hamis is.

- Nem akkurátus a beszéd, János gazda.

- Olyan akkurátus biz az, mint a Riska tehenem, a ki pedig nem a szarva között hordja a tőgyit.

Láttam, hogy úgylát hiábavaló, hát nem disputáltam az öreggel tovább. Különben is sietős dolgom volt: a városba kellett mennem.

Csahos utánam kiáltott, mikor kocsim kifordult az udvarból:

- Megtenné egy bricska is!
- Meg, de kocsin jár az, a kinek van, - tréfáltam én.
- No ezt már megint jól mondi, - ismerte be János és többé felém se nézett.

Másnap megint beköszönt hozzám János gazda reggeltájban:

- Most meg a Ráró adta be a kócsot.
 - Az is? A kiskésit, talán valami baj van az istállójában!?
 - Hát vanni vóna! Egy kis takonyméreg...
 - És nem tett jelentést a szolgabírónak, hogy állatorvost küldjön?
 - Nem. Semmi közöm a szolgabíróhoz. Nem neki döglik.
 - Hallja János, maga okos ember, hát ismerhetné a törvényt.
 - Ismerem is, de nem követem, ha nem igazságos. Már pedig az én jószágomhoz senkinek semmi köze; abba döglik a lovam, a mibe neki jól esik, nem kötöm azt a szolgabíró orrára, akár rendeli a törvény, akár nem.
 - Én feljelentem kendet János, az egész falu lovát veszélyezteti ezzel a makacsságával.
 - Biz nem jelent fel, mert nem spiony az ur.
 - Ez polgári kötelesség, közérdek.
 - Azt a szót ne mondja ki, mert az hazugság. Nincs közérdek. Akkor vóna, ha mind egyformák vónánk. De egy macskát meg egy szamarat egy kosztón tartani nem lehet, mert vagy a macska, vagy a szamár döglenek bele. Már pedig a közérdek úgy vóna közérdek, ha egyformán kosztolnánk belőle mindnyájan.
- Ezt az agyafurt okoskodást hamarjában nem tudtam úgy megcáfolni, hogy János is megért-hette volna, hát áttértem a tulajdonképeni tárgyra.
- Miért gyűlöli kegyelmed a törvényt meg a szolgabíró, János?
 - Hát csak azért, mert mindenik parancsolni akar nekem, pedig nekem ne parancsoljon senki. Én szabad ember vagyok.
 - Koppan az álla az embernek, ha így gondolkozik.
 - Hadd koppanjék, ha magától teszi, csak más ne koppantsa.
 - A sors...
 - Az nincs, csak a halál van, attól meg nem fél szabad ember.

Kérlelni kezdtem az öreget.

- Hagyjon fel a makacsságával János és jelentse be az esetet, mert még a többi marhája is oda vész.
- Először is hadd veszne, ha vóna. Másodszor is nincs minek vesznie.
- Hát a tehenei?
- Nincs; odaadtam a zsidónak őket.

- Eladta?
- Nem. Od'adtam 'álogba, mert nem tudtam neki terminusra fizetni. Én pedig nem könyörgök halasztásért, nincs olyan ember fia...
- Mennyit tesz ki az a fizetség? - szakítottam félbe.
- Száz pengőt meg az interest.
- Csahos János!
- Hallom a szép szót.
- Vegye vissza a teheneit, én kifizetem a tartozását.
- Mennyi interest számít?
- Semmit, majd megadja, ha lesz.
- Nem kell.
- Ne okoskodják, Csahos.
- A nagyságos ur ne okoskodják, hanem inkább becsülje meg a parasztot. Nem kell nekem se alamizsna, se szivesség.
- Jól van, Csahos, ha nem akarja - mondtam csendesen. - De mit csinál kend most marha nélkül?
- Hát mért nem kérdi úgy, hogy mit csinálnék most marhával?
- Nem értem.
- Mit csinálnék én most a marhával, a mikor nem lesz egy hét múlva hozzávaló földem?
- Hogyan?
- Hát csak úgy, hogy elliczítálják a *glébámat*.
- De hiszen kend se nem bitang, se nem részeges ember, mire csinált annyi adósságot? - kérdeztem meglepetten.
- Hát a szabadságot már nem mérik ingyen ebben a kutya országban: arra kellett - szólt Csahos és csikorgatta a fogát.
- Csahos, emberelje meg magát, - biztattam az öreg parasztot - segítsünk egymáson.
- Segítsen az ur a követjének: fogjon be hat ökröt és huzza ki a sárból, ha már segíteni akar valakin, de Csahos János nem arra való. Csahos János majd segít magán.

*

Csahos János következőképen segített magán. Felvette cifra subáját és szép hegyesre kifente bajuszát. Aztán agyarára vágta makrapipáját és elment a kocsmába nagy hegyesen. Ott elébe állott a vézna Mózsinak (oly közel, hogy szinte fellökte a hasával) és megveregette a vállát.

- Van-e aprópénze, Mózsi?
- Van hát. Hál' Istennek, hogy a gazd' uramnak meg nagy van.
- Nem bankót akarok váltani Mózsi, hanem a teheneket aprítsa fel. Nem váltom ki többet őket, nincs szükségem rájuk.

Megcsillant a Mózsi szeme. (Csahos Jánossal jó vásárt lehet csapni. Ha szüksége van a pénzre, akkor pazar, mint egy fejedelem, habár, ha pénze van, fukar vele, mint egy örmény.) De nem úgy beszélt Mózsi, a mint gondolkozott, hanem megfordítva:

- Nem lehet magával geseftet csinálni, Csaahos uraság. Kitartja az árából a jószágot.

Csaahos Jánosnak vérbe borult a szeme mérgében. Tudta, hogy a Mózsi az alkuvásnak egy kicsinyes fogásával él és nem szive és meggyőződése szerint beszél. Azt is tudta, hogy Mózsi tisztában van az ő helyzetével (hiszen az ő zsebébe vándorol majd vagyonának legalább fele) és azzal is, hogy ilyenkor kótyavetyélni szokott: és mégis istentelenkedik!

Utálat és düh fogta el, de megbirkózott mindakettővel, csak éppen hogy megemelte egy kissé botját és megfenyegette vele a korcsmárost, úgy, mint a hogy egy szép asszony fenyegeti ujjával udvarlóját, mert hamis bókot mondott neki.

- Nono, ne ágaskodjék Mózsi, hanem igényest beszéljen, mert nem szeretem a kótyonfitty embert. Mennyit ad értük?

- Hát megérnek százötven forintot.

- Nem azt kérdezem, - szólt szeliden János - mert azt én is tudom, hogy kétszázhatvan forintot érnek, hanem azt, hogy mit ad értük?

- Ne tréfáljon kend, János gazda. Adok értük százhatvan forintot.

- No mert azért! Odaadtam volna százötvenért is; most nem alkuszom, kutya kedvemben vagyok... Fogja le hát a követelését és ide a többivel.

A korcsmáros leszámolt neki hatvan pengőt és jajgatott, hogy rossz vásárt csinált.

- Itt van egy tizes, de most már se ne hazudjon, se ne jajgasson, mert oldalba lököm - szólt János undorral, mintha legalább is főherczeg lenne.

...Aztán nagy czéczót rendezett János gazda, olyképen, hogy minden élőnek, a ki csak a korcsmába botlott, egy liter borral kedveskedett.

Természetes, hogy ennek hire menván, igen sok ember botlott a korcsmába. Szerencsére kicsiny volt a falu, hát csak tiz forintot tudott elkölteni...

...Másnap eltűnt János, mintha csak a föld nyelte volna el.

Háza tárva-nyitva, lélek se benne, csak a Morgó hasal a küszöbön és nem ereszt be senkit.

Lélek az ajtón se be, se ki!... Nyitva volt a ház. Tudta Morgó, hogy ilyenkor mi a kötelessége.

...A mikor érkezett a végrehajtás napja, Morgó még mindig ott hasalt a küszöbön, de már nem lehetett ráismerni. Le volt soványodva, össze volt aszva. Egy hete nem evett. De hiába, a házat nem hagyhatta, a mig meg nem érkezik az ő kedves gazdája.

A mikor beléptek az udvarra a végrehajtó közegek, feltápáskodott a kutya és megvicsorgatta fogait.

- Nem bánt az, csak kerüljön beljebb a tekintetes fiskárius ur, - szólt a községi bíró az ügyvédnek.

Az ügyvéd előre ment, gondolta, hogy úgy sincs már egy jártányi ereje a kiéhezett kutyának, még ha hamis is.

De csalódott a bíró is, ügyvéd is. Nem ismerték ők Morgót, csak abból az időből, a mikor még farkcsóválva ugatta a vendégeket, jelezve, hogy nem haragszik, csak jelentést tesz gazdájának.

Ám most érezte Morgó, hogy nagy vészes idők járnak a házra és tájékára, hát legott hős katona lett a szelid bakterből és neki ugrott az ügyvédnek végső erejével. A nadrágját még fel birta hasítani, de czombjában már nem tett kárt. Addig fején ütötte a kisbiró, attól aztán felfordult, mint az őszi légy, de nem támadt fel újra.

Az ő merevsége örök volt, mint a milyen örök volt a hűsége.

*

Harmadnapra megtaláltuk egy vadászat alkalmával Csahos Jánost, a mint czifra szűrében aludt a saját földje (most már a Mózsié) barázdáján...

- Fel kell költeni az öreget, mert még meg találja valaki srétezni, - szoltam és költögettem az öreget. - De nem ébredt fel sehogy. Ő is ugy aludt már, mint a Morgó, hogy sohasem kelt fel többet.

Csak akkor vettem észre, a mikor elvittük a hulláját, hogy egy nagy rögöt szorongat karjai között és hogy a kalapja mellé négy darab tiz forintos és egy czédula van tűzve. A czédulán ez volt: «A ki megtalálja Csahos János holttestét, ne mondhasa, hogy dögöt talált.»

Vajjon ismerte-e a Zrinyi Miklós történetét Csahos? A kezében még egy levélre bukkant a fiskális, abban meg ez volt: «A mig élek, a földem az enyém, csak a halál választ el bennünket egymástól.»

Hát azért ölelte János a rögét: nehéz lehetett neki a válás nagyon. Felbonczolták.

A szive hasadt meg. Tehát nagy volt a szive. De a büszkesége nagyobb volt a szivénél is... Se alamizsna, se szivesség!...

Hajh, Zrinyi Miklós, magyarok eleje, hová szállott a lelked: büszke nagyur? Bizony restellenéd, ha tudnád, hogy antik virtusod nem történelemcsináló büszke nemeseknek, hanem földhöz ragadt jobbágyutódoknak szellemét termékenyítette meg.

Pedig, hej, dehogy is van azon restelleni való. Nagy, büszke emberek ezek a parasztok, római jellem az ő jellemük. Nem félnek a haláltól, csak a szolgaságtól félnek; született szabadsághős az valamennyi... A paraszt a te utódod, a te véred vére, a haza védelme: Zrinyi Miklós, magyarok eleje, büszke nagyur!

Nem is a régi nemzet: a büszke nemesség. Ennek a gerincze meggörbült immáron. Sok teher nyomta, igaz, egy évezreden át.

Dicsértessék az Ur, magyarok Istene, hogy el nem veszett, csak anyagot cserélt a hajdanta hires magyar faji erő...

...A Csahos János sirjánál levett kalappal állok és imádkozom.

Ti is... Le a kalappal a Csahos sirja előtt urak. Itt meghajthatjátok gerinczeiteket: régi dicsőségtek örökének sirhalma előtt!

Mert ők azok, a kik szivükhöz ölelik az anyaföld, őseitek véréből megszentelt rögét. És nem eresztik ki karmaik közül, a mig csak szivük meg nem hasad. Még azután sem.

Már pedig tudjátok-e, hogy mit jelent egy millió Csahos? - Az a nemzet!... És egy miliárd rög? - Az a haza!...